

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 22 ліпеня 1988 г. № 30 (3440) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

ЛЮДЗІ РОДНАГА КРАЮ

УНУМАРЫ:

**Пёсэнка
польска—
у Віцебску**
2

«Адбітак часу»
Роздум крытыка
над раманам А. Асіпенкі
5, 6, 7

**«Ёсць падставы
для аптымізму...»**
Агляд рэдакцыйнай
пошты
6—7

Вершы
В. МАНАРЭВІЧА,
З. ДУДЗЮК,
А. ЖЫГУНОВА,
В. ЯРАЦА
4,8

«Ноеў каўчэг»
Старонкі з апавесці
Р. Кобеца
8—9, 10—11,
12, 14

**«Рэха
фестывалю»**
«Рампа дружбы-88»
10—11

«Анёл згоды»
Эсэ Л. Дранько-Майсюка
14—15

Знатны хлебароб Бярэзінскага раёна Аляксандр ШВЕД. Шмат гадоў ён працуе ў калгасе «Запаветы Леніна», адзначае ордэнамі Працоўнага Чырвонага Сцяга і «Знак Пашаны». Фота А. КЛЕШЧУКА.

Удзельнікам і гасцям Усесаюзнага фестывалю польскай песні

Сардэчна вітаю ўдзельнікаў і гасцей Усесаюзнага фестывалю польскай песні ў Віцебску. Ваша свята — праяўленне духоўнай блізкасці савецкага і польскага народаў, велізарнай цікавасці адзін да аднаго, у чым я яшчэ раз пераканаўся ў час нядаўняй паездкі ў ПНР. Сёння, калі мы прымаем свае намаганні ў справе абнаўлення сацыялізму, карэннай перабудовы ўсіх сфер грамадскага жыцця, мастацтва атрымлівае новы прастор і можа больш рабіць для ўмацавання брацкага супра-

цоўніцтва паміж нашымі народамі. Песня — адзін з самых папулярных, любімых жанраў. Яна дапамагае людзям лягчэй знаходзіць шлях да сэрца друга, зразумець і палюбіць яго. Нязменны поспех фестывалю савецкай песні ў Зялёнай Гурэ гаворыць пра гэта вельмі пераканаўча. Жадаю вам вялікіх творчых удач, яркіх уражанняў і памятных сустрэч на гасціннай беларускай зямлі.

М. ГАРБАЧОУ.

У фестывальным амфітэатры—штодня аншлаг.

Фота У. МЯЖЭВІЧА.

Пёсэнка польска—у Віцебску

20 ліпеня адбылося ўрачыстае адкрыццё фестывалю

...Канцэрт майстроў мастацтваў ПНР і СССР зацягнуўся дзвю гадзінамі і злучыў дзве сутак. Што і казаць, нязвычайна для ціхага Віцебска, які пачаў быць мірыцца з рэпутацыяй інтымна-камернага і трохі «акадэмічнага» горада, што жыве сваімі маленькімі радасцямі, а калі і называецца значным цэнтрам культуры і мастацтва, дык пераважна ў сувязі з даўно мінулым часам. Рэдка здзіўляў ён у апошнія дзесяцігоддзі яркімі падзеямі культурнага жыцця, а такой, як сёння, наўрад ці адшукаеш ва ўсёй папярэдняй гісторыі.

Зрэшты, фестываль для віцебчан пачаўся раней свайго афіцыйнага адкрыцця. Напружаны амфітэатр пад адкрытым небам першымі запоўнілі будаўнікі, і майстры савецкай і польскай эстрады як знак удзячнасці далі для іх вялікі канцэрт. Тым часам прайшло першую праверку унікальнае збудаванне, якое не мае аналагаў у краіне (а некаторыя сцвярджаюць, што і ў Еўропе), якім аднадушна, без ценю кампліментарнасці захапляюцца ўсе нашы госці.

Калі ж быць яшчэ больш дакладным, дык сённяшнім фестывалем мы жывём ужо год. З таго дня, як летась пры закрыцці традыцыйнага свята савецкай песні ў Зялёнай Гурэ, пабраціме Віцебска, Ігар Лучанок прыняў ад зялёнагурцаў шкатулку з нотамі — дар віцебчанам, усім аматарам польскай песні ў нашай краіне. Вось з таго дня мы і набліжамі сённяшняе свята.

У студзені пачалася будоўля, размах якой, мабыць, уяўлялі нямногія. Ён вырас літаральна на вачах — амфітэатр у Заручаўі. Адначасова на яго трыбунах можа размясціцца 5400 гледачоў, хоць выглядае вельмі зграбна і ўтульна. Эстрада пляцоўка і тэхнічныя памяшканні нацынены са-

май сучаснай светлавой і гукавой тэхнікай. Электрычная энергія, якая жывіць гэты комплекс, здольная была б прывесці ў рух сярэдняе па магутнасці прадпрыемства. І ўсё гэта вырасла за няпоўныя шэсць месяцаў, у рэкордны тэрмін.

Падрыхтоўка віцебчан да фестывалю — не толькі гэтая будоўля, а яшчэ і шматлікія аб'екты добраўпарадкавання. Вось колькі лічбаў... За перада-фестывальныя месяцы на вуліцах і плошчах горада ўкладзена столькі асфальту, колькі за пяць папярэдніх гадоў. Толькі на «амаладжэнне» фасадаў і дахаў пайшло каля 340 тон высакаякаснай імпартаўнай фарбы. Можна, як і кожнаму, нават стараннаму студэнту, нам «аднаго дня» не хапіла». Можна, горад выглядае, нібы чалавек у толькі што купленым і бездакорна адпрасаваным гарнітуры. Можна, сям-там прыдзірлівае вока заўважыць штрыхі павярхоўнай касметыкі... Ды ўсё гэта не шкодзіць вірлівай, прыўзнятай атмасферы свята.

Што да фестывалю непасрэдна, дык канцэрт пры яго адкрыцці трансліраваўся па ўсесаюзным тэлебачанні. Але за кадрам пакуль што застаецца яго галоўная частка і найважнейшы сэнс — конкурс польскай песні. Для ўдзелу ў ім

прыехала 35 салістаў і ансамбляў. Гэта пераможцы занальных творчых спаборніцтваў, якія праходзілі ў васьмі гарадах краіны. У суботу будучы названы лаўрэаты і ўладальнікі прызоў. Іх вызначыць аўтарытэтная журы пад старшынствам народнага артыста СССР І. Лучанка.

У канцэртах на віцебскай эстрадзе выступіць цэлае сусор'е майстроў, у тым ліку польскія артысты З. Вадзецкі, М. Радовіч, Х. Франкоўяк, нашы «Песняры», «Верасы», Э. П'еха, У. Мігуля і іншыя выканаўцы. У рамках фестывалю прадугледжаны шматлікія выступы, сустрэчы ўдзельнікаў і ганаровых гасцей з працоўнымі Віцебска.

У цяжкім становішчы дырэцыя фестывалю. Жадаючых трапіць на канцэрты — і конкурсных, і «камерцыйных», з удзелам «зорак» эстрады — аказалася ўвосем разоў больш, чым можа размясціць амфітэатр. І таму аргкамітэт вырашыў правесці замест васьмі запланаваных аж 22 канцэрты, хоць і ў такім разе, трэба думаць, незадаволеных будзе шмат.

...Віцебск сёння не пазнаць. Падрыхтоўка да фестывалю прыўзняла яго над будзённасцю. І калі вы не былі тут хоць месяц, — не пазнаеце. Горад на Дзвіне, які з гэтага робіцца сталіцай польскай песні ў Савецкім Саюзе, набывае новыя, прывабныя рысы.

У. ГАНЧАРОУ.
Віцебск, па тэлефоне.

На цырымоніі ўрачыстага адкрыцця фестывалю выступіў першы сакратар ЦК Кампартыі Беларусі Я. Я. САКАЛОУ.

На цырымоніі адкрыцця прысутнічалі Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР Г. С. ТАРАЗЕВІЧ, сакратары ЦК КП Беларусі М. С. ІГРУНОУ і М. І. ДЗЕМЯНЦЕВ, намеснік загадчыка аддзела культуры ЦК КПБ С. В. РЭНЧЫС, іншыя савецкія, а таксама польскія афіцыйныя асобы.

Закончыўся першы этап работы ўрадавай камісіі па расследаванні фактаў, выкладзеных у лімаўскім артыкуле «Курапаты—дарога смерці» (3 чэрвеня 1988 г.) — эксгумацыя астанкаў, знойдзеных у брацкіх магілах у Курапацкім лесе пад Мінскам.

Прапаўнем увазе чытача нататкі нашага карэспандэнта з месца раскопак. Змяшчаем таксама два лісты з лімаўскай пошты, аўтары якіх, геалаг В. Шыдлоўскі і журналіст К. Тычына, дзеляцца думкамі, разважаюць, успамінаюць...

У ПАЭТА Уладзіміра Салаўхіна ёсць верш, у якім апавядаецца пра перажыванні аўтара, калі ён убачыў, як пад ботам прахожага загінула страказа. Імгненне, і страказіны мозг, над якім прырода чаравала мо мільёны гадоў, на вачах узрушанага паэта ператварыўся ў нішто...

Не ведаю, чаму тут, у Курапацкім лесе, ля раскапанай магілы, мне ўспомніўся той салаўхінскі верш. Непазнаная прырода асацыяцый? Відаць, мой уласны мозг выцягнуў з глыбінь памяці і зафіксаваў неймаверны кантраст паміж тым, што некалі ўсхвалявала вядомага паэта, і тым жалівым, што абрынулася на мяне тут, у поўным пушчынскім спеваў ліпінскім лесе.

...Ведаеце, я цяпер дакладна ўяўляю, пра які колер гавораць — зямлісты. Гэта колер чарапоў. Вунь яны ляжаць непдалёк ад магільнага насыпу нечакана маленькія, нібы несапраўдныя, быццам ніколі не належалі жывой істоте.

Не, ёсць, праўда, на чарапах адзнака, якая і зараз сведчыць аб іх прыналежнасці да вялікага і жорсткага свету, дзе яны былі людзьмі — жылі, марылі, любілі, спадзяваліся на лепшае. Адзнака гэтая — кулявыя

адтуліны. Не трэба мець вялікую фантазію, каб уявіць, як усё тут адбывалася. Член урадавай камісіі, рабочы Мінскага вытворчага аб'яднання імя У. І. Леніна Дзмітрый Іванавіч Чарвякоў расказаў мне, што некалькі дзён назад сюды, на месца раскопак, прыйшла старая жанчына з суседняй вёскі Забалочце і пачала ўспамінаць, што перад самай вайной гэтыя мясціны людзі імкнуліся абыходзіць, бо тут часта чуліся стрэлы, поўныя перадсмяротнага жаху крыкі людзей. Аднойчы двое цікаўных падлеткаў з іх вёскі прабраліся сюды і, убачыўшы трупы, пабеглі званіць у міліцыю. Міліцыя неўзабаве прыехала, і хлопцаў забралі, як быццам для допыту. Аж дагэтуль...

Ля адкрытай магілы ляжаць і купкі ўзятых адтуль чорных костак, на самым брустверы кадаецца ў вочы куча, здаецца, згубіўшы сваё ранейшае прызначэнне, ануч. Але калі падыходзіш бліжэй, са здзіўленнем, змешаным з жахам, пачынаеш адрозніваць асобныя «дэталі» гэтай кучы — сатлелыя кашулі, штаны, рэшткі абутку: ботаў, чаравікаў, галёш. Дарэчы, галёшы захаваліся лепш за іншыя абутак, усё ж такі—гума! На некаторых з іх можна нават прачытаць фабрычныя клеймы.

РАЗАМ з тысячамі людзей у лясным масіве «Курапаты» 19 чэрвеня на мітынгу памяці ахвяр сталінскіх рэпрэсій быў і я. Адрэзу хачу сказаць, што не належу да «нефармалаў», які і пераважна больш шэсць удзельнікаў мітыngu, і з аб'яднаннем «Талака» сустрэўся ўпершыню. Адна з прамоўцаў (здаецца, з інстытута фізкультуры) адзначала высокую арганізацыю мітыngu, за што выказала падзяку «Талацэ». Прайшла «фармалам», калі можна так сказаць, браць з «нефармалаў» прыклад. Цалкам з ёй згодзен і далучаюся да яе ацэнкі.

Мітынг працягваўся 4 гадзіны. Гаварылі з імправізаванай трыбуны многія: маладыя і старыя, у тым ліку і ахвяры рэпрэсій часоў культуры Сталіна. Для многіх, хто жадаў выступіць, на жаль, не хапіла часу, у тым ліку і для мяне. Але лічу, што тут ніякай прадурзятцы з боку арганізатараў не было ні да мяне, ні да іншых, і я асабіста ні на кога за гэта не крыўдую.

Супярэчліваць пэўных наступленняў выклікала іншы

раз заўвагі, рэплікі ўдзельнікаў. Усё гэта натуральна, асабліва на мітынг. Эмоцыі без прычыны не ўзнікаюць. Але ніхто, што называецца, не выходзіць за межы.

Нам паказвалі ў дзесятках фільмаў, у п'есах, як праходзілі мітынгі ў час рэвалюцыі і пасля яе. Яны былі сапраўды бурнымі. Пра гэта можна прачытаць і ў літаратурных творах пра рэвалюцыю і станаўленне Савецкай улады. А тое, што адбываецца ў наш час, ёсць працяг рэвалюцыі.

Я асабіста памятаю тыя мітынгі, што «праграмаваліся» ў падтрымку выкрыцця ў трыццатых гадах так званых «ворагаў народа». Тады зласлівая, разюшаная прамоўца размахваў кулакамі перад маўклівым натоўпам, патрабуючы смяротнай кары для ні ў чым не вінаватых людзей.

Я ўжо немалады чалавек і добра ведаю наша мінулае. Яно праходзіла перад маімі вачамі. Я з таго пакалення, якое ў канцы дваццатых гадоў, у трыццатых, саракавых і ў пачатку пяцідзсятых «пастаўляла» катаў і ахвяр. Такім «па-

Мова песні—

інтэрнацыянальная

У Беларусі пабываў канцэртны хор «Адэсеі міру» са Злучаных Штатаў Амерыкі. Спелкі-аматары далі ў Палацы культуры Беларускага канцэрты, збор ад якога перададзены на рахунак Савецкага фонду міру. На працягу амаль дзвюх гадзін гучалі амерыканскія і негрыянскія народныя песні, музыка амерыканскіх кампазітараў, а таксама творы М. Мусаргскага, С. Рахманінава, што выконваліся па-руску. Пасля афіцыйнай часткі канцэрт атрымаў сваё прадаўжэнне ў фае палаца. Амерыкан-

скія, беларускія песні, вядомыя «Падмаскоўныя вечары» і «Кацюшу» на гэты раз спявалі разам госці і гледачы.

Г. ПЯТРЭНКА.

Гастролі завяршыліся

20 ліпеня ў Вільнюсе спектаклем па п'есе А. Дударова «Радавія» завяршыў свае гастролі Акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы. На закрыцці гастролі прысутнічаў і выступіў міністр культуры Літвы І. Бялініс. Ён уручыў калектыву Ганаровую граматы Вярхоўнага Савета Літоўскай ССР, якой купалаўцы ўзнагароджаны за паспяховае правядзенне гастролі.

В. ПЯТРОУ.

ПОПЕЛ СТУКАЕ Ў СЭРЦА...

У вайных прыкметах адзення і аутку прысутныя тут эксперты мяркуюць, што ў гэтай магіле ляжаць расстраляныя сяляне 2-бых заходніх абласцей Беларусі.

Д. І. Чарвякоў, а ён тут з першых дзён раскопак і наглядаўся, па яго словах, розных жахаў, заўважае, што па астанках можна прыблізна меркаваць аб сацыяльных катэго-

рыях расстраляных. У адной з ям, напрыклад, знойдзены рэшткі скураных куртак, хромавых ботаў, зубныя шчоткі, мыльніцы... Каму яны належалі? Партыйным, савецкім работнікам? У яме знайшлі нават нейкае падабенства бутэрброда.

«Бутэрброда?» — перапытваю я з недаверам. «Так, няйначай бутэрброда, — адказвае Дамітрый Іванавіч. — Эксперты прый-

шлі да высновы, што гэта спрашаваны кавалак хлеба з нечым у сярэдзіне, нагадвае бутэр-брод, як мы цяпер кажам».

Арыштаваныя не ведалі, што іх чакала? Жыва ўявіў, як у апошні момант, калі ўжо выводзілі з дому, чалавек узяў з дрыжачых жончых рук кавалак хлеба, пачуўшы: «Бяры, пакуль яшчэ вам там дадуць паесці»...

У адной з ям большасць чарапоў — жаночыя. «Для канчатковых высноў трэба зрабіць падрабязную экспертызу, — гаворыць эксперт Інстытута судовай экспертызы, старшы навуковы супрацоўнік У. Раманаў, — але па папярэдніх візуальных назіраннях, гэта, здаецца, жаночыя чарапы...»

Прыгадалася апавяданне пісьменніка В. Ганчарова «Хлеб наш надзённы» ў «Літаратурнай Росіі» — пра чалавека-супрацоўніка НКВС, які здзяйсняў смяротныя прысуды «ворагам народа». Пра ката, для якога яго занятка стаў прафесій, заняткам, які добра ап-

лачваўся. Хачу і не магу нават зрокава ўявіць тых, хто расстраляў людзей тут, у Курапатах. Як сведчаць кулявыя адтуліны ў чарапах, палажэнне астанкаў у ямах, расстралявалі часцей не групамі зараз, а па адным. Стрэліць кат ва ўпор у галаву, піхне нагой у яму і чакае, пакуль не прывядуць з машыны наступную ахвяру. Стралілі з ручнай зброі. Пры мне ў пяску ля магільны знайшлі дзве гільзы ад нагана. Канчатковыя вышкі экспертызы наперадзе, але ніхто з экспертаў, што прысутнічаюць тут пры раскопках, не аспрэчвае таго факта, што расстраляныя ваяліся з аичынай зброй...

Раскапана дзевяць ці дзесяць магіль. У кожнай астанкі многіх дзсяткаў людзей. Але магіль тут куды больш. Зянон Пазняк, адзін з аўтараў лімаўскага артыкула, чалавек неспакойны, няўрымслівы, — ён тут, на раскопках, літаральна днюе і начуе, дапамагаючы ўрадавай камісіі, сказаў мне, што магіль, у якіх ляжаць расстраляныя, тут больш як пяцьсот.

Паказвае рукой наўко сабе. Бачу западзіны — адна ля адной, і амаль з кожнай уздымаецца стромая сасна. Дрэвы ўвабралі ў сабе чалавечы прах, нібы дэманструючы вечнасць матэрыі...

Першы намеснік старшыні ўрадавай камісіі Пракурор БССР Г. С. Тарнаўскі сказаў па тэлефоне аўтару гэтых радкоў: «Цяпер слова за эксперты-зай».

Тут я пакуль што стаўлю кропку.

Міхась ЗАМСКІ.

Курапаты, ліпень 88-га...

Фота Г. КАРАЛЕНКА.

стаўшычком» было і тое пакаленне, якое папярэднічала нашаму. Некаторыя лічаць, што арыфметычныя суадносіны катаў і ахвяр у тых гадах вызначаліся як адзін на аднаго. Згодна гэтай сцярджэнню, кожны першы расстраляваў кожнага другога. Недарэчнасць відавочная. На самай справе ахвяр было непамерна, непараўнальна больш, чым катаў. У апошніх, што абслугоўвалі канвеер смерці, была неабмежаваная ўлада, у першых — не было ніякага ратунку ад катаў. Вынік гэтага — шматлікія «Курапаты» па ўсёй краіне. Ад вока людскога ўсе гэтыя злачынствы схаваць было нельга. Дасведчанасць у тым, што тады тварылася, ідзе зусім па іншай лініі: ад дзядоў — да бацькоў, ад бацькоў — да сыноў, а праз пакаленні — у гісторыю.

Адкуль жа рэкрутаваліся каты? Сталінам быў выпэставаны камісарыят унутраных спраў, які быў надзелены бязмежнай уладай. За сабой Сталін пакінуў толькі дыржорскі пульт. У змрочных нетрах гэтага камісарыяту і «выспявалі» каты

з ліку садыстаў, вылюдкаў. Яны засталіся адданымі сабе да сённяшняга дня. Адзін з майго пакалення, які стаў у Курапатах зводдаль ад дэманстрантаў (не хацеў, відаць, «змешвацца» з натоўпам), зірнуўшы на мае сівыя валасы, калі я праходзіў міма, буркнуў у бяспільнай злосці: «Танкі б сюды!» Відаць, ён разлічваў знайсці ўва мне «каднадумца па пакаленні». Пасля Вялікай Айчыннай вайны яны набылі статус удзельнікаў, ветэранаў, так сказаць, «абязлічыліся». І нават прэтэндуецца на піянерскія кветачкі. Толькі пасля адкрыцця архіваў стане вядома, хто ёсць хто, дакладней, хто кім быў.

Сведка тых часоў, што пацярпелі ад культуры, уцалела мала, бо тых пакаленні былі спусташальна «апраджаны» як Гітлерам, так і Сталіным. Рэшткі зараз паміраюць сваёй смерцю. Неўзабаве не застанеца ніводнага. А пакуль што яны чакаюць сваіх летпісцаў. Створаныя кнігі «Я з вогненнай вёскі», «Блакадная кніга», «У вайны не жаночы твар», але няма пакуль кніг-дакументаў пра

злачынствы часоў культуры Сталіна. А такія кнігі — ох як патрэбны народу і гісторыі.
В. ШЫДЛОУСКІ,
геолаг.

г. Мінск.

КУРАПАТЫ — незагойная рана ў сэрцах мільянаў, дакор і папярэджанне жывым. Пільнасць і згуртаванасць — найпершы ўрок Курапатаў для жывых.

Такія Курапаты былі не толькі ў ваколіцах Мінска. Пра многія людзі, асабліва маладыя, яшчэ не ведаюць. А яны ёсць, бо як жа ім не быць, калі (пачытайце часопісы ды газеты) падлічана, што «шпіёнаў» ды «ворагаў народа» перад вайной у нас было куды больш, чым салдат у Чырвонай Арміі. «Звышпільныя» падручныя Беры, Яжова, Бермана, Цанавы ды іншыя ўгодлівыя слугі Іосіфа Крывавага знаходзілі адразу іх дзсяткамі нават у глухых вёсках, куды не даходзіў і паравозны гудок, не тое што замежная разведка. Цяпер мы ведаем, што іх адраўлялі «не в столь отдаленные места», адкуль надзеі на зварот ужо не заставалася.

Некалькі гадоў назад я быў у Мазыры, там пачуў пра лагер смерці сярод балот, на процілеглым беразе Прыпяці. На асушаным тарфяніку будавалі кормапрадпрыемства «Прыпяць» і спатрэбіўся пясок і жвір. Непадалёк была вялікая пясчаная выспа. Прыгнالی экскаватар, самазвалы. Зачарпнулі каўшом раз-другі, і адкрыліся груды чалавечых касцей. Пясок не даў струхлець вопратцы, такой самай, што насілі тады тутэйшыя палешукі. Механізатары адмовіліся браць пясак...

Мясцовыя жыхары гаварылі, што перад вайной на выспе была асаблівай сакрэтнасці зона НКВС, яна была абнесена калючым дротам. Адтуль намчы даносіліся стрэлы і енкі. Тады ўсюды шукалі ворагаў народа, хапалі нявінных людзей, ды, мабыць, на гэту выспу і вывозілі. Казалі землякі Івана Мележа, што пасля смерці Сталіна пасыпаліся ў іх вёску пісьмы на рэабілітаваных, «як лісце пасля замаразкаў». Толькі ў родную вёску пісьменніка прыйшло такіх лістоў больш як дзевяноста...

Несумненна, ахвярам рэпрэсій трэба паставіць помнікі, а на месцах масавага знішчэння — мемарыялы. Пацярпеўшым і іх сем'ям дзяржава павінна аказаць хоць бы маральную падтрымку. Трэба выявіць усіх закатаваных у час сталінскіх рэпрэсій і лічы ахвяр абнародаваць.

І яшчэ. Ахвяры ёсць, а катаў... няма. Мы ведаем імёны тых, хто нават у далёкіх краінах знішчаў людзей, а тых, хто расстраляваў ленынцаў, патрыятаў, пісьменнікаў, вучоных, нявінных грамадзян, — пра іх, забойцаў, у нас маўчок. Быццам іх і не было.

А яны, гэтыя каты, яшчэ ходзяць сярод нас, некаторым, што грахі таіць, плячэць персанальныя пенсіі, штогод даюць бясплатныя пуцёўкі ў санаторыі, сродкі на якія зарабляюць нашчадкі імі расстраляных. Чаму ў нас короткая памяць? Чаму нават цяпер, калі настаў час галоснасці, мы баімся назваць тых, хто катаваў у турмах і знішчаў незвінаватых савецкіх людзей?

К. ТЫЧЫНА,
журналіст.

г. Мінск.

Голас у абарону міру

Творчасць мастачкі з Заходняй Германіі Монікі Зівекінг добра вядома не толькі на яе радзіме, але і за межамі. Лепшыя творы жывапісу і графікі М. Зівекінг, дэманстраваліся на выстаўках у Аўстрыі, Італіі, Балгарыі, Францыі, Савецкім Саюзе і іншых краінах. Мастачка па запрашэнню Саюза мастакоў СССР наведвала нашу краіну ў 1982 годзе, пачынала і ў Беларусі. Вынікам гэтай паездкі стала выстаўка «Як ты думаеш, ці хочучы рускія вайны?»

Асобныя работы з гэтай экспазіцыі М. Зівекінг мінчане і госці сталіцы рэспублікі могуць убачыць на выстаўцы нямецкай мастачкі, што працуе ў Палацы мастацтваў. «Мабілізацыя», «Дарогу нашым дзецям», «Зорная смерць», «Мой Берлін», «Вогненная вядзьмарка» — гэтыя і іншыя творы сведчаць аб яркім, публіцыстычным таленце М. Зівекінг.

НАШ КАР.

З апошняй пошты

Зварнуліся ў пракуратуру...

Як вядома грамадскасці, адпаведна з праектам другой лініі Мінскага метрапалітэна яе значны ўчастак мяркуюцца пракласці на тэрыторыі гістарычнага цэнтра горада, што можа прывесці да разбурання ці пашкоджання помнікаў гісторыі і культуры, якія ахоўваюцца дзяржавай. Тым не менш, праектная дакументацыя на будаўніцтва другой лініі метро ў межах Верхняга горада ва ўстаноўленым парадку не ўзгоднена з дзяржаўнымі органамі аховы помнікаў БССР і СССР, а таксама з Беларуска-добраахвотным таварыствам аховы помнікаў гісторыі і культуры.

Падобныя дзеянні з'яўляюцца грубым парушэннем Законаў СССР і БССР аб ахове і выкарыстанні помнікаў.

Горад Мінск уключаны ў спіс гістарычных гарадоў і іншых населеных пунктаў СССР, праекты планіроўкі, забудовы і рэканструкцыі якіх падлягаюць узгадненню з Міністэрствам культуры СССР. Гістарычны цэнтр Мінска прыняты пад ахову дзяржавы як помнік горадабудаўніцтва і архітэктуры рэспубліканскага значэння адпа-

веднай пастановай Савета Міністраў БССР і ўключаны ў праект дзяржаўнага спісу помнікаў гісторыі і культуры агульнасаазначнага значэння. Неабходна адзначыць, што яшчэ ў 1972 г. Мінск быў уключаны ў спіс гарадскіх пасяленняў БССР, якія маюць каштоўныя горадабудаўнічыя ансамблі і комплексы, прыродныя ландшафты і старажытныя культурныя пласты, праекты планіроўкі і забудовы павінны ўзгадняцца з органамі аховы помнікаў (зацверджаны пастановай Дзяржбуда БССР і налегій Міністэрства культуры БССР). Ахоўная зона Верхняга горада зацверджана рашэннем Мінгарвыканкова.

Улічваючы гэта, а таксама ў сувязі з запамтам Міністэрства культуры СССР, Мінкультуры БССР і яшчэ ў лютым прапанавала інстытуту «Мінскметрапраэкт» і Дырэнці метрапалітэна накіраваць на ўзгадненне неабходныя матэрыялы. Паўторна ў пачатку чэрвеня Міністэрства культуры БССР прапанавала Дырэнці метрапалітэна прадставіць на ўзгадненне наступныя матэрыялы:

— абгрунтаванне трасіроўкі і

размяшчэння станцый другой лініі Мінскага метрапалітэна; — планы і профіль участка трасы другой лініі метро на участку ад плошчы Юбілейнай да ракі Свіслач; — мерапрыемствы па забеспячэнні захаванасці помнікаў архітэктуры і іншых гістарычных аб'ектаў, размешчаных у непасрэднай блізкасці ад трасы ў межах гістарычнага цэнтра горада;

— дадзеныя пра разлікі шуму і вібрацыі ў гэтых аб'ектах у перыяд эксплуатацыі другой лініі метрапалітэна і пералік прадугледжаных мерапрыемстваў па зніжэнні гэтых паказчыкаў.

У гэтым жа пісьме было ўказана на недапушчальнасць прадаўжэння будаўніцтва станцый і праходкі перагонных тунеляў да ўзгаднення ў Міністэрстве культуры СССР запатрабаваных матэрыялаў, аднак неабходнай дакументацыі для разгляду на навукова-метадычным саўвесе Міністэрства культуры СССР не прадстаўлена дагэтуль. Больш за тое, у сярэдзіне чэрвеня ўстаноўлена праходна другой лініі метрапалітэна, што прывяло да значнага пашкоджання помніка

архітэктуры рэспубліканскага значэння — будынка манастыра базіліянаў (цяпер дом аблсаўпрофа, роў вул. Інтэрнацыянальнай і пл. Свабоды, 19/23) і шэрагу іншых негатыўных вынікаў.

Нават пасля выдання Дырэнці Мінскага метрапалітэна прадпісанія Дзяржінспекцыі па ахове помнікаў гісторыі і культуры Мінкультуры БССР аб спыненні работ па будаўніцтве лініі метрапалітэна на участку ад вуліцы М. Горнага да станцыі Я. Купалы, работы на тэрыторыі Верхняга горада вядуцца фарсіраванымі тэмпамі.

Улічваючы сітуацыю, якая ўтварылася, і кіруючыся артыкуламі 24 і 25 Закона СССР і артыкуламі 35 і 37 Закона БССР аб ахове і выкарыстанні помнікаў гісторыі і культуры, архітэктурнай секцыя Мінскага гарадскога савета таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры 5 ліпеня зварнулася ў Мінскую транспартную пракуратуру з пісьмом, у якім указваецца на неабходнасць тэрмінова спыніць усе работы па будаўніцтве другой лініі метрапалітэна ў Мінску на тэрыторыі Верхняга горада — да разгляду і ўзгаднення праектна-наштарнай дакументацыі ў Міністэрстве культуры СССР.

АРХІТЕКТУРНАЯ СЕКЦЫЯ МІНСКАГА ГАРАДСКОГА САВЕТА ТАВАРЫСТВА АХОВЫ ПМНІКАЎ ГІСТОРЫІ І КУЛЬТУРЫ.

НАДЗЕННЫЯ РАДКІ

Васіль МАКАРЭВІЧ

ПРА ЗЯМЛЮ

А так, як і ручай лясны
Без ценю,
Ці дрэва без карэння
І камля,
Чарсцее,
Сірацее
І мярцее
Без ласкі чалавечай
Зямля.

Хто з нас забыў,
Як грозна і прароча
Дэкрэт, што будзе помніць
І вякі:
«Зямля—сялянам,
Фабрыкі—рабочым!» —
У наступ веў
Чырвоныя палкі.

Дармо, што вораг
Блізка зброяй бразгаў,
А за душой уласнай
Ні граша,—
Як беззямельны
За надзел свой браўся,
Як прагла працы
Шчырая душа!

І чым далей,
Тым узнімаўся вышай,
Старанны больш, відаць,
Ад куліка.
Шчырэў,
Гарбеў,
Недасыпаў,
А—выйшаў
Знячэўку для сябе
За кулака.

Былы батрак,
Прымай узнагароду,—
З білетам воўчым
Заадно й кляймо
З адзенай вечнай
Ворага народа,
Што будзе засціць свет,
Нібы бяльмо.

Зямлі хацеў?
Багацця не хапала?
Адна зямля
Была табе наўме?
Яе ты будзеш мець
Аж да атвалу,
А хоць бы і на шчодрой
Калыме!

Разлік цвярозы
!—навука іншым:
Хоць будзе з жалю
І душа нямець,
Зямлі і цалі
Не захочаш лішняй,
Каб у далёкі край
Не загрымець.

Прыкметы пра надвор'е
Ды пра жыта,
Што верна ўсім служылі

На вяку,—
Стары і дапагонны
Перажытак,
І трэба іх рашуча —
Па баку!

І невукі,
Як быццам ад навукі,
Лухты наплёўшы больш,
Чым карабы,
Ледзь не хапалі сейбіта
За рукі,—
Не так касі,
Па-іншаму грабі!

Абвешаны
Званнямі й чынамі,
Чаго не бачыў
Аніводзін век,
Ці ж не яны
Гвалтоўна усчыналі
Каля зямлі прылюдна
Гвалт і здзек?!

Мароз па завуголлі
Звонка шчоўкаў,
А па краіне
Гэткі ўзняўся гіз,
Што ледзь не сіламоццю
У гаршчочках
Вырошчавць прымушалі
Кок-сагізі!

І гарлапан
З асфальтнае патэльні,
Што мог жарству
Цытатай жахаваць,
Вучыў сяло
Па радыё,
Па тэле,
Як засяваць,
Касіць
І зажынаць.

Не толькі славы,
Што ляцела з пошчакам,
Не толькі званняў,
Прэміяй,
Ардэноў,—
Абразы:
Адшчапенец,

Травапольшчык!.. —
Хапала
Для адданейшых сыноў!

І ад імя
Савецкае улады,
Каб рэха надалей
Было чуваць,
Як пні сярод запушчанага
Ляда,
Іх браліся
З карэннем карчавачь.

І раўнадушша,
Успоенае ўмела
Атрутным малаком,
Што з-пад ваўчыц,
Ад роднае зямлі
Усё ж сумела
Ці толькі хлебарабаў
Адвучыць?!

Хоць будзе дзень
Спакойны і ўрачысты,
Як перунам не загрымець,
Калі —
Авантурысты,
Шкіперы,
Таксісты
Прайшлі кіраўнікамі
Ля зямлі!

І колькі пад Бабруйскім
Ці Казанню
Налеплена было іх
Ад казны,
Па форме гаспадарак
Паказальных,
Па сутнасці —
Фальшыва-паказных!

Дзеля якой жа мэты,
Божа правы,
Як кажуць, па усёй святой
Русі
Распачыналі страшную
Расправу, —
Спрамлялі рэкі,
Нішчылі лясы?!

Сустрэнецца сасна
А ці рабіна, —

Яна ў абрубках-кульцях,
Як дэкор.
Трава ішла пад снег,
А церабілі
Зімой няшчадна
Саснякі на корм.

Калі было,
Каб працай пагарджала
Палескае спрадвечнае сяло?
А сёння ў веку
Едуць гараджане
Касіць,
Араць,
Падчас і віць кубло.

Ні думкай,
Ні душой не агалелі.
Ды хто адкажа мне,
Чаму усё ж
Трывожыць больш
Камета нас Галей,
Чым поле абмялелае
Ці Сож?

Хоць да зямлі
Прывязан быў павінен,
Але займеўшы
Інстытуцкі ромб,
Зямлі,
Дзе закапана пупавіна,
Зракаецца
Патомны хлебараб.

Зямля шануе рупнага,
А дулю
Пакажа гультаю,
І — будзь здароў!
Пабольш бы Старавойтавых,
Бядуляў!..
Ды мала ў нас яшчэ
Гаспадароў!..

Ідзе былы ратай,
Глядзіць у просінь.
А ўслед яму,
Нібыта немаўля,
Прасцёрла рукі шэрхля
І просіць
Збавення наша мацёрка
Зямля!

В. Быкаў на літаратурным вечары ў Магілёве.

Як мы паведамлялі ўжо, у Магілёве і вобласці прайшлі Усесаюзныя сіманаўскія чытанні, у якіх прынялі ўдзел вядомыя савецкія пісьменнікі.

Госці з Масквы: В. Асіоцкі, А. Вазнясенскі, Я. Вараб'ёў, Ю. Вінаградаў, Р. Казакова, А. Карагану, М. Келерман, А. Коган, Л. Лазараў, В. Мядзведзеў, Д. Ортэнберг, Р. Раждзевенскі, Я. Хелемскі, І. Шылярэўскі, а таксама беларускія літаратары І. Аношкін, Р. Барадулін, В. Быкаў, А. Жук, Л. Прокша, А. Сулянаў сустрэліся ў абкоме КПБ з партыйнымі і савецкімі работнікамі горада і вобласці.

Адкрываючы сустрэчу, першы сакратар Магілёўскага абкома партыі В. Ляонаў расказаў гасцям аб поспехах працаўнікоў горада і вобласці, гаварыў аб тым, як выконваюць дны рашэнні XXVII з'езда КПСС і XIX Усесаюзнай партыйнай канферэнцыі. Падкрэсліваючы значэнне Сіманаўскіх чытанняў, ён зазначыў, што гэтае мерапрыемства — значная падзея ў

Памяці герояў, памяці пісьменніка

На Магілёўшчыне прайшлі Усесаюзныя сіманаўскія чытанні

культурным жыццём магіляўчан. Чытанні дапамогуць яшчэ глыбей асэнсаваць веліч подзвігу абаронцаў Магілёва ў гады Вялікай Айчыннай вайны, будучы садзейнічаць лепшаму знаёмству чытачоў са спадчынай таленавітага савецкага пісьменніка.

У сустрэчы прынялі ўдзел другі сакратар Магілёўскага абкома партыі М. Грынеў, сакратары абкома партыі У. Канавалаў, Л. Пакуш, члены бюро абкома КПБ.

Буініцкае поле... Тут, дзе роўна сорак сем гадоў назад здзейснілі свой неўміручы подзвіг воіны легендарнай 172-й дывізіі, сабраліся на ўрачысты мітынг удзельнікі абароны Магілёва ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў, былыя падпольшчыкі і партызаны, воіны, якія выноўвалі інтэрнацыянальны абавязак у Афганістане, прадстаўнікі грамадскасці, шматлікія прыхільнікі таленту К. Сіманава.

Мітынг адкрыў старшыня Магілёўскага гарвыканкома А. Станкевіч. Старшыня савета ветэранаў 172-й стралковай дывізіі, удзельнік абароны Магілёва В. Смірноў, сакратар праўлення Саюза пісьменнікаў

СССР Р. Раждзевенскі, прازیні Я. Вараб'ёў, А. Сулянаў, былы воін-інтэрнацыяналіст В. Багданаў з хваляваннем гаварылі аб подзвігу тых, хто вяртаваў чалавечтва ад нарыччывай чумы нямецкага фашызму, падкрэслівалі вялікае значэнне, высокаідэйнае, высокамастацкіх твораў аб мінулай вайне ў справе выхавання савецкіх людзей у духу патрыятызму і пралетарскага інтэрнацыяналізму, адзначалі важкі ўклад у развіццё савецкай літаратуры творчасці К. Сіманава.

Змяняюцца прамоўцы ля мікрафона — А. Вазнясенскі, І. Шылярэўскі, Р. Казакова, Р. Барадулін, А. Коган, сын пісьменніка А. Сіманаў... Гуцаць творы К. Сіманава і вершы, прысвечаныя яму, згадваюцца асобныя моманты сустрэч з пісьменнікам, з якіх пакрысе вымалёўваецца вобраз К. Сіманава — выдатнага літаратара-інтэрнацыяналіста, страснага публіцыста.

Сіманаўскія чытанні былі прадоўжаны ў Магілёўскім абласным Палацы піянераў і школьнікаў. Тут таксама ішла гаворка аб значнай творчасці К. Сіманава ў развіццё савецкай шматнацыянальнай літаратуры,

у першую чаргу ваеннай прозы, адзначалася сувязь яго з беларускай зямлёй. У многіх выступленнях падкрэслівалася, што мастакоўскі і жыццёвы

На гэтым месцы 1 ліпеня 1941 года ў штабе Заходняга фронту адбылася першая нарада па арганізацыі абароны Магілёва, падпольнай работы і партызанскай барацьбы ў тыле ворага.

На Буініцкім полі выступаюць Р. Барадулін і Р. Раждзевенскі.

КНИГАПІС

РЫГОР БОРОДУЛІН
БЕЛАЯ ЯБЛОНЯ
ГРОМА

Р. БАРАДУЛІН. Белая яблыня грому. Вершы. На рускай мове. Масква, «Молодая гвардия», 1988.
Чарговая кніга Рыгора Барадулліна на рускай мове «Белая яблыня грому», як і папярэднія зборнікі паэта, добры падарунак усесаюзнаму чытачу. Барадуллінскае слова данеслі да рускамоўнага чытача Н. Кіслік, В. Спрычан, В. Тарас, І. Фанякоў, Я. Хелемскі, І. Шклярэўскі, І. Бурсаў.

Слова пра свайго малодшага калегу і таварыша гаворыць народны пісьменнік Беларусі Васіль Быкаў у артыкуле-прадмове «Першаісная сутнасць».

Генадзій БУРАЎКІН

Г. БУРАЎКІН. Сінія арэлі. Вершы, паэмы. На рускай мове. Масква, «Художественная литература», 1987.

«Лёс паэта Генадзя Бураўкіна» — так называюць сваю прадмову да кнігі «Сінія арэлі» Ігар Шклярэўскі, вызначачы самабытнасць таленту аўтара, яго сапраўднае адчуванне пульсу сучаснасці. Правільнасць падобнай думкі пацвярджаюць і творы, напісаныя Г. Бураўкіным на працягу 1956—1985 гадоў. Яны сіла і гэты зборнік — своеасаблівае выбранае, якое адраецца рускамоўнаму чытачу.

Вершы і паэмы пераклалі І. Бурсаў, Г. Кураню, Б. Спрычан, В. Тарас, Я. Хелемскі, І. Шклярэўскі.

І. ЧЫГРЫНАЎ. Чайкі на хвалях. Апавяданні. На рускай мове. Серыя «Бібліятэка юнацтва». Мінск, «Юнацтва», 1988.

У кнігу «Чайкі на хвалях», якую выдавецтва ў першую чаргу адрасуе старшакласнікам, увайшлі творы рознага па сваім зместу. Найперш прыцягваюць увагу тры з іх, у якіх гучыць тема Вялікай Айчыннай вайны, расказаў пра мужнасць саўдзельцаў народа ў барацьбе з нямецка-фашысцкімі захопнікамі.

Апавяданні І. Чыгрынава на рускую мову пераклалі Э. Карпачоў, А. Астроўскі, Я. Мазалеў, В. Шчадрына, М. Гарбачоў.

ЦІ МАЕМ мы права паграбаваць сёння споведзі ад кожнага старэйшага з тых, хто лічыць сябе мастаком? Рытарычнае пытанне: мастак заўсёды спавадаецца. Кожны і заўсёды піша пра тое, што сам лічыць найперш патрэбным і набалелым. І хоць тэматычна, жанрава-стыльова споведзь можа выпадаць з рэчышча надзвычайных сенсацый, гэтая акалічнасць яшчэ поўнаасцю не атэстуе твор. Скажам, Алесь Асіпенка ў сваім рамане «Святая грэшнікі» імкнецца засяродзіцца на вобразных аба-

ная памяць? І ўжо ніхто не рызыкне аспрэчваць вядомаму выснову аб крыважэрнасці рэальнага прагрэсу.

Прынамсі, і герой А. Асіпенкі, якога хвалююць гэтыя праблемы, Рафаіл Доля, даводзіць тую ж самую думку. Ды так настойліва, што вымушае рэціравацца тых, хто яго слухае. Ададзім належнае пісьменніку: па-майстэрску апісвае ён, як раздражнёнасць суб'ектывнага Доля — Лазара Богшы, яго нежаданне выслухоўваць агульныя месцы ад правінцыяльнага філосафа непазбежна перахо-

адзённасць герояў з прозвішчамі, вартымі пара Астроўскага, усіх гэтых накіпелавых ды лыкавязавых, громавых ды тарабеевых. Тут і крытык не крытык, а звычайны «палец», камандзір-указальнік, і навуковец не навуковец, а пачвара, што захлынаецца ад «горычы і злосці». Што ж, грахоў гісторыя за крытыкамі ды навукоўцамі нямала запісала. Як, зрэшты, і за ўсімі іншымі прадстаўнікамі роду чалавечага. Толькі вось калі ўсур'ез не атаясамліваць навуку ўсіх часоў і народаў з Лы-

ша і не без сур'езнасці. Калі паверыць атэстам аўтара, Богша — таленавіты кінарэжысёр, якому важны ў мастацтве высокі ідэал у процівагу павярхоўна зразуметай злабадзённасці, «кіношнік» з не вельмі гладкім лёсам, які і кідаў яго па перыферыях студыях краіны, і пазбаўляў магчымасці здымаць тое, што хацелася, і вымушаў выслухоўваць глупствы ўплывовых крытыкаў, і г. д. Богша — чалавек, які ў сталым узросце цвёрда намернуся дамагчыся свайго: «Мне патрэбны ўсяго дзве часткі (для фільма з часоў бітвы на Нямізе. — Л. К.): адна — кандэсат жыцця і смерці, другая — згустак чалавечага мыслення і чалавечай велічы». Дарэчы, сны-трызненні Богшы на тэмы старажытнай гісторыі, вельмі кінематаграфічна зманціраваныя А. Асіпенкам з сучасным сюжэтам рамана. І складаюць змест зробленага такі Богшам геніяльнага фільма.

Лазар грэшны. Але грахамі, неадчэпнымі ад сучаснага чалавека, «аб'ектыўнымі». На сустрэчы-выпрабаванні з вёскай, маці Богш'а пасае, адчувае адчужэнне ад роднага і спрадвечнага ў яго будзённым рэальным выглядзе. Герой А. Асіпенкі не можа не прымаць у сябе і час ад часу не выпраменьваць зручнага сучаснага бяздушша: ён не змог абараніць Цюку, не адразу зразумеў духоўную веліч Доля, згубіў Долеву спадчыну. Ён вязне ў спрэчках і звадах са сваім «сябрам» Кірылам Лыкавізавым, гэтым даносчыкам, ананімшчыкам, гэтым штабс-капітанам у мастацтве, які аказваецца заўсёды наперадзе калоны, нягледзячы на змену камандзірскіх загадаў. Што ж, сама атмасфера кінавытворчасці, кажучы, не абыходзіцца без багемшчыны, і калі рэжысёр нападніку прагне цалавацца з цягніком, а сваяк-машыніст з яго па-добраму смяецца, то ўсё гэта толькі пацвярджае чытачу розныя анекдоты пра славацасцей. І чытач разумее: залішняю экзальтацыю можна дараваць. Усе ведаюць: і не такія конікі таленавітыя людзі выкідаюць у піку нашай праграмаванасці. І апавядае аўтар пра Богшу часам з прыёмнай іроніяй, якая набліжае героя да чытача. Наогул, нішто такога, што выпадала б са знаёмага-разнаёмага, ці то бачнага, ці чутага пра аўру ўсіх гэтых студыйных калідораў і здымачных пляцовак, чытача ў рамане не збянтэжыць, уключаючы іранічныя замалёўкі з натуральна-гістарычнага перыяду і ўлада свядома імкнецца да ісціны.

КРЫТЫКА, БІБЛІАГРАФІЯ

Людміла КОРАНЬ

АДБІТАК ЧАСУ

Пра раман Алеся Асіпенкі «Святая грэшнікі»

гульненнях замест таго, каб углядацца толькі ў балючыя факты. Што ж, пашукаем у «глобальным», у метафарычным змесце той пафас, які адпагадаў бы патрабаванням часу. У новым рамане А. Асіпенка звяртаецца да фігуры «звычайнага» сучасніка, аднаго з многіх членаў нашых творчых саюзаў, які, аднак, прэтэндуе на званне «святых грэшніка». Прынамсі, сёння гэта патрабуе пэўнай мужнасці: пераканаць чытача ў тым, што больш-менш уладкаваны ў жыцці мастак часоў застою можа быць святым. Аднак, падумаўшы, сунімам свае прэтэнзіі, прыгледзімся да персанажа.

Кінарэжысёр Лазар Васільевіч Богша памірае, ноч праседае над новай, геніяльнай рэдакцыяй свайго апошняга фільма, жорстка раскрытыкаванага днём на мастацкім саўвесе. Можна сказаць — ідэальная для літаратурнага героя-творцы смерць, адпаведная вядомым высновам: мастацтва «не чытка трэбуе актэра, а поўнай гібелі всер'ез». З гэтым персанажам у першую чаргу звязвае А. Асіпенка свой роздум над праблемай сучаснасці, хоць Богша далёка не адзіны падрабязна выпісаны і важны для аўтарскай задумкі герой. А задума твора даволі разгалінаваная, сапраўды рамана.

Мастак, сцвярджае ў сваёй кнізе А. Асіпенка, — святая грэшнік.

Па-першае, ён медыум усеагульнай гармоніі ў звар'яцелым свеце. Ён супрацьстаіць грэшніку банальнаму, сярэдне-статычнаму сучасніку-немастакі, які заімішу, поруч з мноствам дробязных, і ў прышчыповых грахах. Сярэднестатычны тып звычайна з іранічнай паблажлівацю ставіцца да продкаў: маўляў, яны наіўныя, цёмныя, неразвітыя, куды ім да нашага інтэлекту. А продкі, як вядома, надалі духоўнай выяве жыцця куды большае, чым сучасныя тэхнакраты, значэнне. Ад імя продкаў да сучаснікаў апелююць у рамане, між іншым, амерыканскія індзейцы: «Вы кажашце, што думаеце галавой. Трэба думаць сэрцам, як мы».

Аднак хто сёння стане сур'ёзна спрачацца з гэтымі індзейцамі? Хіба ёсць яшчэ людзі, упэўненыя ў тым, што самыя тонкія гуманітарныя паняцці можна спасцігнуць без удзелу сэрца, узнёсла кажучы, душы? Хіба не добра вядома, што роля нашай паучыцэўскай і пазнанні высокага і прыгожага надзвычай вялікая і здавён авяена самай паэтычнай і абаяльнай містыкай? А ці не відавочна, што XX стагоддзю бракуе чалавечасці, што сучаснікам неабходна гістарыч-

дзіць у няўменне слухаць другога чалавека, у непавагу да яго асобы і ўрэшце ў бяздушнасць. І вось ужо Доля з фігуры адзённай робіцца пачвараваць кранальным і нават велічым, і займае тое месца абранага, што адведзена яму аўтарам у рамане.

Доля, згодна аўтарскай задуме, стварае ўласную арыгінальную канцэпцыю гісторыі. Гэтая канцэпцыя, акрамя «вертыкалі» (пыхліва паблажлівасць да продкаў і эйфарыя ад прагрэсу ў нейкага шэрага сучаснага тыпу), адтурхоўваецца яшчэ і ад «гарызанталі» (тэрміны А. Асіпенкі. — Л. К.). «Гарызанталь» — гэта тая ж самая фанабэрлівая іранічнасць, толькі ўжо ў адносінах да асобнага чалавека: местачковец лічыць сябе вышэй за вясцоўца, гараджанін — за местачкоўца, сталічны жыхар — за гараджаніна. Праўда, абсалютна ясна, што ў такога сталічнага павінен быць вакуум замест душы, бо вясковец ва ўсякім разе асвятчоны сувяззю з зямлёй.

Можна было б паспрачацца наконт таго, ці ствараюць новую канцэпцыю гісторыі гэтыя «вертыкалі» і «гарызанталі», аднак жа нельга і не прызнаць, што ісціны, доказам якіх займаецца Доля, бяспрэчныя.

Між тым пачварныя формы сучаснага духоўна збедненага жыцця штампуюць свой прадукт — чалавека-камп'ютэра. Узорам такога збалансаванага стварэння з'яўляецца актрыса Люба, прадстаўніца акцёрскага роду Азарэвічавых, другая жонка цэнтральнага героя рамана Лазара Богшы. І без Любы герою не абыйсці ў нашай стрэсавай і няпростай рэчаіснасці. Рызыкнём нават зазначыць, што Люба ўспрымаецца як персаніфікацыя сучасных «радімых плям сучаснасці» ў натуре і на белым целе самога Богшы.

Думаць трэба сэрцам, толькі сэрца відучае, — вось крэда ідэальнага героя рамана Рафаіла Міхайлавіча Доля, фанатыка ў сваім служэнні гісторыі і маленні на дух творцы. Не толькі думаць, але і жыць трэба, аддаючыся сэрцу, пачуццю, — і так жыве ў сферы асабістага і працуе ў кіно, літаральна спальваючы сябе, першая жонка Богшы, «святая грэшніца» Кацярына Ляўдак (Шюка). Прыгажосць выратаўвае свет, — вось лейтматыў эпізода з маладой асістэнткай Верачкай, калі дзявочы пачуццё раптам утаймоўвае непрыгожыя страці, няголеных кіношнікаў. А з другога боку, аўтар рамана з'едліва кліць са спрадвечнай талмудыстыкі і фарысёўства ўсякай і асабліва грамада- і мастацтвазнаўчай навукі. Адсюль жа вынікае і

сенкам, то навошта так агульна ляцца, гваздаць навуку мастацтвам?

Тытул «святых грэшнік» у рамане сімвалізуе не толькі ролю мастака ў грамадстве як амаль адзінага на сённяшні дзень носьбіта сапраўднай духоўнасці. Сапраўдны мастак святы яшчэ па адной прычыне. Таму, што ён заўсёды неканфарміст, — прыкладна такая выснова, думаецца, займае месца своеасаблівай «міны» ў новым творы А. Асіпенкі. Мастацтва адлюстроўвае час, а гістарыяграфія заўсёды залежыць ад улад. Калі ты легальны Баян, то не можаш не быць чалавекам афіцыйным, прядворным. Калі жадаеш праўды, перш за ўсё будзь пакутнікам, бо ўлада зазвычай не церпіць такога служэння ісціне, якое не мае на мэце служэння і ёй. І будзь адзінокім, бо абранасць і альтруізм часцей за ўсё адзнака адзінокіх. Сучасны мастак (і герой А. Асіпенкі таксама) усё спрабуюць балансаваць на лязе легальнай праўды, хоць і відавочна: больш праўды — больш пакуты. І таму, што праўду выказаць няпроста, і таму, што хіба толькі ў рэвалюцыйнай канкрэтна-гістарычнай перыяду і ўлада свядома імкнецца да ісціны.

Так, у рамане А. Асіпенкі мастакоўскае прызначэнне аўтара «Слова пра паход Ігаравы» супрацьстаіць афіцыйнай славацасці Баяна. Мастак супрацьстаіць традыцыйнаму безумоўнаму атыяванню ўлады, тут — улады тырана. Геній ахвяруе на алтар неўміручай праўды ўласны часовы дабрабыт з асабістай славаю ў стагоддзях у дадатак. Такая ж пакутніца за праўду, за сваю гістарычную правату Ефрасінія Полацкая, а таксама і наш сучаснік Рафаіл Доля, гэты нікому не вядомы сціплы ахоўнік занябаннага краязнаўчага музея, гэты праўдзівы (бо альтруістычны) гістарыяграф, можа быць, вялікі гісторык сучаснасці. У гэты ж шэраг ставіць аўтар і свайго цэнтральнага героя Лазара Богшу, нашчадка геніяльнага полацкага майстра і ўвогуле галіку слаўнага беларускага роду.

І калі лёсу Ефрасініі надаецца ў рамане трагічны сэнс, то сэнс пасмяротнай «кананізацыі» Богшы па тэлефонным званку «зверху», сэнс сучаснай валтузі і разгубленасці перад неабходнасцю кваліфікавана распрадзіцца спадчынай мастака пададзены А. Асіпенкам у саркастычным і ледзь не фарсавым плане і чытаецца, бадай, як лепшыя старонкі рамана.

Дык хто ж такі Лазар Богша? На ролю святага грэшніка аўтар не вылучае фігуры ману-ментальнай, хоць напісаны Бог-

шэраг чалавек, які ў сталым узросце цвёрда намернуся дамагчыся свайго: «Мне патрэбны ўсяго дзве часткі (для фільма з часоў бітвы на Нямізе. — Л. К.): адна — кандэсат жыцця і смерці, другая — згустак чалавечага мыслення і чалавечай велічы». Дарэчы, сны-трызненні Богшы на тэмы старажытнай гісторыі, вельмі кінематаграфічна зманціраваныя А. Асіпенкам з сучасным сюжэтам рамана. І складаюць змест зробленага такі Богшам геніяльнага фільма.

Пра сяброў скажам асобна, дзеля лаканічнасці пакінуўшы ўбакі цэлы шлейф двайнікоў, які цягнуцца праз усе гістарычныя часы следам за нашымі рэжысёрамі і сімвалізуе спрадвечнасць праведнага і неправеднага шляхоў у мастацтве (а значыць, і ў жыцці). Колькі ўжо разоў у літаратуры апісваліся ўзаемаадносінны інтэлігенту як валтузія герояў-антыподаў, у якой за флёрам калямастацкай дэмагогіі саборнічаюць патрэбы натуральнага падлай з высакародствам. (Прынамсі, жыццё дае ўсе падставы). Аднак вуснамі літара-

«ЁСЦЬ ПАДСТАВЫ ДЛЯ АПТЫМІЗМУ...»

Па-ранейшаму значную частку рэдакцыйнай пошты складаюць лісты чытачоў аб стане і лёсе роднай мовы ў рэспубліцы. Пра гэта пішуць, надзвычай зацікаўлена і ўхвалявана, настаўнікі, студэнты, вучні, навукоўцы, мастакі, інжынеры, работнікі друку, ваеннаслужачыя, сельскія і гарадскія жыхары самых

розных узростаў. Яны закранаюць шматстайныя аспекты моўнай праблемы ў Беларусі. Зрэшты, не толькі моўнай. З праблемамі мовы цесна звязаны, моцна спалучаны праблемы нацыянальнай культуры, гісторыі, мастацтва, праблемы выхавання падрастаючага пакалення.

Пра змест гэтай пошты до-сьць красамоўна гаворыць, скажам, ліст урача, супрацоўніка Рэспубліканскага НДІ энкалагіі Міраслава Сідаровіча. Вось што ён піша:

«Са школьнай парты мы ведаем, што кожная нацыя стаіць на трох кітах — мове, культуры, тэрыторыі. Скажэнні ленинскай нацыянальнай палітыкі, якія пачаліся ў рэспубліцы ў 30-я гады, дэфармаванае ўспрыманне палажэння аб зліцці нацый прывялі амаль да знікнення беларускай мовы. Тым самым шкода наносіцца і культуры, бо гэтыя катэгорыі — мова і культура — цесна ўзаемазвязаны. Калі так пойдзе і далей, што ж тады застанецца? Тэрыторыя пад назвай Беларусь? Такага дапусціць нельга, бо гэта не натуральны працэс, а вынік правядзення ў свой час палітыкі, калі нацыянальнае ўспрымалася як нацыяналістычнае.

Як выправіць становішча? Па-першае, на мяю думку, нацыянальныя пытанні трэба абмяркоўваць не толькі на старонках «ЛіМа». Трэба гэта рабіць і на старонках іншых выданняў, якія пакуць што вельмі мала змяшчаюць падобных матэрыялаў. У прыватнасці, вялікую карысць ва ўседамысленні народам існуючага становішча і выхаванні пакуцца нацыянальнай годнасці прынесла б публікацыя ў іншых рэспубліканскіх газетах, у тым ліку і ў рускамоўных, матэрыялаў апошняга пленума праўлення Саюза пісьменнікаў БССР. Шырока трэба выкарыстоўваць тут магчымасці радыё і асабліва тэлебачання. Па-другое. Паколькі станові-

шча з беларускай мовай скла-лася «отнюдь» не без дапамогі адміністрацыйных мер, то і ў выпраўленні гэтага становішча не абыйсцяцца без адпаведных адміністрацыйных контр-мер. У друку сустракаюцца выказванні, што нельга, маўляў, прымяняць адміністрацыйныя меры, прымушаць гаворыць па-беларуску, тут павінна быць добраахвотнасць. Цалкам з гэтым згодзен. Але глыбока перакананы ў тым, што беларускую мову ў Беларусі трэба ўвесці ў ранг дзяржаўнай мовы, перавесці на яе справяд-ства, вышэйшыя навучальныя ўстановы і тэхнікумы, а таксама, вядома ж, школы, за выключэннем той колькасці школ, якая патрэбна для жыхароў рэспублікі небеларускай нацыянальнасці.

І трэцяе. Як вядома, вельмі многае ў вырашэнні спраў залежыць ад кіраўніцтва. Таму ў кіраўніцтве навуковымі сіламі, органамі народнай асветы і культуры ўсіх рангаў, а найперш рэспубліканскіх, павінны стаць людзі, якія кроўна зацікаўлены ў вырашэнні пытанняў нацыянальнай гісторыі, мовы, культуры».

Вось такі ліст нашага чытача, урача-анкалага. Вось такая, можна сказаць, чытацкая праграма выпраўлення становішча з роднай мовай. І трэба пагадзіцца, што праграма ў асноўным слушная, канструктыўная.

Мы не так сабе пачалі наш агляд менавіта з гэтага ліста чытача. Справа ў тым, што апошнім часам характар пошты крыху змяніўся. Калі напачатку ў лістах аб становішчы роднай мовы пераважалі эмоцыі, крытычны запал, дык за-

раз яны ўсё больш саступаюць месца цвярозым развагам, аналізу гэтага становішча і яго прычын, пошукам шляхоў яго выпраўлення.

Вось, скажам, ліст Леаніда Рабцэвіча з Рэчыцы. Ён адзначае:

«Сёння найлепшы час для адраджэння нацыянальнай свядомасці, культуры і мовы. Развіццё дэмакратыі, перабудова грамадства, пераацэнка перажытага, незвычайна цікавасць да гісторыі сіладаюць тую ўрадлівую глебу, на якой можа вырасці і наша дэмакратычная нацыянальная культура ва ўсесаюзным садзе». Надыйшла пара, гаворыць чытач, пераходзіць ад слоў да справы. «Перад памяццю продкаў, якія цярпелі здзекі і прыніжэнні, змагаліся і паміралі з надзеяй, што справа іх не загіне, што мы памножым яе і ўшануем, усёй перадавой грамадскасці рэспублікі, інтэлігенцыі ў першую чаргу трэба аб'яднацца пад сцягам узнаўлення і развіцця роднай мовы і культуры, звярнуцца з гэтымі пытаннямі ва ўрад, аб'явіць вайну абыхавасці і інертнасці».

«Я, як выкладчыца беларускай мовы і літаратуры, — піша з Ліды, з СПТВ-136, Ніна Міхайлаўна Сапліца, — бачу сваю задачу ў тым, каб фарміраваць думковае развіццё маладога чалавека ў русе любві да роднага краю, роднай культуры. Разам з навучанцамі абсталювалі кабінет роднай літаратуры, арганізавалі драматычны гурток, выпускаем літаратурную газету, праводзім тыдні літаратуры, алімпіяды, конкурсы, вечары, студэчкі. Але ці можа ўсё гэта падмацаваць сам вучэбны, навучальны працэс? Хіба можна навучыцца прыгожа гаварыць за 45 хвілін на цэлы тыдзень, або грамадства пісаць за 4 гадзіны на цэлы навучальны год (такія сетка гадзін па роднай літаратуры і мове ў СПТВ)? Ці не гэта нараднае абыхавасць? Павагу да мовы трэба выходзіць свядома, паслядоўна, няухільна і кілапатліва».

Настаўніца Ніна Лазарэўна Галубовіч з Салігорскага раёна свай ліст у рэдакцыю называе пасляслоўем да партыйнага

сходу, на якім яна і яе калегі абмяркоўвалі Тэзісы да XIX Усесаюзнай партыйнай канферэнцыі. Яна піша: «Многія не разумеюць трагедыі, якая звязана з заняўданнем роднай мовы, таго, што гэта вядзе да размывання духоўнай сутнасці чалавека. Чалавек — катэгорыя грамадская і духоўная. А грамадзянін — перш за ўсё патрыёт. А калі чалавек пагарджае сваім родным: бацькаўшчынай, маці, мовай, то чым ён будзе даражыць, што будзе бараніць? Касмапаліту ўсё роўна, на якой мове гаворыць і дзе жыць: абы было ўежна ды ўежна». У сувязі з гэтым наша салігорская чытацкая гаворыць, што хацелася б, каб беларуская мова больш упэўнена адчувала сябе на радзін і тэлебачанні рэспублікі, шырэй выкарыстоўвалася ў сацыялінгвістыцы (шылды, цэтлікі, абвэсткі, указальнікі), каб яна, у рэшце рэшт, стала ў нас дзяржаўнаю моваю.

Некалькі лістоў даслаў Мікола Клімавіч Бусел з вёскі Дуброва Светлагорскага раёна, таксама настаўнік. У адным з іх наш чытач выказвае такое недаўменне: «Чаму так шмат рагатак раптам узнікае сёння пры вяртанні беларускай мовы ў школу, да жыцця? Чаму не было такіх рагатак перад тымі, хто пазачыняў — самавольна, без аніякага грамадскага апытання — усё беларускія школы ў гарадах у 60-я гады? Ці не таму, што сёй-той спадзяецца: людзі, мовай якіх дзесяці гадоў пагарджалі, мову якіх заганалі ў кут, самі перакананыя ў «бесперспектыўнасці», «бездапаможнасці» беларускай мовы і «добраахвотна», «дэмакратычна» адмовіцца ад яе? А ў дыназаўраў сталінізму ручкі, як у Понція Пілата, будуць чыстыя?» У другім лісце М. Бусел падяргае сумненню тэорыю двухмоўя. Згадваючы выступленне на Пленуме ЦК КПБ І. Шамякіна, у якім пісьменнік гаворыць пра развіццё двухмоўя ў рэспубліцы, чытач, як заўсёды запальчыва, піша: «Хай бы І. Шамякін растлумачыў, як гэта ён бачыць двухмоўе і як гэта можа чалавек ехаць, стоячы на двух конях. Для беларуса так званая «мова міжнацыянальных зносін», руская мова — зусім не праблема. Калі ж пісьменнік дбае пра развіццё лінгвістычнага кругагляду чыноўнікаў, дык хай бы і раіў ім двухмоўе. Пакуль што мы бачым гульні ў адны вароты. Сапраўды, дарога ў пекла забрукавана добрымі зычэннямі».

Невясёлыя развагі і ў лісце інжынера Фаніпальскага доследна-механічнага завода Аляксандра Сушкевіча. Наша родная мова ў сябе на роднай зямлі — падарчыца, піша чытач, сфера яе ўжытку звужаецца да мінімуму, а выпраўляюцца становішча чыноўнікі не спяшаюцца, перашкаджае даўні страх, калі ўсё беларускае клямілі словам «нацдэмаўшчына».

«Зусім не адчуваецца, — працягвае А. Сушкевіч, — каб за беларускую культуру і мову хварэлі работнікі культуры. У асабна мерапрыемствы ва ўстановах культуры паўсюдна праводзіцца па-руску. У бібліятэках абслугоўванне чытачоў таксама выключна па-руску. Зайшоў нека ў беларускі адзел абласной бібліятэкі імя Пушкіна. Тое, што там з наведвальнікамі размаўляюць па-руску, асабліва не ўразіла. Уразіла іншае. Часопіс «Крыніца» мне прынеслі на рускай мове. Беларуская варыянта, кажучы «не держим». Вось вам яркі прыклад фанабэрыстага ўхілення ад работы па прапагандзе нацыянальнай культуры і неад'емнага кампанента — мовы работнікаў ідэалагічнага зв'язна. А гэта ж іх службовы абавязак, за гэта, як кажуць, яны грошы атрымліваюць».

Пра розныя непаразуменні недарэчнасці, звязаныя з ненармальнай моўнай сітуацыяй у рэспубліцы, піша чытач з Барысава Адаць Калюта, у прыватнасці пра тое, як ён не мог паслаць брату і сястры віншавальнай тэлеграмы на беларускай мове. Заўважыў ён і такую праблему: «Ёсць вострая неабходнасць мець беларускую студыю грамазпісу. Чаму наша моладзь слухае толькі таго ж Лявонцэва, Пугачова, замежную музыку? Ды таму, што сваіх запісаў няма. Дзе ўзяць пласцінкі з запісамі беларускіх груп «Бонда», «Мроя», «Адбітак» і г. д.? Няўжо ўсесаюзная студыя павінна турбавацца: што вам, беларусам, запісаць? А моладзь жа ставіцца нігілістычна да нашай мовы і таму, што вымушана слухаць толькі рускамоўныя запісы».

Цікавымі разважанымі аб тым, чаму так сталася, што сёння беларуская школа ў рэспубліцы ў такім незайздросным становішчы, дзельціца ў сваім лісце настаўнік-пенсіянер з Кобрынскага раёна П. Бандарчук. У канцы ліста ён піша: «Я працаваў дырэктарам васьмігадовай школы. Не бацькоўскіх сходах мяне не раз напакралі, навошта вучням, маўляў, беларуская мова, калі ўсе школы наўкол рускія. Я звяртаўся да дзядей. Тыя ў адзін голас: «На роднай мове лягчай!» Новы дырэктар праз год сабраў подпісы, і школа стала рускамоў-

Адбітак часу

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 5).

турных герояў аўтар звычайна ў нагрукі яшчэ і дэкларуе розныя аксіёмы. А Асіпенка, здаецца, з пэўным намерам апісвае невываную цыганоўну спрэчку паміж сябрамі — ворагамі Лыкавіцкім і Богшам, усе гэтыя бясконцыя раунды, пасля якіх Лазар зашываецца пад коўдру, каб «у мроях выпусціць накопленую пару непрыязнасці». Паколькі ж наш грэшнік святы, то бруд не павінен прыставаць да яго, а павінен толькі «ачалавечваць», набліжаць да ўсіх нас, грэшных, рабіць вобраз больш натуральным.

Мастак — фігура сакральная, таму што ў крытычную хвіліну ён жыццё аддаць за ідэал, хоць у будзённасці можа быць чалавекам звычайным. Як у класіка: «Пока не требует поэта к священной жертве Аполлон...». Але што атрымаецца, калі Пушкіна на кожнага багмаза прымяраць? Хоць Лазар Богша, хоць Сідараў, — раз лічыць сябе боскае стварэнне мастаком, то і ты, чытач (глядяч,

слухач), павінен сякі-такі німб мясцовага значэння вакол ягонай галавы ўгледзець.

Дарэчы, ці заўважалі вы, колькі апошнім часам гэтыя жэкспіраўска-вердзіеўскія, а то і куртузна-рамансавых блазнаў у сучасных строях фігуруе ў нашым кіно, літаратуры, на эстрадзе? І як лёгка мы тыпалогію з генезісам гістарычных з'яў блятаем. Што нам генезіс, калі поза такая зручная і эфектная...

І ўсё ж такі факт прэтэнзіі героя рамана А. Асіпенкі на месца ў шэрагу вялікіх пакунікаў нашай гісторыі сам па сабе яшчэ не можа быць прызнаны неправамерным або кашчунным. Бо ў лёсе гэтага персанажа быў фашысцкі лагер для ваеннапалонных, былі пакутлівыя сітуацыі ў асабістым жыцці і цяжкія выпрабаванні на ніве мастакоўскай.

Аднак у мастацкім тэксце ўсё гэта выглядае проста намінацый, аўтар не больш чым дэкларуе, хоць і шматслоўна, Богшава выключную сумленнасць і бяспрэчную таленавітасць. Фактычны змест рамана, мастацкі тэкс не здолеў зрабіць для

Богшы п'едэсталам. Яшчэ ўчора, мажліва, хто-небудзь і паверыў бы ў тое, што такога героя, як Богша, можна залічыць у вялікія праведнікі. Але сёння, выбачайце, німб вакол галавы Лазара Васільевіча здаецца рэдкаватым.

Раман А. Асіпенкі — цікавае сведчанне свайго часу, часу гучных прамоў і вялікіх амбіцый. Мастакамі яго былі такія людзі, як А. Макаёнак, У. Караткевіч. Пасля смерці па завадзёны на іхнія імёны абрынуліся тлумачальнікі; інакш і быць не магло. Бяда ў тым, што трактоўкі асобы і спадчыны мастака часта нагадваюць карыкатуры. Атрымліваецца гэта найчасцей з-за таго, што Талент прышпільваецца да бог ведае якіх прэтэнцыёзных падтэкстаў, замест таго, каб гаварыць пра канкрэтны трагедычны дыктат пэўнага часу, выразнікам якога стаў Мастак, з прынцыповай увагай да фактаў, канкрэтных рэалій, канкрэтных вострых вуглоў рэчаіснасці. Відаць, феномен «святасці» мастака апошніх дзесяцігоддзяў не можа быць пераканана раскрыты без сур'ёзнай спробы стварыць сваю і акрэсленую канцэпцыю гісторыі. Неабавязкова ад рода-племяных часоў, але ад 60-х і да 80-х гадоў у нашым выпадку — абавязкова. Інакш намёкі і ветлівыя купоры на болевых месцах дыскрэдытуюць усю задуму, зрабляць

яе двухсэнсоўнай і пакінуць урэшце парадыйнае ўражанне.

Цяпер трохі падрабязней пра купоры. Асобнае выданне рамана мае некаторыя адрозненні ад часопіснага варыянта, і ў поўным сваім выглядзе твор выйграе перш за ўсё кампазіцыйна і стыльва. Праўда, не скажам гэтага пра тыя сцэны, дзе Богша рэабілітуе чалавецтва і яго гісторыю перад Богам, завітаўшы да госпада ў адным са сваіх падарожжаў па часе і прасторы. «Розум не вынішчальны, ён усё пераможа», — пераканана пасля размовы з Лазарам Васільевічам Бог. Такім чынам, змрачаватая, прама скажам, карціна гістарычнага шляху зямлян, якія прыйшлі да парога самазнішчэння, крыху ўпраўнаважваецца. Так караблю выпраўляюць крэн, дагружаючы задраны бок палубы баластам.

Пры ўсёй раскошы аўтарскай фантазіі, што буе ў фрагментах, звязаных з пазазямным існаваннем героя, раман А. Асіпенкі трэба назваць рэалістычным творам пра сучаснасць. Рэалістычным не ў тым сэнсе, што аўтар добра спраўляецца з прафесійнай задачай стыліста, амаль заўсёды натуральна, лёгка рухаючы свайго героя ў мастацкай прасторы. І не таму, што пластычнасць замалёвак на тэмы беларускай старажытнасці павінна абудзіць вучнёўскі імпат у нашых маладых прэза-

ікаў, якія апошнім часам так імкнуцца пераканана маляваць гісторыю. Звярнуць увагу хочацца вольна на што.

Раман дакладна перадае той грамадскі феномен «фігі ў кішэні», якім прабаўлялася (вымушана ці не вымушана) большая частка інтэлігенцыі ў нядаўнія гады. Гэтак пасядзець-пагаварыць па-свойску ў разумнай кампаніі, дзе і намёкі твае зразумеюць, у паветра палаяцца, душу адвесці, самога сябе крыху больш заважаць — як мы выдатна ўсё бачым і разумеем, — улюбены занятак!

У рамане ёсць усё гэта. Да-стаеўскі, якога як хочаце можаце звязаць з сучаснай знешняй палітыкай: «Хто прынес дзіцяці слэзы, — варты гарэць у пекле», «На якое ліха мне патрэбна такая цывілізацыя, якая гучна крычыць пра гуманізм і забівае людзей...» Тыран, які нявечыць свой народ, і бяздумная, зручная вера, з якой лёгка руянаць культуру і ствараць новыя культы: «Уяві сабе, дзесяці тысяч мангольскіх воінаў, якія звязаны адзінай мэтай, спосабам жыцця, памкненнямі і намерамі, а значыць, і адной думай і верай у праўду іхняй агульнай справы. У іх ніякіх сумненняў наконт заваёвы чужых зямель, забойства тысяч людзей, ніякіх разважанняў на-конт добра і зла. Ды ім і не патрэбна думаць. За іх думае

най. Гэта было даўно. А сёння ў раёне з 26 сярэдніх школ толькі 7 з беларускай мовай навучання, з 17 васьмігодкаў — 8 працуюць на роднай мове, з 9 пачатковых — 5 рускамоўных. У Кобрыве ўсе 7 сярэдніх школ — рускія.

Вельмі ўсхваляванае пісьмо даслала хатняя гаспадыня з Гродна Аліна Івануна **Крачкоўская**. Яна піша: «Апошнім часам на старонках друку вядуцца дыскусіі па праблемах мовы, яе стану ў Беларусі. Гэтае пытанне вельмі глыбока хвалюе наш народ. Але карысных прапаноў выказваецца мала. Вядома ж, трэба, каб беларуская мова вывучалася ў дзіцячых садах і школах, інстытутах і тэхнікумах, але ніхто чамусьці не пачаў гаворкі з сябе: «Што я зрабіў для таго, каб не згасла матчына мова?» Ніякія сады і школы не дапамогуць, калі мы не будзем вучыць сваіх дзяцей самі. Чытайце сваім дзецям беларускія кніжкі! Не шукайце В. Быкава, І. Мележа, У. Караткевіча ў перакладах, чытайце ў арыгіналах! Адкрывайце і для сябе асалоду гучання забытага і занябананага роднага слова! І далей А. Крачкоўская піша: «Каб мае заклікі не былі пустаслоўнымі, раскажу трохі пра сябе, пра сваю сям'ю. Скончыла я палітэхнікум, але давялося — па волі лёсу, па прычыне таго, што маю траіх дзяцей — працаваць на розных пасадах і не па спецыяльнасці. Не адразу да мяне прыйшло ўсведамленне сваёй беларускасці. Справа ў тым, што маці мая — беларуска, бацька — рускі, і сама я па пашпарту — руская. Але нарадзілася на Вілейшчыне, амаль усё жыццё пражыла на Беларусі, дзяцінства прайшло сярод матчынай радні, у душы лічу сябе беларускай і, няхай не крыўдуе бацька, роднай мовай лічу беларускую. Паважаю і люблю рускі народ, рускую культуру і літаратуру. Шосты і сёмы класы скончыла ў Сібіры, васьмы — пад Разанню. Вучыла там рускіх дзяцей беларускім народным песням, бачыла, як яны падабаюцца ім, як шчыра яны спявалі іх разам са мной. Сваім дзецям парахвалі з мужам даць беларускае выхаванне. Было нялёгка. Дачка Валя скончыла чатыры класы, піша вершы на роднай мове, лёгка пераходзіць з беларускай на рускую. Тое ж самае і сын Пеця, які скончыў тры класы. Падрастае Кастусёк — яму пяць гадоў, думаю, што і з ім не будзе бяды, а калі пашчас-

ціць ды адкрыюцца к таму часу беларускія школы, дык і зусім будзе добра».

Канкрэтныя думкі і прапановы вылучаецца ліст загадчыка кафедры гісторыі КПСС і навуковага камунізму Мазырскага педінстытута імя Н. К. Крупскай, кандыдата гістарычных навук, дацэнта **Сяргея Касцяна**. Падтрымаўшы прапанову рэктара Гомельскага ўніверсітэта тав. Бокуца, выказаную ім на старонках «Гомельскай праўды», аб неадкладным увядзенні вывучэння беларускай мовы ва ўсіх ВНУ і тэхнікумах без выключэння, а ў наступным увесці ва ўсіх школах, вучылішчах, тэхнікумах і ВНУ і выкладанне на беларускай мове, С. Касцяна піша: «У нашым інстытуце ўжо ў мінулым навучальным годзе выкладаў на беларускай мове гісторыю КПСС старшы выкладчык Андрэй Анатольевіч Каракін, з новага навучальнага года будзе выкладаць па-беларуску філасофію кандыдат філасофскіх навук, дацэнт **Юрый Мікалаевіч Кірылаў**, навуковы камунізм — аўтар гэтага ліста. Робім мы гэта і па закліку душы, і па просьбе студэнтаў. Спадзяюся, што такі ж патрыятычны рух пачнецца ў іншых інстытутах і ўніверсітэтах рэспублікі».

«Каб беларуская мова магла ўсебакова развіцца, трэба, каб яна стала аб'ектыўнай неабходнасцю. Гэта магчыма толькі праз пашырэнне сферы яе ўжывання. Рабіць гэта неабходна паступова, без уласцівай нашым ведамствам бюракратычнай каманднасці, раячыся з шырокай грамадскасцю», — піша ў рэдакцыю мінскі педагог **А. Хачатурян**.

Кароценькі ліст прыслаў **А. Багдановіч** (пра сябе чытач не напісаў нічога) з Кохлянаў. Вось ён, гэты ліст: «Апошнім часам у друку можна прачытаць шмат цікавага. Звярнулі ўвагу лічы, якія прыведзены на старонках газеты «Советская Эстонія» (у артыкуле «Аб нацыянальных працэсах у Савецкай Эстоніі»). Там ёсць і лічы, якія тычацца нашай Беларусі, у прыватнасці, лічы аб колькасці кніг на нацыянальных мовах. Чаму так здарылася, што на беларускай мове выдаецца так мала кніг (апошняя месца сярод саюзных рэспублік)?»

Нямала лістоў аб эксперыментах з адкрыццём беларускамоўных класаў у шэрагу рускіх школ горада Мінска. Літаральна ўсе чытачы ставяцца да такіх спроб адмоўна. Вось, напрыклад, што піша мінскі

мастак **Рыгор Сініца**:

«Мне думаецца, што лёс нацыянальнай культуры датуль будзе пад пагрозай, пакуль ён будзе вырашацца толькі намаганнямі энтузіястаў. У гэтым мяне пераналі і сёлетнія сходы бацькоў будучых першакласнікаў, на якіх мне даводзілася выступаць у незвычайнай і невясёлай ролі агітатара за родную мову. Варта таксама згадаць, што на гэтых сходах давялося пачуць і выступленні прадстаўнікоў раёна, якія не толькі не пераналі, але і прымушвалі засумнявацца ў іх шчырасці. Ды і ці могуць быць шчырымі словы людзей, якія толькі год ці два назад вызвалілі сваіх дзяцей ад вывучэння роднай мовы, а катастрафічную сітуацыю ў нацыянальнай культуры лічылі нармальнай і занепамернай з'явай на шляху да поўнага зліцця ўсіх нацый і народнасцей?»

Пасля такіх бацькоўскіх сходаў у мяне заўсёды ўзнікала пытанне — няўжо справа выратавання роднай мовы, адраджэння помнікаў гісторыі і культуры, вяртання народу яго гістарычнай памяці з'яўляецца прыватным пытаннем нейкіх дзяўчоў з асяроддзя творчай інтэлігенцы і студэнтаў? Няўжо яшчэ не настаў час акружыць гэтыя пытанні дзяржаўным клопатам? Няўжо лёс роднай мовы не заслугоўвае таго, каб быць сур'ёзна і заклапочаным на разгледжаным на адной з сесій Вярхоўнага Савета БССР? Няўжо адна са старажытнейшых моў не варта таго, каб стаць для свайго народа дзяржаўнай мовай? Наўрад ці гэта было б залішнім. Бо цвяроза аналізуючы сённяшнюю моўную сітуацыю, становіцца зразумелым, што вырашэнне вострай праблемы будзе становачым толькі тады, калі пытаннем нацыянальнай культуры будзе надана належная ўвага і значнасць на самым вышэйшым дзяржаўным узроўні.

Такія альбо блізкія да такіх думкі — у лістах **Аляся Яўсеенкі** з Гомеля, **Часлава Болбата** з пасёлка Бярозавы Сонечнага раёна Хэбарэўскага краю, **М. Руцкага** з Мінска, **Мікалая Лукшы** з гарадскога пасёлка Бераставіца Гродзенскай вобласці.

Аб тым, што мінуў час эмоцый і надыйшла пара практычнай, канкрэтнай работы ў «духоўным адраджэнні Беларусі», піша мастацкі кіраўнік Дома культуры саўгаса «Чырвоная гвардыя» **Пухавіцкага раёна Юрый Гайдук**, рабочы з Мінска **Анатоль Калачынскі**, салдат тэрміновай службы **І. Лупакоў** (яго ліст прыйшоў з далёкага Казахстана).

Цікавую думку выказвае ў сваім лісце ў рэдакцыю наш чытач з Вільнюса **Фёдар Нюнько**. Згадаўшы сапраўдны росквіт мовы і нацыянальнай культуры ў братаў, суседзяў Літвы і зусім іншае становішча ў гэтай справе ў Беларусі, ён піша: «Ці не гэтай розніцай тлумачыцца і наша сацыяльна-культурная адсталасць у параўнанні з суседзямі? Параўнайце літоўскі Шальчынкінай і

беларускія Беняконі. Калісьці гэта былі зусім аднолькавыя пасёлкі, Беняконі нават, бадай, вылучаліся ў лепшы бок. А цяпер? Беняконі засталіся амаль такімі ж, як і былі, а Шальчынкінай вырас у сапраўдны сучасны горад. Можна параўнаць і іншыя гарады, пасёлкі і вёскі Літвы і Беларусі, і параўнанне гэтае будзе не на нашу карысць. Мне, як беларусу, крыўдна за ўсё гэта».

Скончыць гэты агляд хочацца лістам нашай ужо, можна сказаць, пастаяннай аўтаркі, смаргонскай настаўніцы **Алены Віктараўны Рудко**. Ліст яе выклікае «Люблю беларускую мову, але...», змешчанай у штотыднёвіку 24 чэрвеня. **Алена Віктараўна** падтрымлівае ў лісце слухны прапановы прыхільнікаў роднага слова, выказаныя ў публікацыі, спрачаецца з тымі, хто сцвярджае, напрыклад, што нібыта «вывучаць беларускую мову ў школах цяжка, бо яна блізкая да рускай мовы», абуралася бялыніцкім «інквізітарам», які выказаўся за тое, каб «усю літаратуру на беларускай мове спаліць».

На завяршэнне свайго ліста **А. Рудко** піша: «Аўтары артыкула «Люблю беларускую мову, але...» выказваюць спадзяванне, што ёсць падставы для аптымізму. Так, ёсць. Лёд крануўся. Вось і прыклады. 29 мая ў нашым райцэнтры праводзілася мастацка-спартыўнае свята «Смаргонь-88». Цудоўна арганізаванае, яно вылучалася яшчэ і тым, што ад пачатку да канца (з 12 да 23 гадзін) вялося на беларускай мове. Упершыню. Па-беларуску гаварылі вядучыя. Па-беларуску загаварыў першы скаратар райкома партыі (упершыню за 23 гады, што жыў у Смаргоні, пачула беларускую мову ад работнікаў райкома) — аказваецца, умее, і цудоўна гаварыць. Так што будзе жыць родная мова. Можна, не ўсё ўдасца адразу. Ламаць дроў не трэба. Не так лёгка будзе тым, хто не быў далучаны да мовы, перабудаваць сябе, свае адносіны да яе. Пагардлівыя адносіны да беларускай мовы складаліся гадамі, дзесяцігоддзямі. За адзін год, адным махам, перарабіць усё немагчыма. Але калі мы, тыя, хто «нясе роднае слова» (гэтакая фраза прагучала ў адной з тэлеперадач «Ліра» і мне спадабалася), возьмемся разам, настойліва, разумна, упарта, — здолеем. Толькі працай можна даказаць сваю любоў да роднага слова і сваё жаданне дапамагчы яго адраджэнню».

АДДЗЕЛ ПІСЬМАУ «ЛІМА».

ЧЫТАЮЧЫ ЧАСОПІСЫ

«Меў талент і палёт...»

Прыгожы юнак з засяроджаным, нават у нечым крху самотлівым позіркам, на грудзях — **Георгіеўскі крыж**... Гэта адзіны здымак нашаніўскага паэта, перанакладчыка, публіцыста **Сцяпана Пяцельскага**, альбо **М. Арла**. Таго самага **М. Арла**, якога ў артыкуле «За тры гады. Агляд беларускай краснай публіцыстыкі 1911—1913 гг.» згадаў, сярод іншых, **Максім Багдановіч**: «Трэба адмеціць яшчэ **Я. Журбу**, **М. Арла** і **Янука Д. М. Арла** — **Янук Д.** — людзі, што маюць палёт і талент, але мала шліфуюць яго. Трапляюцца ў іх часам і вершы даволі сільныя па пад'ёму і думцы, але і дужа часта з недахватамі».

Здымак **М. Арла** змешчаны ў шостым нумары часопіса «Беларуская мова і літаратура ў школе» — як дапаўненне да артыкула **Я. Саламевіча** «**М. Арла** — нашаніўскі паэт, перанакладчык, публіцыст». Тут жа — і шаснаццаць ягоных вершаў. Тым самым адбылося вяртанне спадчыны публіцыстыка, які, несумненна, варта таго, каб яго імя было не толькі ў гісторыі нашай літаратуры.

А магло б гэта быць зроблена і раней. Яшчэ тады, калі за пошукі таго, што звязана з жыццём і творчасцю **М. Арла**, узяўся нястомны гудзевіцкі краязнавец, настаўнік беларускай мовы і літаратуры **Аляксей Мікалаевіч Беланоз** са сваімі выхаванцамі. У школьным музеі знайшоў месца і матэрыялам пра **М. Арла**, **Балазе**, у свой час ён настаўнічаў у Струзе, гэта значыць, у тутаўшых мясцінах. Гудзевіцкі краязнавец нават прапанаваў рукапіс кніжкі паэта выдавецтву «Мастацкая літаратура».

Кніжка пакуль што не пабачыла свет, але трэба спадзявацца, што яна ўсё ж выйдзе. Бо «**М. Арла**, — піша **Я. Саламевіч**, — адзін з пачынальнікаў новай беларускай літаратуры пачатку ХХ ст., пачынальнік шчыры, таленавіты. І памяць пра яго ў нашым народзе павінна быць дзейнай, жывой. Яго літаратурная спадчына і сёння будзе служыць нашай літаратуры, як яшчэ адна цагляная, закладзеная ў падмурк беларускай прыгожага пісьменства яшчэ разам з **Янкам Купалам** і **Якубам Коласам**».

Я. Саламевіч мае на ўвазе не толькі паэтычную спадчыну **М. Арла**, а і яго публіцыстычную дзейнасць. Так, так, і «публіцыстычную дзейнасць». **М. Арла** актыўна змагаўся за росквіт нацыянальнай культуры. Настаўнічаючы на пачатку стагоддзя ў Струзе, ён трыоўжыўся, што ў школе немагчыма выкладаць на беларускай мове, яго непакоіла тое, што мясцовае інтэлігенцкае інэртнае, абыходзіла да будучыні свайго народа.

У вершы «Сынам Беларусі» **М. Арла** не хаваў сваёй непрыязні да так званых «сыноў», якія «зусім... адхіліліся» ад роднай стараны, «быццам не маць ім была!», «быццам Юды, ўрагам яе кінупі, здраднікі вы, не сыны!». Публікацыю гэтага верша ў «Нашай Ніве», удакладняе **Я. Саламевіч**, «суправаджаў такі допіс-крык аўтара: «Мне вельмі здзівіла, не, не здзівіла, а хутэй толькі паказала той цяжкі сон, якім спллі нашы інтэлігенты ў Беларусі... Нашы інтэлігенты (ёсць многа настаўнікаў) нічым не цікавяцца, анром карт і гарэлкі».

Апошнія гады **М. Арла** служыў у арміі, памёр ад тыфу на Украіне. Яшчэ настаўнічаючы ў Літве, на Ковеншчыне, як зазначае **Я. Саламевіч**, «**М. Арла** перапрацаваў падрыхтаваў зборнік сваіх вершаў «Лірыкі» і выслыў яго ў Вільню на імя скартара Беларускага выдавецкага таварыства. Набралася ажно 50 вершаў. Праўда, не ўсе аднолькава мастацкага ўзроўню». Кніжка не выйшла, але рукапіс захаваўся. Зараз **Я. Саламевіч** пры падтрымцы рэдакцыі часопіса «Беларуская мова і літаратура ў школе» (гэты публікацыі, безумоўна, дапамагаюць знаходзіць яму твар выдання, адрасаванага ўсім, наго хвалюе лёс нацыянальнай мовы і літаратуры) данёс частку іх да чытача.

У тым, што кніжка **М. Арла** — не толькі яго вершы, але і публіцыстыка, лепшыя з перакладаў — прыйдзе да чытача, зараз сумнення няма. Але ў той жа «Мастацкай літаратуры» на гэта патрэбна час. А што калі да гэтага падключыцца рэдакцыя часопіса «Малодосць»? Можа, варта «адаць» адну з кніжак яго «Бібліятэкі...» **М. Арлу**? Ён жа прамяў усяго дваццаць васьмю гадоў.

А. КУНЦЭВІЧ.

хан». Шпіёнаманія 50-х гадоў і традыцыйны пратэктыванізм: маем на ўвазе бегла пазначаны эпизод з нейкім Зябікам, з якога два дакладчыкі зрабілі «ідэалагічнага дыверсанта», і увершору да біяграфіі **Громава**.

Іншы чытач, можа, і што іншае ў прыведзеных цытатах убачыць, бо ні **Дастаеўскі**, ні **Афганістан**, ні **Сталін** у тэксце не называюцца, няма слоў «культ», «пратэктыванізм» і да т. п. Але, здаецца, уражанне вольнае гэтае — «смелай гаворкі намёкамі» — ёсць. І гэта наша нядаўняя рэальнасць.

Раман А. Асіпенкі напісаны так, што магчыма друкаванне яго спачатку ў трохчэпартым варыянце, потым далучэнне астатняга больш «рэвалюцыйнага» зместу. Персанажы, мастацкія характары пры гэтай працэдурцы не разбураюцца. Адчуваецца толькі выхад да непасрэднай размовы з аўтарам, а не з ягоным рупарам — **Богшам** ці **Баравіком-Залеўскім** (гэты персанаж, напрыклад, згадвае 50-я гады).

У цэлым твор **Аляся Асіпенкі** навучальны. Калі хочацца з нечым спрачацца, то не на голым месцы: раман — адбітак часу. А час быў такі, што пра яго, пра рэальнае месца ў ім мастака сёння якраз і спрачаюцца.

ЧЫТАЧ ДЗЕЛІЦА УРАЖАННЕМ

ЗБІРАЛЬНІК СЛОВА МАТЧЫНАГА

Відаць, многія з тых, хто чытаў раман **А. Мрый** «**Запіскі Самсона Самасуя**», падоўгу затрымліваюцца на сакавітых на-родных словах. А тут іх пасяна шчодрой рукою сацырына не так ужо і мала. Вось хоць бы гэтыя: **ХАУБОСЦЕ**, **ВУДЫЛЬ**, **КРЫНДЖАЛЫ**, **КАЛУПАЙАСТАВА**, **УВАЖЫСТЫ**, **ВЕРЛАВОКАСЦЬ**, **НАБРЫДЗЬ**, **МІЖГУЛЬНДЗІЦА**... Прыводжу тыя, што адразу ўсплылі на памяць.

Праца **А. Мрый** над словам, збіранне яго і ўшанаванне — гэта цікавая старонка нялёгкага жыцця месцічовага настаўніка, а потым прафесіяналізацыя, пісьменнік.

Сістэматычна запісвае народныя словы і выразы, фальклор **А. Мрый** стаў з сярэдзіны 20-ых гадоў, калі па ўсёй Беларусі надзвычай актыўна разгарнулася работа па збіранню лексічнага матэрыялу для будучых слоўнікаў.

Адна са старажытных **Краснаполья** **Яўгенія Паўлаўна Каплунова**, жанчына нялёгкага і цікавага лёсу, прыгаварыўшы свайго настаўніка **Антана Андрэевіча Шашалевіча** (**А. Мрый** — гэта літаратурны псеўданім), апавядала пра ягоную амаль фантастычную захопленасць фальклорам і гутарковай мовай. Слова, пачуццё на няздзельным нірмашы, у чарзе па хлеб, вымаўленае школьнікам, **Андрэй Антонавіч** тут жа запісваў ці стараўся запамінаць. Пры гэтым нярэдка, як кажуць, на прамялі бог прасіў дзядзьку ці цётку, з вуснаў якіх сарвалася гэтакое слова, прыгадаць, а калі яшчэ яго вымаўляюць у іхняй міс-

цэнасці і што яшчэ яно азначае. Асабліва ж плённай стала праца **А. Шашалевіча** тады, калі ў недалёкім ад **Краснаполья** **Мсціславе** адзіны на ўсю акругу **Педагагічны тэхнікум** узначаліў **І. К. Бялькевіч**, які прыехаў сюды з марай сілацкі слоўнік мовы усходніх рэгіёнаў **Магільшчыны**.

У Мінску для ўпарадкавання матэрыялу і падрыхтоўкі да выдання слоўніка была створана слоўнікавая камісія. У ліку найбольш актыўных карэспандэнтаў яе называецца і настаўнік **А. А. Шашалевіч**, які даслаў на яе адрас 2915 карткаў-слоў. Ацэны збіральнік матчынага слова, **А. А. Шашалевіч** быў нават заахвачаны спецыяльнай прэміяй з фонду Слоўнікавай камісіі. Зрэшты, за свае запісы **Антону Андрэевічу** чырванець не выпадала. Усе карткі былі ім аформлены на добрым навуковым узроўні: да кожнага слова падавалася транскрыпцыя, ілюстравалася яно кантэстамі сказа, вызначаліся ўсе яго значэнні. І таму, калі ў 1927 годзе Слоўнікавая камісія арганізавала разгляд «Беларуска-расійскага» слоўніка **М. Байкова** і **С. Некрашэвіча**, атрымаў экзэмпляр яго **А. Шашалевіч**. Тагачасны рэдактар Слоўнікавай камісіі прафесар **Б. І. Эпімахаў** шыпіла падкрэсліваў, што заўвагі, зробленыя **А. Шашалевічам**, даюць багаты матэрыял, уносяць істотныя папраўкі.

Вялікую цікавасць праймаў **А. Мрый** і да вуснай народнай творчасці. Зрэшты, любоў да фальклорнай спадчыны была ў абодвух братаў **Шашалевічаў**.

Малодшы Васіль, — адзін з пачынальнікаў беларускай савецкай драматургіі, — цікавіўся песнямі і музыкай, што быталі найбольш у вясковым асяроддзі. Вядома, што ён некалькі разоў заходзіў са сваёй спрыпачай, на якой цудоўна іграў, да **Ефрасіні Міхайлаўны Гарэцкай**, каб пакласці на музычныя песні, што ведала гэтай жанчынна. У «Хроніцы» першага нумара часопіса «Узвышша» за 1927 год паведманялася, што «музычная падсекцыя **ІБК** (Інстытута беларускай культуры. — **М. К.)** рыхтуе да друку зборнік беларускіх народных мелодый, сабраных у свой час **Я. Прохаравым**, **Чурніным**, **В. Шашалевічам**, **А. Грыневічам**, **М. Ігнатюскім**, **Азаронам** і інш. У зборніку ўвойдзе да 1000 песень».

Мудрае народнае слова, фальклор былі першымі і ці не найлепшымі дарадцамі братоў-пісьменнікаў. Але яны не толькі «спажывалі» створанае народнае, але і рабілі ўсё магчымае, каб захаваць гэта багацце, перадаць яго як драгару спадчыны наступнікам.

Захопленасць фальклорам, а таксама прыклад малодшага брата **Васіля**, казачка-феерыя **Янога** «**Апраметная**» ўжо ў 1925 годзе паназвалася беларускімі студыйцамі на маскоўскай сцэне, відаць, і заахвоцілі настаўніка гісторыі і французскай мовы **Краснапольскай школы ІІ** ступені **А. Шашалевіча** ўзяцца за яро.

М. КАРПЕЧАНКА,
журналіст.

г. п. Бялынічы.

ПАЭЗІЯ

Зінаіда ДУДЗЮК

Беларусы

Уладны росчырк царскага п'яра —
І стаў народ насельніцтвам правінцыі
Без мовы, без культуры. І пара
Яму ў народах іншых растварыцца.

Няхай сячэ дрымучыя лясы,
Палюе звера для паноў вяльможных,

Алесь ЖЫГУНОУ

Неспадзявана рыпнуць дзверы
І моўчкі выпускаць мяне.
Марозны ранак, ранак шэры
За плечы ціха ахіне.

Віктар ЯРАЦ

Рэха гусяляў

Бяссонніца парэпанымі вуснамі
пытаяцца пра сцэжкі, па якіх
прайшлі калісьці гусяляры, што гусялямі
вярталі мову нават для нямых.

Плылі над краем жытнім, верасовым
і музыкай асветленых дні,
і музыкай агучаных словы —
віталі іх сняжынкі і чмялі.

Хоць не трашчалі куфры ад багацца,
а срэбрам — іней срэбны на страсе,

ПАЭЗІЯ

Яго жыццё — ля плуга і касы,
Халоп нічога іншага не можа.

Але не зніклі з назвай — Беларусь —
Па царскаму загаду беларусы,
Што песнямі распальвалі зару
І ткалі мрояў тонкія абрусы,

Што з косамі выходзілі на бой
Супроць няпраўды горкай і нядолі,
За бунт плацілі ўласнаю крывёй,
Каналі і раджаліся на полі.

І пад ярмом жадалі дзень вітаць,
І часам кпілі над сваёю скрухай.
Прыходзьце нашы казкі пачытаць,
Прыходзьце песні нашыя паслухаць,

Пакуль жывуць бабулькі і дзяды,
Што захавалі гэты скарб вялікі.
А раптам забяруць старых клады,
Чым будзем жыць сярод краін

шматлікіх?

Спектакль

Нас шкадуюць дарма, што жылі мы не
так
І не ссалі дзвюх матак салодкае вымя,
Праўду піша сваёю крывёю мастак,
І не трэба для праўды ніякага грыву.

Не гукайце мінулы, яно адбыло.
Не сцяліце наступнасць чароўным

кілімам,

Мы ў цяпер. Дык скіруйце на сцэну
святло.
Вызваляюцца душы. Працуем без грыву.

Раскоціцца абрус-дарога,
Ідзі, ступай у белы свет.
Хай паласне цябе трывога,
Астудзіць галаву як след.

А бодем зойдзешся пасля —
Назад захочаш азірнуцца.
Такая круглая зямля,
З самім сабой не размінуцца.

Матуля бульбу выбрала сама,
Не прычакала нейчай дапамогі.
Падумала, што выпадае зіма
І замяце і соткі, і дарогі.
Дух перавесці стома не дае.
І вочы, нібы бульбінкі, драбнеюць.
А дзеці даражэнькія яе
У гарадах на дыванах марнеюць.
Ты мацярынскім клопатам ці жыў?
Збалелася душа яе пра дзетак.
Ды я таксама з выраю чужых:
Удзіраннеў на вёсцы мой палетак.
І як ні горка, а вяршы прысуд
Сабе за ўсе памылкі і пралікі.
У гэтай хаце, у старэнькай, тут
І соль жыцця, і сэнс яго вялікі.
Я на калені стану перад ёй,
Матуляй спрацаванаю маёй.

І ўсім цяплом, што ў сэрцы берагу,
Я восень яе ціхую сагрэю.

але за срэбра лепей — песня ў хаце,
якую здольны падхапіць усе.

Шукаю рэха гусяляў гусяляровых,
шукаю зерне гукаў, ад якіх
з нябыту адгукуюцца дубровы
і слова з губ зрываецца нямых.

Зямля — не каляровы тэлевізар —
плыве пад мачтамі вярчэнімі дымкоў.
Ды скрыпнуць раптам веснічкі

пратэзам —

і нечы боль агнём успыхне зноў.
Той боль-агонь, як чуйны правадок,
трымае сувязь з тым, што перажыта,
што не растала ў небе, як дымок,
не знікла ў бездані бязмоўнага нябыту...

Чалавек нараджаецца жыць —
і над лёсам яго хтосьці шчыры запальвае
зорку,
і ў вышынях надземных тэцца новай
мелодыі ніць

над салодка-мядовымі травамі
і над травамі з прысмакам горкім.
Чалавек нараджаецца жыць —
для яго абуджаецца ў пушчы запаветнае

вернасці дрэва,
для яго свой напеў пачынаюць, як
скрыпкі, дажджы,
для яго на радзіме ўзыходзіць
найлепшая кветка,

паміж кветак — царэўна.
Чалавек нараджаецца жыць —
і з даверам сцяжынкі бягуць да шляхоў
разгуканых,

а на вейцы язіну расінка азяблаі
планетай дрыжыць,
зацвітаюць чарніцы і зелле
на духмяна-зялёных палянах.

Чалавек нараджаецца жыць —

ПАЭЗІЯ

Мы не ведаем самі, што можа душа,
Калі горыч чужую, бы ўласную прыем.
Есць жыццё, як адзіная роля і шанс,
Перад злом і добром мы працуем без
грыву.

Інтэрв'ю

Пры дыктафоне і пры барадзе
Сталічны журналіст дапытваў дзеда:
— Як тут меліярацыя ідзе?
І што нясе? Якія страты, беды?

— Ды дзякуй богу, што прыйшла яно,
Мо выбавімся з вечнага балота.
Дарога, хлопцы, вельмі трэба нам.
І летам ходзім у гумовых ботах.

А журналіст не тоіць непакой:
— Што застанецца, дарагі, унукам?
Што будзе і з прыродай, і з ракой?

— Унукі ў гарадах грызучы навукі.
І з рэчкі невялікай карысць,
Бо рыбу з яе іншыя цягаюць.
Ды што дарэмна, хлопцы, гаварыць,
Хоць дзякуй, што з гразоты вызваляюць

— Вось несвядомасць! — Журналіст
злуге. —
Так можна ўсё спяганіць, перавесці...

— Хварэе дужа баба у мяне,
Як без дарог да доктара завезці?
Я не шукаў шчаслівае зямлі.
Тут дажыву наколькі хопіць веку.
Турбуйцеся пра рэчкі і палі,
Але не забывайце чалавека.

Ды ўпасці на калені не магу
І сам сябе зусім не разумею...

Калі мой бацька паміраў,
Я маму вельмі дакараў:
Не шанавала, не кахала,
Таму ён гэтак піў віно.
А мама цяжка уздыхала,
Маўчала, слова каб адно.
Калі ўзышло над бацькам неба,
Схіліла голаў да грудзей:
— Налета помнік ставіць трэба,
Хай будзе так, як у людзей.

Прыходзіць восень нечакана,
Крадзе няўмольна цеплыню.
Хоць і люляе закахана
Палёў вятрыска цішыню.

Прыходзіць восень нечакана
На мой захмараны парог.
Ды супакойвацца мне рана,
Яшчэ не ўсё зрабіў, што мог.
Яшчэ світаюць небасхілы
Майго зямнога пачуцця.
І хопіць мужнасці, і сілы,
Хапіла б шчырасці хаця.

І гэты дзень, такі асенні,
Дзе уладараць золь, імгла,
Сагрэюць скупа хай праменні
Твайго далёкага жытла.

у разорах зярняты чакаюць свой міг
абуджэння,
недзе ў мокрай траве птушаня
закрычыць — загучыць.
голос траў, ручаёў
і таго, што не мае й наймення.

А калі чалавек памірае —
парушаецца ў свеце гармонія,
нібы замкі са жвіру
хтось руйнуе рукою няўмольнаю...

Дыхні, світанак, лугавым аерам,
валожкай палявой і баравой сасной,
каб не з дакорам гаварыў — з даверам
пад небам, што забыла пра спакой.

Варожыць на рамонках ранні вецер.
Збірае мёд світаліна пчала.
І чарацінка — флейтаю бясмерця —
напеў знаёмы зноў распачала.

Абуджаныя аблокі ад прызнанняў.
А новы дзень — ці ўсмешка, ці сляза?
Жывым — жывое абяцае ранне,
дзе вузлякі трывог свет завязэў.

З лугоў настой зімовы змыве пойма,
увойдуць рэкі ў берагі свае.
Якім дыханнем новы дзень напоўняць
вада, трава і кнігаўка ў траве?

І будзе сонца вудзіць з рэк ваду,
і зацвіце зноў жаўтацветам лотаць,
і лугавыя кветкі зацвітуць,

І ажывуць мурашнікі між сосен
і запытальна ў вочы глянуць нам:
— Як дыхаюць у атамным стагоддзі
вада вякоў і вечнасці трава?

ВІНШУЕМ!

Рыгору КОБЕЦУ — 90

24 ліпеня спаўняецца 90 гадоў дра-
матургу Рыгору Кобецу. З гэтай на-
годы праўленне СП БССР накіравала
яму прывітальны адрас з пажаданнем
добрага здароўя.
Супрацоўнікі «ЛіМа» таксама зы-
чаць юбіляру ўсяго самага добрага ў
жыцці і творчасці.

А ОУГА ён ляжаў, прыслу-
хоўваючыся да выцця бу-
рану за барачнай сцяной.
варочаўся з боку на бок і,
нарэшце, ўкалыханы по-
свістам ветру і аднастайным гулам
людскіх галасоў, пагрузіўся ў цяжкі,
неспакойны сон. Дым з няшчыльна
зачыненых печак пяршыў у горле,
прымушаў часта кашляць і прачынаць.
Ноч цягнулася бясконца. Калі-ні-
калі, змучаны пакутлівым кашлем,
Корзун спаўзаў уніз да днявальнага,
курыву, скардзіўся на галаўны боль і,
зноў забраўшыся на верхнія нары, за-
сынаў. Але сон гэты быў нездаровы,
трывожны. Душылі кашмары. Можа,
ад цяжкага паветра, можа, ад дыму,
а пабачыліся яму (ці то ў сне, ці то
трызнілася) родныя мясціны. Сцелец-
ца чорны дым па вёсцы... Ён, Корзун,
ляжыць ля калодзежа ў рэдкай гразі.
Па доўгай драці калодзежнага жу-
раўля паўзе аграмадны, мо з індыка,
папук-крыжавік. Не, не... здаецца, не
крыжавік. Гэта крыжом у яго на спі-
не свастыка. Паўзе папук усё ніжэй і
ніжэй... Корзун хоча адкаціцца ўбок,
ды не можа, быццам нешта скавала
яго. Чыйсьці сабака, кудлаты, з ашчэ-
ранай зяпай рве яго зубамі за кала-
шыну і брэша... гromка брэша, раз'ю-
шана: «Падыймайся, сволач! Разлётся,
як дома на палку! Хутчэй! На павер-
ку!..»

Падхапіўся Корзун з нар, як апа-
раны, ачумела агледзеўся. Рабацягі
ўжо строіліся ў тры шарэнгі. Паспеш-
на накінуў целагрэйку, спусціўся ўніз
і, шлёпаючы басанож па халоднай мо-
край падлозе, заняў сваё месца ў бры-
гадзе. На гэты раз паверка не зацягну-
лася. Малады наглядчык па мянушцы
Кіўбончык шпарка прабегаў усе тры
шарэнгі экаў, зрабіў запісы і коротка
скамандаваў:

— Разыдзіся!

Дзень пачынаўся як звычайна. Шу-
мелі і сварыліся «шакалы», штохвілін-
на ляпаючы плячымі дзверцамі. Куляй
выляталі рабацягі на кухню за балан-
дай з кацялкамі, бляшанкамі ад кан-
серваў, нават з берацянымі ўральскі-
мі туяскамі. Бесперапынна ляпалі ўва-
ходныя дзверы, і клубы марознай пары
ўрываўся ў барак. У брудных, стра-
шэнна завядзганых коўдрах неслі бры-
гадзіры з хлебарэзкі доўгачаканых
пайкі. Акружала брыгадзіраў надзей-
ная, з самых дужых рабацяг, ахова,
узброеная бярозавымі дрынамі. Інакш
нельга. Без такой аховы хлеб не да-
нясеш. Наляціць у ранішніх прыцем-
ках натоўп «шкоды», расхапае пайкі,
і застанецца ўся брыгада галоднай на
цэлыя суткі. Вінаватых не знойдзеш,
а хлебарэзка больш ні грама не дасць,
хоць ваўком вый, хоць зямлю еш. На
ніжніх нарах пры святле лучыны (каб
было відней) ішла звычайная раздача
паек. Крык... гвалт... лаянка, а часам

МАЛАДЫЯ кінематаграфісты (ці толькі маладыя?) не вельмі цікаваця гісторыяй беларускага кіно. У лепшым выпадку ведаюць кінастужкі сваіх старэйшых наставнікаў ці калег, з якімі працуюць. Што да кінематаграфістаў мінулага, дык ім, бадай, вядомы імёны толькі двух асоб — кінарэжысёраў Ю. Тарыча і У. Корш-Сабліна. Тарыч «на слыху» — ёсць кінематаграфічна прэмія імя Тарыча, яго імя носіць адна з новаўтвораных студый «Беларусь-Фільма». Корш-Саблін доўгі гады быў фантычным мастацкім кіраўніком «Беларусь-Фільма», узначальваў Саюз кінематаграфістаў... Імёны іншых — з тых, хто стаў ля вытокаў беларускага кіно і аназаў прыкметны ўплыў на яго станаўленне, на жаль, сёння малавядомыя. Сярод іх — імёны першых беларускіх сцэнарыстаў Рыгора Кобеця і Анатоля Вольнага, якія на пачатку існавання кінамастацтва рэспублікі ў значнай ступені вызначалі яго тэматычную і жанравую сфераванасць. Скажу больш: бадай, за ўсю гісторыю беларускага кінематографічнага мастацтва знайсці другі прыклад, калі б менавіта сцэнарысты (а не толькі рэжысёры) адрыгвалі такую вялікую ролю ў творчым жыцці свайго кінастудыі.

Звычайна сцэнарыст (хоць ён і стваральнік літаратурнай асновы фільма) займаецца толькі свайго неспрэчнай справай; яго ўдзел у працэсе развіцця кінематографічна звычайна абмяжоўваецца сцэнарыем свайго фільма, і толькі. Зусім не так было ў канцы 20-х — пачатку 30-х гадоў, калі працавалі ў кіно беларускія

літаратары Р. Кобец і А. Вольны. Кінастудыя «Савецкая Беларусь», як вядома, амаль дзесяць гадоў, з 1928 па 1938, знаходзілася ў Ленінградзе, сувязь яе з Беларуссю, як той казаў, вымагала лепшага, таму ўдзел беларускіх літаратараў у справах кіно меў значэнне (і тут не будзе перабольшаннем) найвялікшае. Кобец і Вольны самааддана працавалі ў белаўскім кінематографіе. Не-

ла з'яўляецца таленавітых кінатворцаў пра сучаснасць. Хоць «Двойчы народжаны», «Шукальнікі шчасця» створаны амаль паўстагоддзя назад, глядзец і цяпер іх цікава і карысна. Цікава — таму што абедзве карціны даволі ёміста раскрываюць чалавечы лёс і драматычныя калізіі трыцятых, карысна — таму што прынцыпы драматычнага пабудовы фільмаў, акцёрскага вы-

най душой, адкрытым сэрцам і лірызмам.

«У карціне ёсць нешта незвычайна прывабнае і прыгожае», — пісала «Літаратурная газета». — Гэта прывабнасць нагадвае мяккую ўсмішку, якая асвятляе твар добрага чалавека... задушэнасць, незвычайная цэпльная пранізвае ўвесь сцэнары, і гэтую аўтарскую інтанацыю збераглі рэжысёр, апэратар і акцё-

працы», «У мяне галава, і пра мяне не турбуюцца» і шмат іншых. Смех і жаль выклікаў Піня з яго руковай марай стаць фабрыкантам, каралём падлянкам.

Фільм упрыгожылі песні і музыка І. Дунаеўскага — кампазітара, слава якога яшчэ толькі пачыналася. У памяці глядачоў засталася таленавітая ігра акцёраў У. Зускіна і М. Блюменталь-Тамарынай, якая стварыла чул-

кінастудыі — «Паўстанне гнева» (сумесна з А. Вольным, 1935 г.) пра дзеяння легендарнага папскага партызана Палаўя, «Герой Балтыкі» (1939) — пра рэвалюцыйны падзеі на Балтыйскім флоце ў 1918 годзе...

Р. Кобец прыйшоў у кіно ўжо дастаткова вядомым тэатральным драматургам. У тэатры на пачатку 30-х гадоў з вялікім поспехам ішла яго п'еса «Гута», прысвечаная рабочаму класу рэспублікі. Яна стала эталонам для творчасці рэжысёра Е. Мірвіча, і для акцёра У. Крыловіча, выканаўцы галоўнай ролі — рабочага Мароза. «Гута» была першай беларускай п'есай, якая ставілася за мяжой. Але неўзабаве, у адказ на заклік кіраўніцтва рэспублікі памачы маладому мастацтву кіно, малады пісьменнік звязвае сваё творчае жыццё з кінематографам. Пачынае са сцэнарыяў дакументальных стужак, агітпрафільма «Ураган», затым стварае сцэнарыі фільмаў, пра якія ішла гаворка вышэй...

Неабгрунтавана рэпрэсіраваны ў час культуры асобы, Кобец пра працягу 18 гадоў быў адлучаны ад творчасці. На вялікі жаль, беларускае кінамастацтва ў нялёкі перыяд свайго станаўлення страціла ў самым росквіце таленту аднаго з лепшых сваіх дзеячаў. Ці ёсць патраба даводзіць, што гэтая стра-та не магла не адбіцца адмоўна на развіцці кінематографічна рэспублікі? Але то, што паспеў зрабіць Рыгор Кобец у беларускім кіно, заслугоўвае самай вялікай пашаны.

Анатоль КРАСІНСКІ.

І А ЖЫВАЕ ЧАС...

выпадкава яны аказаліся сярод першых беларускіх кінематаграфістаў, якія атрымалі — у 1935 годзе — званне заслужаных дзеячаў мастацтваў рэспублікі.

Менавіта Рыгор Кобецу мы абавязаны ў першую чаргу з'яўленнем на экраны 30-х гадоў такіх вядомых фільмаў, як «Двойчы народжаны» (у пастаноўцы Э. Аршанскага) і «Шукальнікі шчасця» (у пастаноўцы У. Корш-Сабліна). Гэтыя фільмы выдзяляліся сярод тых, якія з маркай студыі «Савецкая Беларусь» выйшлі на экраны ў перадаеанне дзесяцігоддзі. Зусім розныя па праблематыцы і жанравых асаблівасцях, яны вылучаліся выразнымі, непаўторнымі характарамі асноўных герояў, вострымі драматычнымі канфліктамі. Вядома, на званыя работы не пазбеглі моцнага ўплыву свайго часу. Аднак у адрозненне ад шмат якіх вопытных працаў над імі, іх мастацкая вартасць з'яўляецца вынікам цікавасці і сёння, калі яшчэ так ма-

нанання заслугоўваюць пільнай увагі з пункту гледжання сённяшніх творчых праблем.

Ці шмат мы можам назваць работ у кіно акцёраў беларускага тэатра, якія можна было б параўнаць з У. Крыловічам у ролі «стыхійнага» чалавека — сяляніна Рыгора Лапуха? А якая з беларускіх кінакамедый мела такі поспех у глядачоў, як «Шукальнікі шчасця»? Надоўга задумаемся ў пошук адказаў...

У фільме «Двойчы народжаны» ажывае час няпросты, бурны, складаны. Калектывізацыя ў беларускіх вёсках... Моцны чалавек з нялёкім характарам, які забытася ў супярэчнасцях жыцця і не можа прыстаць да свайго берагу... Такіх ня мала было тады — у перыяд перамоу вёвак асноў селянскага жыцця. Былі канарад Рыгор Лапух — чалавек на раздарожжы. Вось так і распачынаецца канфлікт: вострае сутыкненне чалавека мінулага з новым асяродкам. Кобец надзя-ляў свайго героя шыро-

ры ў свайго рабоце, што дало бліскучы вынік: фільм атрымаўся ўражлівым, хваляючым».

Адным словам, драматург Кобец зрабіў першаадкрывальнікам аднаго з самых яркіх, своеасаблівых герояў беларускага кінематографіа. «Двойчы народжаны» стаў этапным фільмам беларускага кіно 30-х гадоў. Адначасна, не было ў кінематографіе рэспублікі ў той перыяд твора на сучасную тэму, дзе б так глыбока і пранікнёна раскрываліся драматычныя калізіі сучаснага жыцця.

Сцэнарыі «Шукальнікі шчасця» Кобец напісаў сумесна з І. Зэльцарам. Нарадзілася вясёлая, іранічная камедыя пра Піню Копмана, індывідуаліста і хціўца, які марыць разбагацець любымі сродкамі, і аб тых будаўніках новага жыцця, для якіх філасофія Піні і яму падобных далёка і чужая. Вобраз Піні зрабіўся надзвычай вядомым. Глядачы з усмешкай паўтаралі яго рэплікі: «Мой арганізм не прымае цяжкай

лівы, пранікнёны вобраз млатдзетнай сям'і. Стары фільм час ад часу з'яўляецца на экраны і ў нашы дні, прыцягвае увагу глядачоў».

На жаль, сёння мы не маем магчымасці пабачыць карціну «Дняпро ў агні» пра абуджэнне класавай свядомасці рабочых-пльтагонаў на Беларускай Палесі напярэдадні рэвалюцыйных падзей 1905 года, над сцэнарыем якога Кобец працаваў сумесна з І. Барашкам. Стужка не захавалася. Пра фільм і выкананне ў ім ролі атаманна на пльтагонаў Нічыпара Чаха У. Крыловічам нам застаецца толькі мернаваць па нешматлікіх рэцэнзіях і ўспамінах кінематографістаў — ветэранаў. Ёсць сярод рэцэнзіяў такіх, дзе без усякіх доказаў стваральнікі фільма абвінавачваюць у «вульгарным сацыялагізме» Мемуары кінематографіста сведчаць зусім пра іншае: фільм паводле іх успамінаў — арыгінальны, таленавіты твор...

Не ўсе сцэнарыі Кобецы былі ажыццэўлены на

СТАРОНКІ З АПОВЕСЦІ

Аповесць «Ноеў каўчэг» я напісаў у 1964 г., але апублікаваць яе ў той час спазніўся: зноў была забаронена тэма крывавых рэпрэсій у гады культуры асобы Сталіна. Так і ляжыць (ужо 24 гады) у маім хатнім архіве гэта аповесць...

Кароткая перагісторыя гэтага твора.

У 1937 г. я паехаў на Далёкі Усход у творчую камандзіроўку ад СП БССР. У 1938 г., у самы разгар культуры асобы, быў арыштаваны, мяне абвінавачалі ў шпіянажы на карысць Японіі, Англіі, Польшчы. Тым разам абшлось, выпусцілі. У 1941 г. я зноў быў арыштаваны органамі НКУС Забараўскага краю (па загадзе Гаглідзе, папелчніка Берыя). На гэты раз мне было прад'яўлена абвінавачанне

ў тым, што я рэзка крытыкую Сталіна. Мяне без суда і следства саслалі на 10 год у лагер. Вось чаму героі майго твора — непрыдуманыя, гэта мае сябры па няшчасцю, якія вытрымалі (ці не вытрымалі) самыя нямыслимыя пакуты і здзекі не толькі з боку лагернай адміністрацыі, але і з боку рэдыдывістаў, якіх трымалі разам з палітычнымі і дазвалялі ім рабіць з намі ўсё, што пажадаюць.

«Ноеў каўчэг» — мой роздум аб складанасцях жыцця, аб мужнасці людзей, якія насуперак несправядлівасці і жорсткасці засталі самі сабою, з чыстым сумленнем і не страцілі пачуцця чалавечай годнасці.

Аўтар.

і слёзы, ці злосна-пякучыя, ці горкія ціхія слёзы.

- Сімакоў — сямісотка!
- Раманенка — сямісотка!
- Латышаў — шэсцьсот!
- Курылін — пяцьсотка!
- Антанюк — сямісотка!
- Брыгадзір! Зноў мне сярэдзінка?

Сёння ж мая чарга на гарбушку, а мне...

Лясь!.. Звонкая аплывуха брыгадзіра — кароткі і пераканаўчы адказ. Інцыдэнт, як кажуць, вычарпаны. Прэтэнзіі больш няма.

— Крамарчук — шасцісотка!

— Федасееў — чатырыста грам, як лёду!

— Па новай чатырыста? — Федасееў, размазваючы па твары слёзы, крычыць дрыготкім ад крыўды голасам. — Не вазьму!.. Брыгадзір! Я ж гэтак дайду... Я ж дубара дам...

— Менш філонь — большай пайка будзе. — як адрэзаў брыгадзір.

Скардзіца дарэмна. На каго скардзіца і каму? Хто цябе будзе слухаць? А калі і выслухоўць — не павераць.

— Не філонь, падлюка, укальвай.

ў аўтарытэце. Вырыгні пайку і скажы, што знайшоў. Сумей вырыгнуць. Менш васьмісотак не бярэм. Уразумей... пакуль мы цябе «не сработалі».

Пагроза страшная. Брыгадзір гэта ведае добра і баіцца. Ужо не аднаго брыгадзіра «сработалі». Вось чаму пайка Федасеева цягне чатырыста грамаў, «як лёду». Вось чаму Федасееў, Мікалаенка, Райхельсон, Бецінш, Шпілеўскі, Абдурахманав і іншыя атрымоўваюць па чатырыста грамаў нягледзячы на тое, што яны працуюць. І вось чаму гэтыя людзі хвароўць пелаграй і дыстрафіяй — грознымі, страшэннымі спадарожнікамі голаду. «Законнікі», або «людзі», як яны сябе называюць, не надрываюцца ад працы. У іх блакітная кроў, ім усё дазволена. Яны нахабныя, груба адмуць пасылку, паб'юць рабацягу і знімучь з яго барахло. У іх сімвал веры: «нахабства — другое шчасце». Гэта яны ўкаранілі ў лагерах сваю, нідзе і нікім не запісаную запарэдзь: «Памры ты сёння, а я заўтра!»

Скардзіца? І не смей. Калі не тут, не на гэтай калоне, дык на любой перасыльцы цябе абавязкова «сработают», прытым з лютасцю і садзізмам наймаверным. Яны будуць цябе падвешваць, выломваць рукі, вырываць зубы, і пры гэтым рагатаць дзікім звярыным рогатам, смяяцца да колік у жываце і спяваюць, а больш дакладна, раўсці на ўсё горла песню, як толькі можна грамчэй, каб заглушыць твой нечалавечы крык. Ні адзін

нават самы драпежны звер на зямлі не можа параўнацца з імі ў жорсткасці, часта зусім бязмэтнай, непатрэбнай, а так... дзеля пацехі-забавы. «Мы людзі, мы ўрні, і нам дазволена рабіць з фрэрамі ўсё, што нам захацацца. На тое яны і фрэеры». І якімі яны бываюць агіднымі бяззліўцамі, калі даведзены да адчаю рабацяга, не вытрымаўшы здзеку, хапаецца за нож або сякеру. Як яны поўзаюць ля яго ног, цалуюць брудныя корды, моляць аб літасці, і ў доказ свайго адданасці і пакорлівасці ядуць зямлю, нават конскі кал, каб зберагчы сваё подленькае жыццё. І калі размякчыцца сэрца рабацягі, заўтра ж яны «паднікоўваюць» яго ўсёй бандай (адзін на адзін — ніколі) у цёмным кутку і ўчыняць над ім расправу такую жудасную, такую вынаходніцкую, якая нават у сне не снілася вялікаму інквізітару Ігнацыю Ляэле, якая нават д'яблу на самым донцы пекла не прыходзіла ў галаву.

Але вось з бойкай, крыкам і гвалтам закончана раздача хлеба. У бараку робіцца значна цішэй. Толькі ля пэчак, аблепленых дахадзгіамі (быццам мухі на агрызку цукру), пануе ажыўленне і мітусня. На распаленай да чырвані пліце бульбае ў кацялках запраўленая «па новай» баланда. І якімі толькі эпітэтамі на аздабляюць галодныя рабацягі гэты традыцыйнае лагернае варыва!

— Суп ратуй! Па краях капуста, а ў сярэдзіне...

— Круцінка за круцінкай ганяецца з дубінкай!

Хаця ні аб якіх круцінках і гаворкі быць не можа. Круп і ў паміне няма. Крупы значацца толькі ў раскладцы, распісанай і падпісанай лагернымі вьялможамі, а прасцей кажучы, «прядуркамі», гэта значыць: бухгалтарам, пампабыце, рахункаводам прадстала, кашэрам і іншай саранчай, Крупы вароўца ў асобным катле, аздобленыя баваўняным маслам, а часам нават і спецыямі, але... аб такой страве рабацягі нават марыць не смеюць. Гэта блюда багоў, гэты шэдэўр кулінары не для іх, і таму:

— Ванька-а-а! Цюрэ замастырым або так баланду пажрэм з хлемам?

— Цюрэ, — пахмура бурчыць Ванька. — З чаго замастырыш? Бульбы ў нас на ны?

— Ёсць бульба. Касы пазыку прывалок... пльць бульбін. Зда-а-ровыя!

— Тады цюрэ! — згаджаецца павесялелы Ванька.

...К абедаў бурэн сцішыўся раптоўна, як і наляцеў учора з вечара. У высокім бяздонным небе павольна праплывалі рэдкія кучаравыя аблокі. Яркая, быццам вымытае, сонца шчодрна пасыпала праменні, і тыя драбіліся ў бяскрайніх снягах мірыядамі рознакаляровых агеньчыкаў. Ціха пагойдваліся ў белых папахасосны. Уся зона пакрылася шчыльным, ледзь хвалістым

белым дываном і стала надзіва чыстай і, бадай, па-свойму ўтульнай.

Адрозу ж пасля шумнага абеда па бараках пачаў насіцца, як угарэлы на радчык.

— Выходзь на развод! Усе да адзінага на развод! Жыва!

Вось табе і адпачылі. Вось табе і пакантаваліся.

— Якая можа быць праца з паўдня? Дзень жа кароткі, як зачы хвост.

— Пакуль на аб'ект прыйдзем ды пакуль назад... сцягнем. Калі ж працаваць?

— Ну, распраўзі іх у душу! Ёсць толк, няма толку — ганяюць гады рабацяг, як салёных зайцоў.

— Мабыць, і сапраўды, як кажуць: мне не трэба, каб ты працаваў, трэба, каб ты пакутаваў.

Чуліся нараканні, зэкі чартыхаліся, маючаліся, але на развод выходзілі. Тут рэжым суровы. Тут жартаваць не любяць. Ёсць толк, ці няма, падабаецца табе ці не — трымай язык за зубамі, маўчы і выконвай тое, што табе загадаюць, на тое ты і знявольены.

Строяцца перад вахтай пабрыгадна, з інтэрвалам у чатыры крокі брыгада ад брыгады... З надзірацельскай у суправаджэнні пампапрацы выйшаў начальнік з асобнага лапункта маёр Багрын, ці проста Багор, як за вочы называюць яго зэкі. Высокі і зграбны, у добра прыгнаным абмундзіраванні, ваенным крокам ён абшюў строй ад фланга да фланга. Хвацка ссунутая на патыліцу папахы, ладна скроены чорны кажушок, ледзь скрыўленыя ногі, позірк шэрых ястрабінных вачэй — усё ў ім з галавы да пяці нагадала ўдалога кавалерыста, адчайнага рубаку.

Лёгкім ветрыкам праляцеў па радах асцярожны шапатак:

— Багор сёння не таво... не ў сваім выглядзе... заўважаеце?

— Што... п'яны?

— Не, цвярозы.

Нехта пырснуў ціхім прыдушаным смяшком і спалохана замёр.

— Думае... мусіць, рэчугу закаціць, — здагадаюцца зэкі.

І яны не памыліліся. Стаўшы перад строем, маёр Багрын яшчэ раз абвёў позіркам людзей і хрыпла скамандаваў:

— Спыніць курэнне! Слухаць уважліва... двойчы паўтараць не буду.

Замёрлі рабацягі. Нават смакацца перасталі. І ў напружанай цішыні ўладна загучаў голас начальніка.

— Слухайце, рабацягі! Сёння з выпадку дрэннага надвор'я дзень лічыцца не рабочым, актыраваным. І ўсё ж адпачываць вам не даведзецца. Не таму, што мне гэтак хочацца, не таму што гэты мой капрыз. Неабходнасць прымушае нас працаваць, не губляючы ніводнай гадзіны. Чаму? Зараз растлумачу. Мы з вамі добра завяршаем

(Працяг на стар. 10).

НА ЗАКЛЮЧНЫМ «круглым столе» «Рампы дружбы-88» у Гродне разгарэлася спрэчка, якім фестываль павінен быць увогуле — конкурсам, аглядам дасягненняў тэатральнай самадзейнасці, творчым семінарам для ўдзельнікаў ці святкам. Безумоўна, да такой з'явы культурнага жыцця нельга ставіцца адназначна. Ад сустрэчы з ім кожны чакае выключнага, адметнага, і, магчыма, менавіта ад гэтага застаецца ў нечым расчараваным.

Мне здаецца, што ў самім вызначэнні «фестываль» ёсць адказ на многія прэтэнзіі. Гэта — свята. Свята знаёмства, спаборніцтва і супрацоўніцтва. Бо менавіта створаная гродзенцамі і арганізатарамі абстаноўка адыграла сваю стануючую ролю, настроіла ўдзельнікаў і гасцей «Рампы» на высокую эмацыянальную хвалю. Свята планавалася — свята адбылося. Пытанне сёння ў іншым — у яго творчых выніках, а яны даволі супярэчлівыя.

Фармальна беларусіам амаатарам можна быць задаволенымі. Народныя тэатры Краснапольскага і Баранавіцкага дамоў культуры ўдастоены спецыяльных прызоў, добра ацэнены крытыкамі, рэжысёрамі, ўдзельнікамі, гледачамі. Але дзеля аб'ектыўнасці варта адзначыць: ва ўсіх гэтых ацэнках гучалі ноты паблагліваці і менавіта яны прымусілі паразважаць пра стан тэатральнага жанру мастацкай самадзейнасці рэспублікі.

Каля 4 тысяч драматычных гурткоў і калектываў, 92 тэатры ўдастоены звання «народны» — лічы пераканаўчыя і, здавалася б, патэнцыяльныя магчымасці аматарскіх калектываў самі па сабе значныя. Але практыка іказ сведчыць пра сціплыя вынікі і мізэрны запас сіл. Успомнім першую дэкаду самадзейнага тэатральнага мастацтва ў канцы мінулага года, якая, па сутнасці, была заключным этапам адбору кандыдатаў на міжрэспубліканскі фестываль. Да яе пачатку было сказана шмат гарачых слоў і на лабараторыі рэжысёраў і народных тэатраў, і ў ходзе дыскусіі на старонках «ЛіМа» — аб неабходнасці шырокага абмеркавання спектакляў-прэтэндэнтаў, аб неаб'ектыўнасці папярэдніх адбораў.

І вось — дэкада. Дарэчы, на яе былі накіраваны лепшыя калектывы на падставе прапановы абласных упраўленняў культуры. Яна паказала і невысокі ўзровень рэжысуры, і недахоп выканаўчага майстэрства, і закаханасць у методыкі, і беднасць рэпертуару — у першую чаргу, нацыянальнага, які быў «залатым ключыкам» ад дзвярэй мінулай «Рампы». Так што з пункту гледжання прапаганды беларускай драматургіі рэальна прэтэндаваць на ўдзел у ёй маглі толькі некалькі калектываў — Мазырскі, Маладзечанскі, Слуцкі, Слоніміскі, Краснапольскі, Хойніцкі народныя тэатры, «Жывое слова» Мінскага педінстытута, «Летуценікі» Белдзяржуніверсітэта, гомель-

РЭХА ФЕСТИВАЛЮ «РАМПА ДРУЖБЫ-88»

ская «Жалейка» і «Мотальскія суседзі» з Іванава. Потым прайшоў яшчэ адзін тур, і на падставе прапановы адборачнай камісіі, якая перагледзела і абдумала кожную работу, арганізацыйны камітэт фестывалю прыняў рашэнне пра ўдзел у конкурсе двух спектакляў — «Вечар» А. Дударова народнага тэатра Краснапольскага

— рэжысёра Гомельскага фальклорна-этнографічнага тэатра «Жалейка» са старонак «ЛіМа» — да паўсюднага стварэння аналагічных труп. Але стаўка на фальклор не апраўдалася, і не толькі таму, што гэтыя спектаклі аказаліся штучна вырванымі з уласнага, натуральнага асяроддзя. Гледачы прагнулі вастрыні, сучас-

цей і спакойней цягнуцца ў хвасце прафесійнага тэатра, дубліраваць чужыя знаходкі... Па пальцах можна пералічыць рэжысёраў, якія бяруць на сябе смеласць першай пастаноўкі п'есы, а менавіта ж яна ў многіх выпадках забяспечвае поспех. Пацвярджэнне таму — Гран-пры «Рампы дружбы-88» Мазырскаму народнаму тэ-

тага зыходнага пунта. Няважна, у якой форме будзе ажыццяўляцца дзейнасць тэатра, першаступеннае значэнне мае яго пазіцыя, мова, на якой ён размаўляе з гледачом.

Пачаўся III Усесаюзны фестываль народнай творчасці. Мяркуюцца правядзенне раённых, гарадскіх, занальных, абласных, рэспубліканскіх усесаюзных мерапрыемстваў. У

Выпадковасць?.. Заканамернасць?..

РДК і «Конскі партрэт» Л. Родзевіча ў пастаноўцы народнага тэатра ГДК з Баранавічаў.

Гэтыя спектаклі не сталі імі увогуле выступленні савацкіх калектываў. Сучасная тэатральная стылістыка, прадэманстраваная «Z»-тэатрам сяла Язленіч з Чэхаславакіі, аказалася неперажыванай. Але мы маем права ганарыцца тым, што выканаўцы галоўных роляў — Мульціка (В. Ермаловіч) у «Вечары» і Гаспадыні (С. Кургузава) у «Конскім партрэце» сталі ўладальнікамі прызоў за лепшае выкананне мужчынскай і жаночай роляў, Краснапольскі тэатр удастоены прызам Таварыства венгера-савацкай дружбы за ўвабавленне ідэй міру і гуманізму, а Баранавіцкі — спецыяльнага прызам за першую пастаноўку п'есы. Безумоўна, крытэрыі спаборніцтва на фестывалі былі крыху зніжаны з-за адсутнасці Гран-пры, да таго ж, кожны калектыв-удзельнік быў адзначаны тым ці іншым прызам. Але неафіцыйнае апытанне грамадскай думкі вызначыла лідэрства ў конкурсе наступным чынам: у шматантовай і аднаактовай драматургіі лепшымі аказаліся пасланцы Эстоніі — народны тэатр Палаца культуры імя В. Герасімава з Нарвы і народны тэатр «Япік», у шматантовай драматургіі перавага аддадзена спектаклю Мадонскага народнага тэатра Латвійскай ССР, у аднаактовай — нашаму баранавіцкаму калектыву, які, як адзначалі члены журы і крытыкі, «бліжэй за ўсіх падышоў да народнай манеры выканання».

У цэлым фестываль паказаў, што ў аматарскім тэатральным руху справы не зусім добрыя. Тэатры размаўляюць з гледачом састарэлаю сцэнічнаю моваю, трымаюцца старой мадэлі. «Рампа дружбы» да краёў была запоўнена фальклорам і этнаграфіяй (прычым не толькі сіламі тэатральных артыстаў, а і ўдзельнікамі харавых і харэаграфічных калектываў Гродна). Гэта і «Тры любімыя» тэатра Гумна вёскі Аглуоненай Літоўскай ССР, і «Дні шаўцоў у Сілмачах» Мадонскага народнага тэатра (Латвія).

Сённяшнія памкненні ўдзельнікаў калектываў зразумелыя. Фальклорныя традыцыі бессмяротныя, а зараз і досыць актуальныя. Бо невыпадковым быў страсны заклік М. Макарыцова

нацыі, публіцыстычнасці. Вось чаму так высока быў ацэнены нарвскі спектакль «Балота» і адзначаны наватарскі пошук тэатра Двара Вільнюскага ўніверсітэта ў п'есе «Паняцце Гамлета». А мапасанаўская «Пышка» і брэхтаўская «Матухна Кураж» у пастаноўцы Ю. Бяднарыка ўвогуле сталі апафеозам фестывалю. Менавіта гэты поспех замежных гасцей абудзіў у многіх думку пра адметнасць паняцця нацыянальнага тэатра, пра перспектывы аматарскага тэатра. Жыццё прымушае ўдасканальваць палажэнне пра «Рампу дружбы», прынятае амаль дваццаць год назад.

Фестываль яшчэ раз прадэманстравалі не столькі адсутнасць сучаснай драматургіі, колькі недахоп магчымасцей у аматарскіх тэатраў для яе рэалізацыі. Той самы Краснапольскі тэатр бярэцца за пастаноўку п'есы А. Дударова, як вядома, папулярнай на прафесійнай сцэне. Але буда ў тым, што сіл хапае толькі на вызначэнне праблематыкі, агаленне паверхневага пласту п'есы без вылучэння падтэкстаў і другіх планаў.

Наконт нацыянальнага рэпертуару...Творы на злобу дня ёсць. Можна назваць імёны драматургаў, якія актыўна пішуць для мастацкай самадзейнасці, але абмяжуюся тым, што нагадаю лаўрэатаў мінулага года рэспубліканскага конкурсу на стварэнне аднаактовых п'ес і твораў клубнай драматургіі: В. Ткачоў («Стары і дарога»), Л. Караічаў («Апанаванасць»), Г. Марчук («Паводка»), М. Капыловіч («Чужы сваяк»). У свой час іх творы былі добра разрэкламаваны, даведзены да ведама калектываў, але вось мінуў год — і ніводнай заяўкі. Можна і правамерна лапракаваць работнікаў метадычных службаў і Міністэрства культуры рэспублікі ў тым, што яны слаба працуюць з самадзейнымі тэатрамі, і ў той жа час трэба гаварыць пра тое, што ў гэтым няма зацікаўленасці саміх мастацкіх кіраўнікоў. Куды прас-

атру, званні лаўрэатаў II Усесаюзнага фестывалю народнай творчасці Маладзечанскаму, Слонімскаму і іншым калектывам. Ёсць нават нейкая заканамернасць у тым, што менавіта ў гэтых тэатрах саспелі ўмовы для правядзення эксперыменту, пераходу на гаспадарчы разлік.

Два апошнія гады былі насычаны дыскусіямі аб перспектывах развіцця беларускага аматарскага тэатра, прычым ухіль рабіўся на яго арганізацыйную структуру, прыцыпы гаспадарання і самакіравання, а асэнсаванне творчых працэсаў засталася ўбану. «Рампа дружбы» прымусіла вярнуцца да гэ-

1989—1990 гадах пройдзе рэспубліканскі агляд тэатральнага мастацтва, у якім возьмуць удзел калектывы ўсіх накірункаў, жанраў, дзіцячыя і маладзёжныя, а ў горадзе Бабруйску мяркуецца правядзенне рэспубліканскага тэатральнага свята.

У рамках III Усесаюзнага фестывалю будзе праходзіць і «Рампа дружбы-90» у Літве. Які ўдзел возьмем мы ў ёй?
Святлана ЦІВАНОВА,
рэдактар рэпертуарна-рэдакцыйнай калегіі ўпраўлення культасветустаной Міністэрства культуры БССР.

Сцена са спектакля «Падарожжы Гулівера». Дублінскі маладзёжны тэатр (Ірландыя).

На адкрыцці «Рампы дружбы-88». Парад удзельнікаў.

НОЕУ КАУЧЭГ

(Працяг. Пачатак на стар. 8—9).

гаспадарчы год. Своечасова і без страт сабралі прыстойны ўраджай і здалі яго дзяржаве на патрэбу фронту, для харчавання нашай доблеснай Чырвонай Арміі. Чым лепей мы накормім нашых байцоў, тым хутчэй яны даб'юць фашысцкую сволач. Дык вось. Мы з вамі падпісалі ўмову на працоўнае спаборніцтва з іншымі лагернымі пунктамі нашага сельгаса. І мы з вамі абавязкова яе выканаем. Гэта вельмі добра, ды не зусім. Ранняя зіма захпіла нас знянацку. Снегам пакрыла шэсць гектараў несабранай капусты. Зразумела? І вось яна пад снегам. Камандаванне лагера падарыла нам гату капусту. Калі мы дастаем яе з пад снегу, можна будзе расходаваць яе, як захочам. Ясна? Мы зможам дабаўляць яе ў катлы звыш дазволенага нам пайка. Я ведаю, што гэта цяжка, асабліва ў летняй вопратцы, але што зробіш? Трэба, разумееш, трэба! Гэта палляшэнне вашага харчавання. Разбіцца ў дошку — а вырваць капусту з-пад снегу і засаліць. Холадна?

Ведаю. Я даў загад падвезці дровы для вогнішчаў. Грэцца, толькі без дрымоты. Да сёмага лістапада засталася паўтара тыдня. Праз пару дзён прыяздуць новае зімовае абмундзіраванне. Я яго ўжо адабраў. Цёплыя оушлаты, шапкі, валёнкі, ватовыя штаны і целарэйкі. Праз пару дзён усе будзеце апрануты. На свята даю тры дні адпачынку, а вы ведаеце, што я сваё слова трымаю моцна. Ідзіце на гарод і ратуйце капусту. Дарога туды ўжо прабіта. У зоне застаюцца толькі днявальныя і кухара. Астатнія ўсе да адзінага чалавека — на гарод.

Глыбокім маўчаннем сустрэлі рабацягі прамову начальніка, ды і што скажаш? Мтынгаваць не будзеш, тут не дазволена.

— Пампапрацы! Выводзьце людзей!

— падаў Багрын каманду.

Шырока адчыніліся вароты. Выходзілі рабацягана, пяцёркамі.

— Першая! Другая! А ну жывей!

— Трэцяя! Чацвёртая!

Манатонна, як завучанае «ойча наш», мармытаў начальнік канвою традыцыйнае папярэджанне:

— Крок направа, крок налева лічым уцёкамі... страляем без папярэджання.

— Ведаем, ведаем! — крычалі рабацягі. — Далей зоны не паяжым.

— Ну і закруціў наш Багор пятрушку! Паабмарозімся, як цуцыкі галахвостыя... без рукавіц.

— Чаво ныеш... раней смерці паміраць сабраўся...

— Ніччяк, хлопцы! Пад Ленінград у блакідзе горш даводзілася, а ўсё ж перажылі. Не дрэйф!

— І то праўда! — пагаджаліся беларусы. — Перажылі лета гарачае, перажывём і г... сабачае.

Акружаныя канвоем рабацягі ішлі па прабытай у снягах дарозе, як у глыбокай франтавой траншэі. На фоне чыстага, белага, снежнага поля здалёк мроілася, быццам сотні галоў у шапках, кепках, пілотках, картузах і капелюшах бязгучна слізгаюць па роўнядзі, скочваюцца ўніз, да спадзістага берага чорнай, яшчэ не застылай Лены. Па раце з самотным шоргатам павольна ішоў, гойдаўся на лёгкай хвалі асенні шароп. Зрэдку прапльвала адарваная ад берагоў тонкая льдзіна, вострыя беражкі якой зіхацелі на сонцы, магутная плынь несла яе ў далёкае сцюдзёнае мора. Проста па фарватэры спыталася ў зімовы затон самаходная баржа. Хаатычна нагураваныя цёмныя гальцы на правым беразе, свінцовая, амаль што чорная шырокая рака і бяскрайнія снягі рабілі цяжкае ўражанне, прыгнатылі. Нават яркае сонца не здолела зняць папурасць гэтага прыгожага дзікага краю.

...Не паспеў яшчэ канвой паставіць

тычкі забароненай зоны, як брыгады ўжо разбіліся на звенні і ўзляліся за работу. Па ўсім заснежаным гародзе, ад самай дарогі ажно да берага Лены, у розных месцах увінціліся ў неба чорныя спіралі дымных вогнішчаў. З шыпеннем і трэскам шуганула чорнабарвовае полымя вялікага вогнішча, пырснула ва ўсе бакі густым россыпам дробных іскрынак, усыпала, нібыта макам, бялюткасы першага некранутага снегу.

— Шуруй, брацішкі, сухія дравішкі.

Падстаўляйце пузы, сагравайце кішкі.

Аднак не выпадае рабацягам падстаўляць да агню пуза. Шчыльнай сцяной акружылі уркі-законнікі вогнішчы. Грэліся са смакам, з камфортам, з дрымотай. Па-звярынаму рыкалі на рабацяг.

— Гэй ты, мужык! Чыво прыліп да агню. А ну кенай адсюль, пакуль я табе па кумполу не трэснуў. Ідзі ўкальвай, падпалю!

Баязліва і пакорліва адыходзіліся рабацягі прэч. Ведалі: ім грэцца не дазволена. Яны фрэары, яны не належаша да выбранай касты «людзей» з блакітнай крывёю. Самы маленькі працэт, самая маленькая правая пацупца чалавечай годнасці маглі абсыціся ім дарага. І таму рабацягі маўчалі.

Дзьмуў лёгкі, але досыць пранізлівы вецярок, па-тутэйшаму «хіус». Ён забіраўся пад старую, зношаную адзе-

«РАМПА ДРУЖБЫ» з кожным годам завасувае ўсё больш прыхільнікаў, у ёй бярэ ўдзел усё больш краін, што п'яна ўплывае на развіццё аматарскага тэатра. Зрэшты, павінна было б уплываць. Але ці апраўдаў лепшыя спадзяванні і чаканні сёлетні агляд? Пра гэта якраз і хацелася б пагаварыць.

Што нельга не адзначыць адроз, дык гэта вялікую арганізуючую работу арганізацыі «Рампы» на чале з яго старшынёй У. Гілепам. Невыпадкова краюся гэтага, здавалася б, не творчага пытання, бо ведаю і іншыя прыклады правядзення такіх прадстаўнічых аглядаў. Скажам, у арганізацыі першага фестывалю, які праходзіў у Мінску ў 1978 годзе, ніякай арганізацыі не было. У той час я ўзначальваў Слуцкі народны тэатр і адчуваў гэта, можна сказаць, на Уласнай скурцы. Аб тым, што наш спектакль па п'есе Б. Васільева «У спісах не значыцца» выносіцца на прадстаўнічы агляд, мы даведліся толькі за тры тыдні да пачатку «Рампы». Што рабіць? Чэрвень, самы час водпуску, як адшукаць і сабраць артыстаў? Неяк выкруціліся, хоць, пакуль круціліся, было зусім не да рэпетыцыяў. Навуважкі працягваліся і ў Мінску. Палац культуры і спорту чыгуначнікаў імя Ільіча быў толькі што здадзены будаўнікам і, вядома, не падрыхтаваны як след, каб прымаць фестывальныя спектаклі. Не давалі да ладу сцэну, не ўсё было добра з асветленнем. А ў выніку давялося нашаму калектыву расплачвацца сваёй рэпутацыяй.

Добра, што такая «арганізуючая работа» адышла ў ня-

быт. Згадаю 1984 год, калі «Рампа Дружбы» прапісалася ў Рызе, на якой Маладзечанскі народны тэатр паказаў спектакль па п'есе А. Дударова «Радавыя» і атрымаў пяць дыпламаў. Умовы там былі створаны адпаведныя, і ведалі мы пра фестываль загадзя і маглі падрыхтавацца да яго належным чынам. «Рампа-84» і запамнілася тым, што стала сапраўдным святам Тэатра, святам Душы і Дружбы. Быў проста цудоўны сцэнарый правядзення агляду, цудоўнейшая рэжысура — тое, чаго, на жаль, не назіралі на «Рампе» ўжо некалькі гадоў запар, калі на розных мовах,

га. Вы з правінцы? Добра. У вас юбілей? Ага, разумею.

Узнікае пытанне: можа, хоціць ужо фестывалю і дэкада, на якіх узнагароджваюцца амаль усе калектывы, незалежна ад іх узроўню, майстэрства? Сёлета ж у Гродне здарылася так, што колькасць прызоў і дыпламаў наогул перавысіла колькасць тых, хто варты ўзнагарод. У такой сітуацыі журы пачало «вынаходзіць», каму і якую ўзнагароду даць. Гэтаму

тэатра, такое разуменне яго, як чыстае аматарства, — пазіцыя ўчарашняга дня!

Перакананы, што канферэнцыя — у рамках «Рампы» — у Гродне толькі выйграла б, калі б і на ёй папрэсутнічалі прадстаўнікі аддзела культуры ЦК Кампартыі рэспублікі. Магла б адбыцца сур'ёзная гаворка аб праблемах развіцця аматарскага тэатра.

І яшчэ адно. Закончыўся II Усесаюны фестываль народнай

лаўцаў, бо ў прызначаны дзень зала была занята. Нам са спектаклем па драматычнай п'есе В. Коўтуна «Суд Алаізы» адмовілі ў выступленні ў Палацы культуры Белсаўпрофа. З дзевяці раніш да 16 гадзін артысты сядзелі ў аўтобусе, а ў палацы праводзіліся запланаваныя раней мерапрыемствы. Пашанцавала хоць «Радавыя» напярэдні паказаць у памяшканні тэатра імя М. Горкага.

...Пачаўся III Усесаюны фестываль народнай творчасці. З аднаго боку радуе, што таніў прадстаўнічы агляд становіцца традыцыяй. Але ці быў святкам папярэдні II Усесаюны фестываль? Калі і дзе ва ўрачыстай абстаноўцы калектывам уручаліся дыпламы, наштоўныя падарункі, прызы і г. д.? Адрозна пасля спектакля, як на мінафестывалю, а не праз паўгода, калі ўсё ўжо забылася, і рэжысёру ледзь не самому даводзіцца ўручаць узнагароды свайму калектыву? Па-ранейшаму квітнеюць фармалізм і казіншчына. Папярэдні фестываль, можна сказаць, прайшоў дзеля славаўтай «лтушачкі».

Не магу не закрануць і архіважнае пытанне надраў у культуры. Вядома, працуе ў ёй шмат самаахвярных, апантаных людзей, але ж нямае і выпадковых, спіхнутых сюды з ранейшага месца работы за розня хібы і пралікі. Ведаў аднаго з такіх дзеляў культуры. Двойчы ён быў загадчыкам тэатэральнага, двойчы загадчыкам аддзела культуры, потым зноў загадчыкам тэатэральнага. Каб жа толькі гэта быў адзін прыклад.

Культура ж — тут я не раблю адрыцця — у працэсе абнаўлення нашага грамадства выконвае важную ролю. Асабліва тэатр, як сінтэтычны від мастацтва. Аднак аматарскія тэатры па-ранейшаму часта знаходзяцца ў крытычным стане. Перакананы, што неабходна ўрэшце вырашыць і праблему навучання актэра-аматара сцэнічнаму мастацтву, гэтым павінен займацца прафесійны педагог і на самым высокім узроўні; што тэатр не можа і не павінен жыць без дзяржаўнай датыцы, — каб працаваць сумленна, п'яна, спакойна, без нервознасці, не спакуюцца таным рэпертуарам, а рыхтаваць высокамастацкія спектаклі.

Мне заўсёды вусцішна на душы, калі гаворка заходзіць не аб пошуку новага, не аб рэпертуары, не аб пазіцыі рэжысёра, а пра заробленыя тэатрам грошы. І калі даведваешся, за кошт чаго, якім рэпертуарам гэтыя грошы здабыты, становіцца не па сабе. Стварэнне тэатра-студыі — гэта не стварэнне кааператыву па вырабе бразготак. Тэатр-студыя апраўдвае сваё прызначэнне, калі ўзнікае натуральным шляхам, на глебе грамадскай патрэбнасці, зацікаўленай увагі з боку партыйных і савецкіх органаў. Калі мы ўзімем ідэйна-мастацкі ўзровень усіх народных тэатраў, тады з'явіцца і сапраўдныя тэатры-студыі.

Чым закончыць гэты развагі? На якой ноце? Хочацца верыць у наша творчае братэрства.

М. МАЦКЕВІЧ,
рэжысёр Маладзечанскага народнага тэатра.

З АПЛАДЫСМЕНТАМІ ПАЧАКАЕМ

дыялектах ішоў абмен думкамі да поэзіяй годчы.

Чаму я згадаю мінулыя фестывалі? Ды таму, што з кожнай чарговай сустрэчай узрастае трывога за творчы ўзровень «Рампы Дружбы», з'яўляецца адчуванне, што святая радасці творчасці, адкрыццяў адыходзіць. Размываюцца крытэрыі ацэнкі спектакляў, што вылучаюцца ад рэспублікі, складаецца ўражанне, быццам існуе нейкая агульная чар-

— «за распрацоўку тэмы», таму — за «вырашэнне тэмы» і г. д.

Трэба шчыра прызнаць, што россыпы феерверку над Нёманам не сталі россыпам адкрыццяў і ўзрушэнняў на сцэне. Час зразумець, што фестывалі тыпу «Рампы Дружбы» немагчымы без пошуку новых выразных сродкаў. Фестываль аматарскіх калектываў павінен быць мераю нашай любові і адданасці тэатру.

Трэба перагледзець і палажэнне аб «Рампе». Усе калектывы, якія прэтэндуць на ўдзел у ёй, павінны памятаць, што гэты фестываль — сур'ёзны экзамен на творчую сталасць. Значыць, будучае свята «закладваецца» дома. Адборная камісія таксама павінна ведаць, прытым дакладна, сапраўдныя магчымасці кожнага народнага тэатра ў рэспубліцы. Выбраць, напрыклад, дзесяць ці пяць тэатраў, з іх вылучыць два-тры прэтэндэнты і даць ім магчымасць падрыхтавацца да «Рампы».

Прыгадваецца колішняя лімаўская гаворка аб нявырашаных праблемах у аматарскім тэатры. У ёй, поруч з іншым прагучала і прапанова аб стварэнні рэспубліканскага савета рэжысёраў з далучэннем да яго прадстаўнікоў ЦК камсамола, міністэрстваў культуры і народнай асветы, а таксама СТД і РНМЦ, каб гэты савет каардынаваў усю работу аматарскага руху. Думка, бадай, слушная. Савет вызначаў бы лепшы спектакль і лепшыя ролі сезона, ён не толькі актывізаваў бы творчы працэс, але і ведаў бы ўсе беды тэатра. За адно савет праводзіў бы і адбор кандыдатаў на «Рампу», іншыя фестывалі і агляды.

Сёння ж па-сапраўдному нам ніхто не займаецца. Маўляў, чым бы чалавек ні займаўся — абы занятак сабе меў. Такое стаўленне да народнага

творчасці. А што даў ён? Якія яго вынікі? Тое, што мы сталі лаўрэатамі? Гэта прыемна, ды толькі не адзіно славаю жыве чалавек. Рабочы ці служачы, прыходзячы на рэпетыцыю ў народны тэатр, павінен адчуваць, што яго праца тут неабходна людзям, што яго талент выклікае вагаву ў дырэктара прадпрыемства, сакратара партыйнай арганізацыі, майстра, што яго, артыста, без просьбы і падказкі вызваляць пад час рэпетыцыі ці спектакля ад другой змены. На жаль, такое стаўленне з боку адміністрацыі да свайго артыста, а, значыць, і да свайго тэатра, вельмі рэдкае.

Вось прыклад з нашага ўласнага жыцця. На адзін са сходаў калектыву былі запрошаны адказныя таварышы. Гаворка зайшла аб нашых планах, умовах работы, праблемах гледача. Кіраўнічы таварыш, які курыруе культуру, на просьбу адказаваў няўважна. Высветлілася, што ён не быў ні на адным нашым спектаклі. Колькі ні запрашалі, усё не знаходзіў вольнага часу!

Колькі такіх чыноўнікаў можна сустрэць яшчэ і сёння. Ці не яны правалілі летась дэкаду аматарскага тэатра ў Маскве? Нам яшчэ пашанцавала, бо мы адкрывалі дэкаду: выступалі ў памяшканні Тэатра імя М. Яромлавай, сабраліся гледачы, ды і прыхалі мы на сваім аўтобусе. Іншыя ж калектывы суткамі чакалі на вакзале, пакуль іх забяруць з дэкарацыямі і завязуць у гасцініцу. Арганізацыя дэкады, што праходзіла ў рамках II Усесаюнага фестывалю народнай творчасці, займаўся адзін з аддзелаў ВЦСПС.

Амаль на гэтым узроўні прайшла дэкада аматарскага тэатра і ў Мінску. Мазырскі тэатр не змог паказаць свой спектакль у памяшканні купа-

Сцэна са спектакля «Чараўнік Оз». Венгерскі тэатр «Фартуна».

жу, апыкаў холадам цела, прымушаў людзей выбіваць зубамі дробную чачотку. Падагнаныя больш холадам, чым брыгадзірамі, зекі працавалі дружна і напорыста. Вялікія качаны на дзівя ўдалай капусты ўкладваліся ў бурты. Заліхвацкі, з павістам падляталі па зімніку на парных санях возчыкі, нагруквалі глыбокія (з бартамі) кузавы капустай і імчалі на засолачаны пункт да сховішча для гародніны.

Ажыў, завінеў, загаманіў бераг угрум-ракі Лены, расквітнеў чырвонымі цюльпанамі вогнішчаў, напоўніўся жыццём і закліпанай мітуснёй. Распалілі рабацягі і свае невялікія «фраерскія» вогнішчы.

...Часта ў жыцці бывае гэтак: не пашанцавала чалавеку ў адным — пашанца ў другім, не пафарціла ў трэцім — пашчасціць ў чацвёртым. Глядзіш: сышліся канцы з канцамі. Жыць можна і, дзякуй богу, нават няблага, але... гэтак бывае там, на той бок дрогу, на волі. Зусім іначай усё ідзе ў лагеры, у зняволенні. Калі табе не пашанцавала ў адным — будзь гатовы: не пашанца ў другім, і ў трэцім, і ў чацвёртым. Адным словам, прываліла бяда, адчыняй вароты: паспылюцца на тваю галаву няшчасці адно за адным, толькі паспявай ухільца. Гэтак было і з Корзунам. Атрымоўваў ён даволі рэгулярна пасылку

з дому. Як ужо там перабівалася сямя, адзін бог ведае, але пасылку яму раз у тры месяцы прсылалі, і досыць шчодро. Было ў ёй усяго пакрыху: цыбуля, часнок, пара-другая колцаў сялянскай каўбасы і добры кавалак сала з тонкімі ружовымі прожылкамі мяса, з кменам.

— Вітамін цэ... масла ды сальцэ, — зайздросліва жартавалі таварышы па брыгадзе, глытаючы галодную сліну. Праўда, амаль тры чвэрці пасылкі Корзун неадкладна «дарыў» пампапрацы, нарадчыку і яшчэ сямю-таму з «сильных мира сего». А як жа іначай? Не даў ён «лапу», г. з. хабар, загоняць на самую цяжкую працу, будуць прыдзірацца з-за ўсякай дробязі, без дай прычыны, і за некалькі месяцаў давядуць цябе да «драўлянага бушлату». А вось калі ў лапу даў — іншы каленкор атрымоўваецца. І праца для цябе лягчэйшая, і прыдзірак аніякіх. Корпайся сабе па-старэчы ці то ў сховішчы для гародніны, ці то на сушыльцы, а то і кубагрэем у кубавой. Цягай ваду, грэй кіпятюк, і нікому да цябе справы няма. Раскоша! Самая што ні ёсць «блатная» рабадэнка, старчая. Ды вось трэба ж было бяда зваліцца. Затрымалася недзе ў дароце чарговая пасылка. І пісьмы з дому прыйшлі, і паштальён гаварыў, што пасылка прыбыла, ляжыць на складзе ў праўленні лагера, а Корзуну яе не прыносяць.

Няма пасылкі — няма што тыцнуць у лапу лагернаму начальству. А калі гэтак, дык няма табе і блатной рабадэнкай.

— Корзун! Заўтра на развод выхадзь з брыгадай Даўгаполава. Сіласныя ямы капаць.

Пярэчыць дарэмна. Каму якая справа, што табе пяцьдзесят восем год? Земляная праца не па сілах? А каму яна па сілах? Норма вялікая? Ну і што?..

— Укальвай, падлюка! Капай глыбей, кідай далей! Давай кубіні, калі не хочаш «дапльць» на трохсотцы.

І давялося «ўкальваць», са слязьмі, выбіваючыся з апоніш сіл, каб даць норму і за сябе і за «блатароў». Трэба ж некаму за іх працаваць. Не паспеў Корзун ад першай бяды ачомцаць — другая наляцела. Абакралі яго начыста. Валёнік, ануць, сподняе нібы карова языком злінула. Быццам і не было нічога. Шукаць і не думай. Ды хіба знойдзеш? А тут, як на беднага Макара, новая бяда звалілася. Ранняя зіма з паўночных мораў прыкаціла. Выкараскаўся ён і з гэтай бяды з грэхам напалам: купіў за махорку ануць. Здавалася, абдызецца. Дык не. Сапраўды сказана: дзе тонка, там і рвецца. Раскаціліся на ўхабіне сані, грузанія капустай, перакуліліся і збілі Корзуну з ног. Палацеў ён у закіну-

тую сіласную яму. Трэснуў тонкі лядок — і апынуўся Корзун у ледзяной вадзе вышэй за калені. А гэта ўжо не бяда, гэта няшчасце. Пакуль таварышы падалі яму жэрдуку, пакуль дапамаглі вылезці з ямы, тонкі лядок, як браня, пакрыў няўклудныя корды і мокрая ватныя нагавіцы.

— Бяжы сушыся ля вогнішча, ногі адмарозіш!

Ля вогнішча... Лёгка сказаць! Ці ж абсохнеш ля «фраерскага» вогнішча, ад якога ніякага цяпла, а толькі чадзіць гаркавы дымок? А да вялікага, ярка палаючага вогнішча падысці нельга. Там жа уркі, там «людзі» сядзяць, грэюцца з дрывотай.

— Куды прэшся, мужык! А ну, умагтывай! — не казалі, а загірчэлі злосна, па-звярынаму.

— Ды я... я... на хвілінку толькі... закурць хацеў.

Убачылі ў паснелых руках Корзуна вялікі кісет з махрой — адрозна перамынілі пласцінку.

— Садзіся сюды, папаша. Бліжэй да аганьку.

— Ты, пахан, скінь корды і штаны. — сіпеў «прастуджаным» ад застарэлага сіфілісу голасам Васёк Кальма. — Усё скідвай і сушы. Дай-ка сюды кісет... закурю.

(Працяг на стар. 12).

— Айцец Яўгеній, сёлетнія падзеі, безумоўна, увойдуць у гісторыю хрысціянства, асэнсавана іх будзе адно пакаленне багасловаў, гісторыкаў, сацыялагаў. Аднак, мабыць, можна падвесці і папярэднія вынікі святкавання 1000-годдзя хрысціянства Русі?

— Маштабы святкавання пераўзышлі нашы чаканні. Гаворачы пра Рускую Праваслаўную Царкву (РПЦ), мы, зразумела, укладаем у гэтую назву не этнічны сэнс. РПЦ — гэта памесная царква ў Расійскай Федэрацыі, Беларусі і на Украіне і каля 30 прадстаўніцтваў за межамі Саюза ССР — у ГДР, Францыі, Галандыі, Японіі, іншых краінах. Мы, святары Рускай Праваслаўнай Царквы, прадчувалі, што наша свята непазбежна адгукнецца ў сэрцах усіх веруючых, усіх, каму дорагі ідэалы чалавечнасці, міласэрнасці. Мы былі ўпэўнены, што яно будзе мець глыбокі патрыятычны сэнс, абудзіць у многіх грамадзян нашай краіны найлепшыя пачуцці, дасць магчымасць асэнсавана сваю далучанасць да вялікай гісторыі, да вялікай ідэі.

Тым не менш па меры набліжэння святкавання 1000-годдзя хрысціянства Русі пачалася паласа прыемных нечаканасцей. Мы пачалі атрымліваць пасланні ад мноства абшчын, у тым ліку і нехрысціянскіх — мусульманскіх, будысцкіх, іудаісцкіх, ад грамадскіх арганізацый аб магчымасці прыняцця удзелу ва ўрачыстасцях. Напружаны адкрыцця Памеснага Сабора (6 чэрвеня) стала зразумелым, што святкаванне выйшла далёка за межы нацыянальнай падзеі, набыло ўсеагульны, усепланетарны маштаб. Уся планета малілася разам з намі за існаванне хрысціянства на рускай зямлі, дзе яно зацвердзілася тысячы год назад, дзякуючы падзвіжніцтву раўнаапостальнага вялікага князя Уладзіміра. У нашу краіну на свята прыехалі госці з усяго свету.

У сувязі з гэтым хачу прыгадаць словы архіепіскапа з Паўднёва-Афрыканскай Рэспублікі Дэсмана Туту. Ён гаворыць пра тое, што хрысціянства Афрыкі моляцца, каб Руская Праваслаўная Царква развілася ў адпаведнасці са сваімі асновавызначальнымі прынцыпамі ва ўмовах гарантанаванай дзяржавай свабоды сумлення.

— Чым вы тлумачыце сусветны рэзананс урачыстасцяў, звязаных з 1000-годдзем хрысціянства Русі?

— Тут шэраг прычын. Калі

Працягваецца святкаванне 1000-годдзя хрысціянства Русі. Пасля юбілейных урачыстасцяў у Маскве, Кіеве, Уладзіміры і Ленінградзе свята прыйшло і на зямлю нашай рэспублікі, у сталічны Мінск, у праваслаўныя прыходы Беларусі. Гэтая падзея прыцягвае ўвагу не толькі веруючых праваслаўнага веравызнання, але і ўсіх, хто неабыхавы да айчынай гісторыі і культуры. Пра гэта, дарэчы, сведчыць увага да

юбілею цэнтральнай і рэспубліканскай прэсы. Не засталася ўбакі і наша газета. Апошнім часам мы змясцілі артыкул «Хрысціянізацыя Русі і беларуская культура» (№ 25, 17. VI) і фотарэпартаж «Свет за манастырскою сцяною» (№ 27, 1. VII). Сёння публікуем гутарку нашага карэспанданта П. Васілеўскага з пратэіерэем Мінскага кафедральнага сабора айцом Яўгеніем ГРУШЭЦКІМ.

НА НІВЕ МІРАТВОРСТВА, МІЛАСЭРНАСЦІ, АСВЕТНІЦТВА

сваднесці 1000-годдзе хрысціянства Русі з адпаведнымі юбілеямі балгарскай і польскай царкваў, дык адразу адчуваецца розніца ў маштабах святкавання. Тыя юбілеі, па сутнасці, былі нацыянальнымі святамі, не перайшлі граніц Балгарыі і Польшчы.

Планетарны рэзананс, які выклікала наша свята, я асабіста тлумачу бы самабытнасцю рускай культуры. Народ старажытнай Русі стварыў шэдэўры дойлідства, ікананіцы, дэкаратыўнага мастацтва, літаратуры. А ў аснове — царкоўны пачатак, руская святасць, міратворнасць. І культуру Расіі больш позніх часоў немагчыма паспраўднаму асэнсаванню, калі выключыць з яе хрысціянскую мараль, праваслаўную ідэю. Без яе няма такіх пісьменнікаў, як Фёдар Дастаеўскі і Леў Талстой, такіх мастакоў, як Аляксандр Іванавіч і Міхаіл Нестераў. А без гэтых імёнаў, у сваю чаргу, нельга ўявіць і рускую і сусветную культуру.

Другі аспект, які спрыяў шырокаму міжнароднаму рэзанансу 1000-годдзя, гэта тая роля, якую адыгрывае наша краіна ў сусветнай палітыцы. Адзін італьянскі гісторык са спасылкай на вядомага царкоўнага дзеяча, протапрасвітара В. Баравога казаў: «Расія — цэнтр раўнавагі ў свеце. Лёс хрысціянства ў Расіі — гэта ў канчатковым выніку лёс хрысціянства ў свеце».

— Ці ёсць спецыфічныя рысы ў святкаванні 1000-годдзя на Беларусі?

— Ва ўсіх епархіях формы святкавання падобныя, бо для ўсёй нашай царквы існуе адзіная абраднасць. Аднак улічва-

юцца і нацыянальна-культурныя адметнасці. Сёння мы памянем святых у зямлі беларускай прасіяўшых. Жыццё сваё яны прысвяцілі хрысціянскаму ідэалу. Святых ва ўсе часы было няшмат, але менавіта яны ўвабляюць унутраную сілу, што змацоўвае народ.

Зямля беларуская была азорана хрысціянствам яшчэ да афіцыйнага хрысціянства Русі. Так што святасць, міласэрнасць, уласцівыя беларускаму народу, маюць вельмі глыбокія гістарычныя карані.

— Пачынаючы з часоў Палацкай Русі, беларуская культура фарміравалася пад уздзеяннем дзвюх плыняў хрысціянства — праваслаўна і каталіцызму. Праз усю гісторыю Беларусі ідзе супрацьстаянне каталіцызму і праваслаўя ў ідэалогіі і палітыцы. І сёння ў сілуце нашых гарадоў суіснуюць купалы праваслаўных храмаў і вежы касцёлаў...

— Апошнім часам нашы адносінны з каталіцкай царквой выразна змяніліся ў лепшы бок. На ўрачыстасцях 1000-годдзя прысутнічаў кардынал Казаролі, другая асоба ў Ватыкане, кардыналы Вілібранс і Фетр з Мюнхена, госці з іншых цэнтраў каталіцызму. Сам гэты факт гаворыць пра многае. Бо з XI стагоддзя кананічныя зносіны паміж дзвюма царквамі былі парушаны. Часам найбольшай напружанасці на беларускай зямлі былі XVII—XIX стагоддзі. Сёння ж фарміруюцца іншыя адносінны не толькі на міжнародным узроўні, але і ўнутры краіны.

Былі прадстаўнікі каталіцкай царквы і на ўрачыстасцях у Беларусі. У не такі ўжо далёкі час усё веруючыя нашай краіны, незалежна ад веравызнан-

ня, мелі цяжкасці ў рэалізацыі свабоды сумлення. Гэта ў пэўным сэнсе паспрыяла сённяшняму збліжэнню праваслаўнай і каталіцкай царквы.

— А што вы скажаце пра кантакты ў рамках Сусветнага савета царкваў?

— Ідэя аб'яднання ўсіх хрысціян — экуменізм, а потым і ўвогуле ўсіх рэлігій набыла сёння новы змест, бо веруючыя ва ўсім свеце моляцца па сутнасці аб адным — аб захаванні жыцця на нашай планеце, каб чалавечтва не загінула ў полімі вайны ці ў выніку экалагічнай катастрофы.

У Сусветны савет царкваў (ССЦ) Руская Праваслаўная Царква ўваходзіць з 1961 года. Гэты савет быў створаны як аб'яднанне пратэстанцкіх царкваў, і дагэтуль пратэстанты з'яўляюць у ім ключавыя пазіцыі. Але ж роля праваслаўных царкваў у свеце пастаянна пэрыядаваецца. Каталіцкая царква ў СССЦ прадстаўлена толькі назіральнікамі.

— У сваім інтэрв'ю газеце «Известия» (9 красавіка 1988 г.) патрыярх Маскоўскі і ўсяе Русі Пімен, гаворачы пра ўнутраныя праблемы Рускай Праваслаўнай Царквы, адзначыў «блуканні на духоўнай глебе некаторых нашых святароў і пастыраў», а таксама «уніяцкае пытанне»...

— Магчыма, Яго Святасць меў на ўвазе так званы «Незалежны хрысціянскі семінар», можа, што іншае. Але ж увогуле «блуканні» сведчаць пра тое, што жыццё працягваецца, што наш царква не застыла ў арганізм, што ў ёй ідзе жывая работа духу. З'яўленне ў Рускай Праваслаўнай Царкве «нефармалаў», як сказалі б мы сёння, — не надзвычайная па-

дзея, а нармальны працэс развіцця. Апосталу Паўлу належыць словы, звернутыя да адзінаверцаў: «Сярод вас павінны быць разнадумнасці, каб вы вылісіся найбольш умелыя».

Калі мы гаворым пра адзінства царквы, дык маем на ўвазе адзінства, пабудаванае на барацьбе супрацьлегласцяў. Усё ў адпаведнасці з дыялектыкай.

А наконце «уніяцкага пытання» я магу сказаць наступнае. Сама ідэя аб'яднання праваслаўных і каталікоў жыве. Але аб'яднання немагчыма дсягнуць гвалтоўнымі сродкамі. Сродкі могуць скампраметаваць мэту. Адною з такіх гвалтоўных акцый была Брэсцкая унія 1596 года. У той жа час мы не забываем, што унія гэтая — больш як 200 год у гісторыі культуры Беларусі і Украіны.

— Айцец Яўгеній, калі мы ўжо закранулі пытанне культуры, дык раскажыце, калі ласка, пра культурныя аспекты дзейнасці царквы.

— Сёння агульнавядома, што царква ўкладвае грашовыя сродкі ў шэраг грамадскіх фондаў, у тым ліку і ў фонд культуры. У прынцыпе царква гатова да больш цеснага супрацоўніцтва з дзяржаўнымі ўстановамі і грамадскімі арганізацыямі. Царква, як неад'емная частка нашага грамадства, як сацыяльны інстытут, што выяўляе духоўныя інтарэсы немалой часткі насельніцтва краіны, магла б спрыяць фарміраванню і рэалізацыі доўгатэрміновых культурных праграм. Такіх, напрыклад, як праграма «Спадчына» Беларускага фонду культуры. Менавіта царква ў часы занябання гістарычнай памяці, нігілістычнага стаўлення да культурнай спадчыны мінулых стагоддзяў захавала для народа многія каштоўнасці. Мы і сёння гэты працаваць на ніве міратворства, міласэрнасці, асветніцтва і культуры.

Гэта чаша дзейнасці, безумоўна, будзе насцярожваць тых, хто сёння прапавядае мысленне застойных часоў. Але выступленні кіраўнікоў партыі і дзяржавы, дакументы XIX Усесаюзнай партыйнай канферэнцыі даюць нам вялікую надзею.

— Дзякуй, айцец Яўгеній, за гутарку.

НОВАЕ КАУЧЭГ

(Працяг. Пачатак на стар. 8—9, 10—11).

І пайшоў гуляць кісет па руках. Скручвалі уркі цыгаркі таўшчынёй з аглоблю. Смачная дармавая «смолка». Танеў, худзеў кісет. Маўчаў Корзун. Прамаўчаў і тады, калі Васёк Калыма вельмі спакойна паклаў яго ў сваю бяздонную кішэню.

— Сушы барахло, папаша, а кісет твой хай у мяне застанецца. Захочаш пакурыць — падыходзь, закурвай, па частую. Ды ты не касароцься, падло старо! У мяне твая смолка цалейшая будзе.

Вось і паспрабуў пярэчыць. Горка. Крўдана. Апошні тытун забралі. А што будзе рабіць? Каму скажаш? Э-э, ды чорт з ім, тытунём. Сушыцца трэба... хутчэй сушыцца. Распрануўся Корзун нагала, толькі адну дэлагрэўку на плечы накінуў. Выкручваў мокрую нагавіцу, ануцы, калсыны. Утыкаў у адталую ля вогнішча зямлю жэрдачкі, напяліваў на іх адзежу, сушыў.

— Ата! — раптам панеслася ад брыгады да брыгады. Ягадка кенае!

Уркаганаў ад вогнішча быццам ветрам здзьмула. На дарозе, нібы выпрасаванай палазамі саней, паказалася постаць камандзіра ўзвода аховы. Карэнны сібірак, прыроджаны паляўнічы-следапыт, камандзір узвода Ягадка здабыў сабе хоць і жудасную, але гром-

кую славу. Славы ён быў тым, што лепей за ўсіх і хутчэй за ўсіх мог злавіць (і лавіў) лубога, самага адчайнага бегляка. Не жадаючы дзяліцца ні славай, ні ўзнагародамі, Ягадка ішоў на пошукі за ўдэкачамі толькі ў адзіночку і, як правіла, заўсёды лавіў. Уцячы ад Ягадкі было немагчыма. Вопытны паляўнічы-звералоў, ён выдатна разбіраўся ў слядах, у тайзе адчуваў сябе, як дома, у любую пару года, у любы час — і днём і ноччу. За яго шматгадовую службу не было ні аднаго ўдалага ўцёку. Калі Ягадка пайшоў у тайгу за беглякамі, значыць, ён іх знойдзе. Дагоніць і... заб'е. Так, такі Абаязкова заб'е! Не было выпадку, каб Ягадка прывёў бегляка жывым на калону. Ён лічыў, што лепей прыносіць «вещественные» доказы аб закончана аперачы. За гэтыя асаблівыя якасці яму, напярэйсьменнаму «чалдону», і прысвоілі званне малодшага лейтэнанта. Вышэй за ўсё, нават за ўласнае жыццё, паніў Ягадка залаты пагон з зорачкай. Гэта была яго самая высокая мара, крытэрый славы і дабрабыту. Праўда, хадзілі чуткі, што «вещественные» доказы закончана аперачы не заўсёды адпавядалі дактыласкапічным даным, а гэта значыць, што Ягадка забіваў у тайзе часам не тых людзей, якіх шукаў, але... тайгаматухна нема маўчала, а сам Ягадка шчыра гаворыць аб гэтым не збіраўся. Ці ж мог ён адмовіцца ад прэміі за беглякоў, адмовіцца ад славы і дабрабыту?

І вось з такім чалавекам лёс сутыкнуў Корзуну ля вогнішча.

— Ты што ж гэта, галубчык, сонеч-

ную ванну прымаеш? Усе працуець, а ты сабе курорт наладзіў?

— У яму праваліўся я, таварыш камандзір... сушыся, — нясмела паясніў Корзун.

— Таварыш?! — бровы Ягадкі ад абурэння падскочылі ўгору. — Як ты сказаў? Таварыш? Гэта я... афіцэр — і раптам табе таварыш! Ты разумеш, дрэнны арыштанцкая, каму ты сказаў «таварыш»? А-фі-цэ-ру! Разумееш, погань свая?.. А-фі-цэ-ру!

— Я па звычцы... грамадзянін начальнік, — намагаўся апраўдацца Корзун, — як там, на волі.

— На волі?! — яшчэ больш раз'юшыўся Ягадка. — Я пакажу табе волю!

Азвэрэла зрываў Ягадка адзежу з жэрдачак і шпурляў у снег, падалей ад вогнішча.

— Апрайнайся, сволач! Спалоханы Корзун пачаў таропка апрагнацца. Ён скакаў па снезе на адной назе басанож і ніяк не мог трапіць у калашыну мокрых ватных нагавіц, падаў, падумаўся і зноў падаў. І ў гэты час нехта з рабацян крыкнуў:

— Дзе! Ануцы гараць!

Кінуўся да вогнішча Корзун. Ды позна. Высушаны байкавыя ануцы палалі яркім агнём. Сцюшаны новай бядой, нека адразу ўвесь абмяк стары, рукі павіслі. Па твары папаўзілі пясчаныя слёзы крыўды. Ягадка нічога гэтага не бачыў. А калі б і ўбачыў, дык нічога б не зразумеў. З амбіцыяй і апломбам ён чытаў натацыю не столькі Корзуну колькі рабацянгам, што тоўпіліся паблізу.

— Таварыш... Афіцэр яму таварыш.

Які я табе таварыш! Бач ты гусь лапчатый!

І тут з Корзунам нешта здарылася. З адчаем, перапоўніўшым сэрца, ён нека ненатуральна выпрастаўся і громка, злосна адчаканіў:

— Выватгы! Я вам не таварыш! Я гусь!.. Я гусь! Я вам не таварыш!

— Га-га-га! — грыгнулі рабацянгі. — Га-га-га! Правільна, Корзун! Гусь свінні не таварыш!

Губы Ягадкі пабялелі і затрэсліся.

— Хто сказаў?.. Хто?

Маўчалі рабацянгі. Шчыльнай збіліся ў кучу, намагаючыся схвацца адзін за аднаго.

— Хто?! — зароў Ягадка. — Не скажаце... усіх пакладу на снег, — прыгразіў ён.

— Навошта ўсіх класці, камандзір? Людзі тут ні пры чым. Я сказаў.

З натоўпу выйшаў камлюкаваты мужчына, механік мехпарка Міхаіл Раскатаў, а па-простаму, па-лагернаму, дзядзька Міша.

— Ты-ы? — ужо нека асабліва прашыпеў Ягадка. — Хто дазволіў табе гэтыя словы казаць?

— Народ, — спакойна адказаў дзядзька Міша. — Рускі народ. І сам гаворыць, і мне дазваляе.

— Агітацыю разводзіш?! — зноў раз'юшана зароў Ягадка. — Працу зрываеш?.. Ну глядзі... я табе пакажу!

— А што ты мне пакажаш, камандзір? Арыштуеш? Дык я ўжо арыштаваны. А з лагера не выганіш, мелка плаваеш, камандзір. Вось так.

— У кандзёю згнаю!

(Заканчэнне на стар. 14).

ЗАСТАЛИСЯ У СПАДЧЫНУ ЗАЛЫ...

РОЗДУМ НАД ПРАБЛЕМАЙ

«Вось у вас у Мінску канцэртны — дык гэта ж канцэртны: і Рыхтар, і хор Паліянскага, і хор Мініна, і аўтарскія вечары Шнітке, Дзянісава і шмат іншага цікавага, у нас нічога гэтага няма». (З размоў са слухачамі канцэртаў у Віцебску, Магілёве, Гомелі, Гродне).

Што ж слухаюць у нас на перыферыі? Гэтае «што» найперш залежыць ад таго, дзе слухаюць. Маю на ўвазе залы, у якіх праходзяць канцэртны. Значу адроз, што пра эстраду сёння гаворкі не будзе, бо эстраднаму музыку гучыць у любой акустыцы, нават на стадыёнах. А вось для канцэртаў так званай сур'ёзнай музыкі залаў у рэспубліцы мала, хоць патэнцыяльна чужоўныя залы знойдзеш ў кожным раёне.

Практыка паказвае, што канцэртнаму класічнаму музыкі павінна спадарожнічаць асабліва атмосфера, атмосфера падзеі. А гэта магчыма толькі тады, калі ёсць спецыяльная канцэртная зала. Дзе ж на Беларусі такія залы? Апроч Мінска, Бадай, у Гродне і ў Полацку. Пераважна ж канцэртны ў абласных цэнтрах адбываюцца ў залах музычных вучылішчаў і ДМШ, прызначаных найперш для вучэбных мэт.

Вылучаецца канцэртнае жыццё ў Полацку. За некалькі сезонаў работы залы Сафійскага сабора (дзе, да таго ж, усталявалі арган) аматары музыкі пачулі больш, чым жыхары амаль усіх абласных цэнтраў за многія гады. Гаворна, вядома, не толькі пра арганічныя канцэртны, а і пра канцэртны харавых і камерных калектываў. Толькі ў студзені гэтага года ў Полацку выступілі Квінтэт духовай музыкі з Грузіі, Аўстрыйскі квартэт, скрыпач Б. Гарлуці, вакалісты А. Сафіюлін, Т. Алёшына, піяністы Д. Башкіраў, А. Любімаў, В. Паповіч, арганісты А. Фісейскі, В. Сафраніцкая... А, скажам, у Віцебску за той жа час выступілі Мінскі камерны аркестр, вакаліст Анісімаў. Я ўжо не называю тут удзельнікаў і ўсесаюзнага фестывалю старадаўняй і сучаснай камернай музыкі, які адбыўся ў Полацку сёлета і якому зайздросцілі нават мінчане.

Заўважу, што апошнім часам у Магілёве, у музеі В. Бялыніцкага-Бірулі, наладжваюцца канцэртны — такі вопыт варты падтрымкі. Абуджае добрыя надзеі і перспектыва Вілейкі: тут плануецца адкрыццё канцэртнай залы ў былым касцёле.

Увогуле праблема залаў для так званых сур'ёзных канцэртаў

існуе па ўсім Саюзе. Дарэчы, параўнальна нядаўна ў газеце «Известия» было змешчана інтэрв'ю кіраўніка Маскоўскага камернага хору прафесара У. Мініна, дзе ён прапаноўваў саборы, аддадзеныя на гаспадарчыя патрэбы, рэстаўрыраваць і перадаць для выкарыстання музыкантам. Лепшых у акустычных адносінах залаў у нас будаваць пакуль не ўмеюць, ды і будаваць новае — даражэй. Праблема канцэртных залаў вялікую ўвагу надаў на сваёй сустрэчы з тэлегледачамі ў Астанкіне выдатны савецкі дырэктар Я. Святланаў. Ён гаварыў пра тое, што доўгі час замоўчалася: у нашым ужытку засталіся залы, пабудаваныя яшчэ да рэвалюцыі. Вось таму і ўзнікла праблема ў той жа Маскве, дзе, апроч Калоннай залы Дома Саюзаў і Вялікай залы кансерваторыі (а цяпер там, як вядома, рамонт), музыкантам выступаць няма дзе.

Невыпадкова часопіс «Музыкальная жизнь» пачаў публікаваць здымкі старых будынкаў, прынамсі, былых культурных, як прапанову прыдатных для канцэртаў памяшканняў. Думаецца, і нашым выданням — «Ліму», «Мастацтва Беларусі» трэба заняцца аналагічнай справай, вельмі важнай для развіцця культуры. Праектаванне і абсталяванне канцэртных залаў на базе старых будынкаў дасць работу ў архітэктарам, інжынерам, дызайнерам, і мастакам, і музыкантам, ды і студэнцтва пад час працоўнага семестра ці старшакласнікам у вольны ад заняткаў час. Былі б слухныя ідэі і кампетэнтная іх падтрымка.

Яшчэ адзін клопат: праблема адміністрацый. Часцей за ўсё на гэтай працы заняты людзі, вельмі далёкі ад музыкі, якія маюць на мэце арганізацыю эстрадных канцэртаў (пра гэта і цэнтральная прэса пісала). Арганізацыя выступленняў калектываў і салістаў неэстраднага амплуа для іх штоосьці нашталт нагрукі. Такія і вынікі: Мінскаму камернаму аркестру прапануецца «пайграць» у перапынку паміж аддзяленнямі танцавальнага калектыву; піяністу лаўрэату міжнароднага конкурсу выступіць — у інтэрнаце мінут 15 для маладых маці з немаўлятамі. Музыканты дасюль памятаюць кур'ёзны выпадак: народны артыст рэспублікі З. Бабіў спяваў на кухні віцебскага рэстарана «Аўрора». А колькі сыграла канцэртаў у сталовых, колькі прайшло выступленняў у непрапаленых памяшканнях, дзе публіка сядзіць

у накушнях, а музыканты — у фракках! Такіх прыкладаў «арганізацыі» канцэртаў можна назваць мноства. І ўсё гэта ніяк не спрыяе масаваму далучэнню да шэдэўраў сусветнай музыкі, мала таго — дыскрэдытуе нашу прафесію.

Вядома, і самім артыстам ёсць пра што падумаць. Нярэдка на гастролі па абласных гарадах нашы вядучыя калектывы — сімфанічны, камерны, народны аркестры, харавая капэла — вязуць так званы «шыр-спажыў», далёка не заўсёды выяжджаюць з добрымі салістамі. І маюць рацыю слухачы перыферыяльных канцэртаў, калі наракаюць на бедную афішу філарманічных вечароў. Не вырашае праблему забеспячэння меламаману высакаякаснымі праграмамі стварэнне канцэртна-лекцыйных аддзелаў у абласцях, хоць гэтыя аддзелы і выконваюць вялікую культурна-выхаваўчую работу. Залаў з добрай акустыкай, прывабных для музыкантаў, няма. І не будзе, пакуль «маўчаць» архітэктурныя помнікі, заняўданыя або скарыстаныя для далёкіх ад мастацтва патрэб.

Зноў спашлюся на прыклад Полацка: ёсць выдатная зала ў Сафійскім саборы (а таксама зала ў Багаўленскай царкве, дзе цяпер карцінная галерэя), ёсць зацікаўленыя ў інтэнсіўным канцэртным жыцці людзі (прынамсі, дырэктар гісторыка-архітэктурнага запаведніка Т. Рудава), і ў выніку — «згучалі», набылі новае жыццё архітэктурныя помнікі. Полацк робіцца адметным музычным цэнтрам, які ведаюць, шануюць (і наведваюць!) майстры мастацтва з усяе краіны.

Прыклад Полацка найлепшым чынам пераконвае, што шматлікія праблемы канцэртнага жыцця на перыферыі вырашаць трэба як мага больш зацікаўлена і аператыўна, ад гэтага пабагацее наша духоўная скарбонка. Пакуль у галіне музычнай адукацыі і эстэтычнага выхавання мы надта адстаём не толькі ад высокаразвітых еўрапейскіх краін, але і ад нашых прыбалтыйскіх суседзяў. А ці варта даводзіць, што толькі высокакультурныя людзі здатныя здзейсніць тое, што намерцела наша перабудова. Аднымі эканамічнымі фактарамі чалавека не выхаваш і не пераробіш!

Аляксандр МІЛЬТО,
артыст Мінскага камернага аркестра.

рыні, Канцэрт ля мінар для блокфлэта, віёлы да гамба і струнных Ф. Тэлемана.

Першае ўражанне ад ігры «Музыкантаў старога Таліна» — правільнае разуменне стылістыкі твораў, якія выконваюцца, дыферэнцыраваны падыход да кожнага з іх. Іграючы музыку розных краін, выканаўцы імкнуцца вылучыць характэрныя рысы англійскага, нямецкага і італьянскага барона.

Аблічча праграмы, з якой ансамбль выступіў перад палачанамі, у многім вызначыла асоба саліста — лаўрэата конкурсу імя П. Чайкоўскага Івана Манігэці. Безданорна элегантны, у той вечар ён быў гаспадаром канцэртнай залы Сафійскага сабора. У Сарабандзе соль мажор для вяланчэлі сола І.-С. Баха артыст паказаў валоданне насычанай, разнастайнай, шматфарбнай палітрай. Дэвізосная напеўнасць вяланчэлі Івана Манігэці раскрылася ў Канцэрте до мажор для вяланчэлі, струнных і баса кантынуа А. Вівальды. Здаецца, што выканаўца пераняў у італьянскіх спевакоў сакрэты вядзення і філіроўкі гучы.

Прыдзірлівае вуша, відаць, адзначыла тэхнічныя памылкі ў ігры маладых музыкантаў, істотную розніцу ва ўзроўні майстэрства саліста Івана Манігэці і ансамбля ў цэлым. Так, ансамбль пакуль далёкі ад дасканаласці, над многім трэба працаваць. Толькі б не страцілі галоўнага: жадання музыцыраваць жыва, паюнацку непасрэдна і самааддана.

Л. ГЕЛЬДЗІНА.

г. Полацк.

На здымках фільма.

КІНО

Новы зварот да класікі

Новы зварот да старонак класікі зрабіў заслужаны дзеяч мастацтваў БССР лаўрэат Дзяржаўнай прэміі СССР кінарэжысёр Вячаслаў Нікіфараў. На здымачнай пляцоўцы «Беларусьфільма» ў Смалявічах, у некалькіх павільёнах студыі, у жывапісных мясцінах Падмаскоўя вядуцца здымкі фільма паводле вядомага твора А. С. Пушкіна «Дуброўскі» (як вядома, ягоным прататыпам быў наш зямляк, беларускі памешчык).

Праца, распачатая рэжысёрам некалькі гадоў назад, паспяхова блізіцца да завяршэння. Для тэлебачання «Беларусьфільмам» робіцца чатырохсерыйны варыянт, для кінапракату прызначаны дзве серыі. Аўтары сцэнарыя — А. Нікіч і А. Грыгор'еў, аператар — Э. Садрыеў, мастак — лаўрэат Дзяржаўнай прэміі СССР В. Дзяменцеў. У ролі Уладзіміра Дуброўскага здымаецца акцёр і рэжысёр маскоўскага тэатра-студыі «Современник-II» М. Яфрэмаў. У ролях заняты вядомыя акцёры тэатра і кіно, сярод якіх М. Зудзіна, К. Лаўроў, У. Самойлаў, У. Конкін, В. Паўлаў, А. Рамашын і іншыя.

Тэкст і фота
А. ДЗМІТРЫЕВА.

Дуброўскі — М. Яфрэмаў.

Маша Траякурава — М. Зудзіна.

Траякураў — У. Самойлаў.

Рэжысёр В. Нікіфараў на здымачнай пляцоўцы.

Кадр з будучага фільма.

«Музыканты старога Таліна»

У эпоху сярэднявечча ніводнае гарадское свята не абходзілася без музыкантаў. У тыя далёкія часы яны павінны былі ўмець іграць на некалькіх інструментах, спяваць, танцаваць. Гэтую старажытную традыцыю спрабуе адрадыць нядаўна створаны ансамбль салістаў «Музыканты старога Таліна», які выступіў у Полацку. Вядома, што прыхільнікі камернай музыкі, як правіла, людзі сярэдняга і старэйшага ўзросту. Звычайна такі ж і ўзрост выканаўцаў. А «Музыканты старога Таліна» не проста маладыя, яны — юныя.

Ансамбль не мае на мэце выкананне твораў мінулага на сапраўдных інструментах таго часу. Але ўключэнне нават асобных старадаўніх інструментаў у склад аркестра надае гучанню непаўторнае характэрнае і адметнасць. Дзейнасць маладых эстонскіх артыстаў мае асветніцкі характар. Яны іграюць, як правіла, малавядомыя творы. Не так уж часта мы можам пачуць Канцэрт соль мажор для саліруючай вяланчэлі, струнных, клавесіна і гітары Л. Баке-

НОЕУ КАУЧЭТ

(Заканчанне. Пачатак на стар. 8—12).

— О, гэта ты можаш, камандзір, — усміхнуўся дзядзька Міша. — І то калі начальнік дазволіць. Мяне ў карцэр пасадзіш, а сам ля лакамабіля дзяджуршч будзеш замест мяне. Больш няма каму. Ці не так?

Аж зубамі скрыгатнуў Ягадка ад злосці. Ведаў, што Раскатаў праўду кажа. Ніколі не дапусціць начальнік, каб доўга трымалі ў карцэры механіка. І трактары патрэбны, і рамонт машын патрэбен, і без святла не абыйсця. Без механіка, як без рук. Усё гэта добра разумеў Ягадка, а яшчэ лепей — сам дзядзька Міша, таму і быў такі спакойны.

— Аўдзею! — падае каманду Ягадка начальніку канвою. — Спішы абодвух! Павяду на зону ў кандзэй. — А затым, звяртаючыся да дзядзькі Мішы і Корзуна, загадаў. — А ну, марш! Крок направа, крок налева лічу ўцёкамі, страляю без папярэджання.

Вёў ён іх не па дарозе, а па вузкай свежапратанай у снезе сцяжынкы, самым кароткім шляхам праз паўлава вольнанаёмных. У вялікіх, надзетых на босую нагу корды Корзуна набіваўся снег, і таму яны часта зваліваліся. Пальцы на ступнях па чарне і здранцвелі. Корзун здавалася, што ён ідзе не нагамі, а нейкімі чужымі драўлянымі абрубамі.

Не спяшаючыся, па-гаспадарску зняў дзядзька Міша з сябе старое, занашанае кашнэ, разадраў яго на дзве роўныя палавіны і падаў Корзуну.

— Закруціце ногі, Кандрат Пятровіч. Яны вам яшчэ спатрэбяцца. Адмарожваць не варта.

— Дзякуй, — ледзь чутна прашпатаў рачулены Корзун, збіраючыся сесці на сцяжынку.

— Не смей садзіцца! — зароў Ягадка. — Следуйце наперад!

— Садзіцеся, садзіцеся, Кандрат Пятровіч. Хутайце ногі.

— Страляць буду! — ускіпеў Ягадка.

— Брэшаш, гадзіна, — пагардліва агрызуўся Раскатаў. — Тут, на від, на людзях ты страляць не будзеш. Тэрмін за гэта атрымаеш, а тады... бывай, твае залатыя пагоны. І станеш ты ўжо не Ягадкай, а самай звычайнай ягадзіцай!

Што мог з ім зрабіць люты камузвода? Страляць — нельга: не бягучы. Біць — таксама нельга: тэрмін можна атрымаць. Заставалася толькі гірчаць ад злосці і, пырскаючы слінаю, шыпець, як гадзіна.

— Ладнаць... пачакайце! Я вам пакажу, дзяджоўкі... Я вас правучу.

— Дурань ты, Ягадка. Беспасветны дурань! — зноў грамыхнуў сваім басам дзядзька Міша. — Мы дзяджоўкі?! Глядзі! — І ён шырокім жэстам рукі паказаў на калону. — Шэсць вышак з вертухаймі... ты сам ды твае памочнікі. Колькі вас! І ўсё дзеля таго, каб назіраць за намі. Не, мы не дзяджоўкі. Мы дарага каштуем. А вось цябе кругом-бягом з усімі вантрабамі рублёў за восемсот узяць можна...

Ягадка як анямеў. Пераабуўся Корзун, пасунуліся далей. А калі праходзілі міма кватэры маёра Багрына, Раскатаў наўмысна громка заспяваў:

От Москвы до самых до окраин,
С южных гор до северных морей
Человек проходит, как хозяин
Необъятной Родины своей...

Як таго і чакаў Раскатаў, на ганак выйшаў сам начальнік калоны маёр Багрін.

— Гэта што за канцэрт?

— Ды вось, — дакладвае Ягадка, — агітацыйна-разводзіць, працу зрывае, зэкаў супраць аховы падбурвае... У кандзэй вяду.

— Вось як?.. У чым справа, Раскатаў?

— Не сыхліся мы з камандзірам узвода ў філасофіі. Ён дзеліць чалавечтва на дзве катэгорыі: на вольных і знявольных. А я, зэк Раскатаў, дзюлю людзей на разумных і дурных.

Рыўком адварнуўся ўбок маёр Багрін, закашляўся. Капшаў ён доўга, плечы хадзілі хадуном. І цяжка было зразумець, ці то пакутлівы кашаль трэс яго цела, ці то замаскіраваны кашлем смех...

Хвілін праз дваццаць за спінамі дзядзькі Мішы і Корзуна з грукатам і бразганнем жалезных завадаў зачыніліся цяжкія дзверы кандзэй.

В УЛІЦЫ з дзвюма найменнямі для Давыд-Гарадка не дзіва. Афіцыйныя назвы, якія належаць, існуюць на шыльдачках, у гарадской дакументацыі і, вядома, на паштовых адпраўленнях — неафіцыйныя ж, гістарычныя, іншы раз з таемна-паэтычным гучаннем, жывуць у памяці.

Ідзеш па вуліцы Камунальнай, а сэрца падказвае, што ідзеш ты па Осаліцы, павернеш на Свядрова і адразу ўспамінаеш, што гэта Радзічы. І ніколі не забудзеш, што вуліца Калініна — гэта яшчэ і Мэльнікі, Максіма Горкага — Лужок, Карла Маркса — Каралін, а твая родная — Антона Макаранкі — Кодак. Слова загадкавае, зтымалогію сваю губляе недзе ў даўніне татарскіх паходаў.

Адрозна пасля вайны такой вуліцы не было. Яна вырасла ў канцы 50-ых і займела імя славутага педагога, але ж у абходку і па сённяшні дзень называецца Кодакам — у памяць кодацкіх гарадаў, праз якія пралегла.

Іменна з Кодакам, з яго віднымі, што кляштар, як кажуць гарадчухі, дамамі і звязана маё пачатковае ўяўленне аб мінулым. І тут гаворку мне трэба павесці ад лета 1969-га...

У адну сонечную раніцу Кодак прыкметна заварушыўся. Людзі пакінулі свае дамы і выйшлі з двароў як на свята. Я ўжо не памятаю — адкуль ён з'явіўся, той шчаслівы нумар «Малодосці» з нарысам У. Караткевіча, у якім «пісалася про Городек»? Той часопіс усім хацелася патрымаць у руках, упэўніцца, што і на фотаздымках таксама Давыд-Гарадок — з такімі знаёмымі дамамі, Георгіеўскай царквой, могілкамі. Усе дзіваваліся, радаваліся і нават крыўдавалі — асабліва тыя, што не маглі праціснуцца ў сярэдзіну і на свае вочы ўсё пачуць.

Яны, мусіць, першыя і закрычалі: «Трэба ўголас прачытаць, каб усё пачулі!» Часопіс апынуўся ў маіх руках, і мне строга загадалі: «Чытай і нічога ні пропускаяй!»

Я прачытаў да апошняга радка тую мессіну ў часопісе, дзе было пра Давыд-Гарадок, нават не абмінуў надпісы пад фотаздымкамі. Ніхто не зварухнуўся, слухаючы...

Часопіс у мяне выхапілі, і зноў пачаўся гаворка, як звычайна на вуліцы — шматгалосая, бязладная.

Стаяў будні дзень, калі клопату багата і ў хаце, і ў гарадзе, але вуліца не пусцела. Нехта выгукнуў: «Чуйце, людзі, тут напісана — хаты под знаком сонца, а ў нас і напраўду на шытах сонца!» Кодак узбуджана ўскалыхнуўся, нібы ўпершыню ўсім давялося зірнуць на франтоны сваіх дамоў. Зрэдку на якіх шыце значыўся сіпльы крыжык, на большасці дамоў ярка віднелася кветка ўзыходзячага або ўзыходзячага сонца.

Ускінулася новая гамана. Пачалі гадаць — калі гэтыя знакі з'явіліся ў Гарадку? З вайны? Пасля смерці Сталіна? І тут нехта са старэйшых цвёрда прамавіў — яны былі ўжо і за польскім часам.

Так я ўпершыню пачуў гэтае таемнае «за польскім часам», якое і легла пасля пачатковым штрышком у маё спасціжэнне мінулага.

Я рыхтаваў сябе ў пазты, быў першым вершатворцам у Кодакі і пачынаў разумець, што на ўсё трэба глядзець ня звыкла. А калі так, то і знак сонца гэта не проста знак, прымацаваны на шытах давыд-гарадоцкіх дамоў — гэта помнікі анёлу згоды, які ніколі не складзе свае крылы.

Так мне ўявілася тады, а цяпер я ўпэўнены, што справедк анёлу згоды ахоўваў вільчкі дахаў і святло ў вокнах, і той, хто меў талент убачыць яго ў небе, набываў шлях для пэўнай хады.

Жыхары Давыд-Гарадка ўзнеслі драўляную выяву анёла на свае дамы. Яны не толькі бачылі яго ў небе, але й чулі ў пошуме крылаў патрэбную сабе музыку жыццёвай пэўнасці.

І чым больш мною авалодала жаданне пісаць, тым болей назапашвалася прага ўвайсці ў мінулае, як у сад, хоць бы ў тое, недалёкае мінулае, якое хавалася ў магчымым выразе — «за польскім часам». І я зрабіў, магчыма, дзіўнае, але вельмі істотнае адкрыццё — будучыня, калі яна існуе, то існуе толькі ў мінулым. Інакш і быць не можа. Нездарма ж мае мудрыя суседзі і добрыя бацькі заўсёды больш успаміналі тое, што было, і менш за ўсё гаварылі аб тым, што будзе.

Успамінаць мінулае было для іх натуральнай патрэбай, і самыя складаныя пачуцці іхня жыліся паззіяй былога. Землякі вучылі мяне, што і мінулым чалавек выпрабываецца на высякароднасці і не заўсёды вытрымлівае тое выпрабаванне.

Неяк у блытанай скрынцы, у якой мая баба Прося хавае розныя патрэбныя і непатрэбныя паперы, я знайшоў старую дамовую кнігу. Ведаючы пра маю цікавасць да ўсяго колішняга, баба Прося аддала мне гэты дакумент. Ужо ў Мін-

ску, раз-пораз зазіраючы ў польскі слоўнік, пачаў я расшыфроўваць зжыццельны старонкі książki meludunkowej.

Яна была выпісана ў 1922 годзе на імя майго прадзеда Нічыпорка Максіма Мікалаевіча, уладальніка дома № 48 на вуліцы Касцюшкі. Вывучаючы książkę, я раптам адкрыў для сябе, што ён, Максім Мікалаевіч, славуці на ўсю акругу бондар, зусім не ведаў граматы. У графе Podpis właściciela domu дадзена ад рукі тлумачэнне: za niepiśmiennego Niczi-

ра пясцікаў з кветкі гісторыі. Яны пахавалі пад сабой сцябліну, з якой, нібы варажачы на каханне, паволі абрываў іх час. Тую кветку ўваскрэсіць ужо немагчыма. Яна засохла, пакінуўшы нам здымкі-пялёсткі з выразнымі на іх адбіткамі былога.

Вось яно, тое былое, непаздальнае на значнае і нязначнае. Усё яно — мінулая музыка, якую можна бачыць. Аскетычныя, амаль скульптурныя творы майго землякоў, графічна-строгія з запаленымі

Леанід Франц-Майсюк

ЭСЭ

poroko podpisał się i пастаўлены чужы подпіс. На ўсім відаць, што распісаўся ўжэнднік, які выпісаў кнігу, бо і ўсе наступныя старонкі акуратна запоўнены тым жа почыркам.

Што ж, цікава, павінен адчуць літаратар з літінстытуцкай адукацыяй, даведаўшыся, што ягоны прадзед быў непісьменны?

Пачуццё няёмкасці або, кажучы школьнай мовай, пачуццё крыўды на сацыяльную несправядлівасць? А можа, з усяго гэтага вырастае і нейкая «абразлівая» сімволіка — за непісьменнага ж беларуса распісаўся пісьменны паляк?..

Відаць, ні першае, ні другое і ні трэцяе. Я сабе проста адчуў вінаваты перад прадзедам, бо ў душы як кавалак лёду, варухнулася зайздасць. Так, ён быў непісьменны, але ён быў майстрам, і на ягоны бочкі і цэбры малілася кожная гаспадыня. А я вось пісьменны, у дзень спісаю па некалькі старонак, але ці майстар я?

Дзяцінства маё прайшло сярод майстроў, і сам феномен мінулага часу, я ўпэўнены, не спадчытаваны без іхніх канкрэтных вобразаў, а таксама без пошукі ў сваёй душы таго, што называецца ўласным майстэрствам.

Я не вытрымаў выпрабаванне мінулым, вывучаючы старонкі колішняй дамовай кнігі. З цемнем нядобрага параўнання я пазайздросціў роднаму па крыві чалавеку. Спадзяюся на ўласную вытрымку, загадаючы іншага майстра, чужога мне Міхала Небу, які таксама жыў тады — «за польскім часам» і быў адзіным у нашым мястэчку фатографам.

Не, ён быў не проста «фатаграфавальшчыкам» — прашу ўвагі... зараз выляціць «птушчак»... гатовы, — ён быў пазтам у сваім рамястве і філасофам. Без фантазіі пра такога чалавека не раскажаш. А фантазія, вядома, узвышае над будзённасцю і нават самы нязвыклы матэрыял робіць бліжнім. Дык няхай дапаможа мне анёлу згоды — самае пэўнае ўвасабленне фантазіі.

У пошуме анёлавых крылаў чыстым золатам пабліскаюць сасновыя стружкі. І дасюль жывуць у тым пошуме смалістыя галасы стараляроў, чуюцца наструены шоргат лёгкіх гэблікаў. На варштатах нараджаліся знакі сонца — першыя помнікі анёлу згоды. І ці захваўся б у памяці дзень ці хоць бы год, калі гэта пачалося, каб не мастацтва Міхала Небы? Відаць, што не. А вось на адным з фота дата захавалася. Пасля пячаткі Foto M. Niebo Dawidgródek ul. Slowackiego 17 маецца пазначаны алоўкам год — 1938. А на самой фатаграфіі акурат пазначаны эцюд — на высокіх, прыхіленых да сцяны, драбінах стаіць давыдгарадчух і мацуе да шыты прамяністага анёла.

Мусіць, шкодзіць мне трохі ідэалізацыя даўняга, бо абрысы мінулага ўяўляюцца серабрыста-воблачнымі і трохі пахіленымі долу, як сівая галава майго бацькі. Зрокава тыя абрысы прыйшлі да мяне якраз са спавядальна-пранікнёных фотаздымкаў Міхала Небы.

Пасля ягонай смерці праз нечы недагляд фотаздымкі ляжалі пад шкляным дахам майстэрні проста на непадмеценнай падлозе. Ды што там ляжалі — валяліся, выкінутыя з майстравых прыстолкаў, уперамешку з тамамі рускай і польскай класікі і пагрызенай пацукамі бібліяй.

Фотаздымкаў было мноства, цэлая га-

свечкамі кампазіцыі пахаванняў і вяселляў, не абцяжараныя лішнімі эмоцыямі абліччы вайскоўцаў, твары яўрэяў і цыганой — так, усё гэта музыка, не запісаная на нотнай паперы.

Дом, у якім жыў майстар, пабліскаў здалёк шкляным дахам майстэрні і блакітнай верандай. Веранда пераходзіла ў калідор, у якім было шмат філянговых дзвярэй — першыя налева і вялі ў майстэрню. Ад ранку да вечара яны хадзілі хадуном, сюды-туды скрыпалі завесамі, а, здаралася, што і з усяго размаху наляталі на вушак. З грукатам уваходзілі толькі чужыя людзі. Міхалавы сваякі ж і яго заўсёдняны кліенты ніколі не стукалі дзвярэм, ведаючы пра гаспадарова павучанне — у доме, апрача іншага, трэба шанаваць і дзверы, бо яны ўпускаюць у дом і выпускаюць з яго. Па той жа прычыне Міхалава жонка, унёсшы ў хату бярэмак дроў, не кідала іх абы-як пад грубку, як тое магла зрабіць любая іншая гаспадыня. Яна абавязкова нагіналася, нібыта кланялася будучаму цяплу, і акуратна па паленцу выкладвала дрозы на кавалак бляхі, якім закрывалася падлога каля грубки.

Рознага людю перабыло ў майстэрні ў Міхалавым доме, які выгодна знаходзіўся ў самым центры мястэчка.

Заходзілі да майстра маладыя шляхціцы, не ў меру вясёлыя і, здавалася, пад моцнай чаркай. Але пілі яны трохі, самую каплю, а больш вылівалі сабе на грудзі, за ўлогі. Рабілася тое знарок, каб мацней пахла гарэлкай — знак таго, што ты багатыр і ў цябе ёсць грошы на выпіўку.

Неккі дзядзька тупаў паўз вокны майстэрні, падганяючы каня віншэвым дубчыкам. Дзядзька вёз на поле азімае жыта і кошык з пасвечанымі яблыкамі. Усім ягоным памочнікам, сынам і дочкам, будзе на полі па яблыку, на якіх яшчэ, здаецца, не высахла святая вада. Добрае жыта ўродзіць, калі перад самай сябай з'ясі спасаўскі яблык... А пасля дасевак, памыўшыся і прыбраўшыся, усёй сям'ёй можна зайсці і да Міхала, каб «зняцца на картачку».

Фатаграфаванне майстар і наведвальнікаў кавярні Polonia. Які-небудзь донжуаністы пан паручнік забягаў у майстэрню, яшчэ не ачуўшыся ад нядаўня знадана шычых позіркаў гаспадыні кавярні. Пазіруючы, ён ужо выдумляў пяшчотны надпіс на будучым фотаздымку, які меўся таемна падарыць пані гаспадыні. Пан паручнік толькі што з'явіўся ў Давыд-Гарадку, ён, няма ніякай мовы, прыгажун, і ягоны кожны фотаздымак не звычайна памятка służbu wojskowej, а залаты ключык, якім ужо неаднойчы даводзілася з, песпехам карыстацца...

Але пакуль фотаздымка няма, а сама пані гаспадыня знаходзіцца пад пільным вокам пана гаспадарова, таму паручніку застаецца адзіны шлях — да Солтанавай хаты.

Пра Солтанаву хату, якую наймалі для сваіх заняткаў псыкі, мясцовыя прастытуткі, паручнік пачуў у кавярні ад афіцэра-пагранічніка. Пагранічнік папярэдзіў, што трэба спяшацца, бо прастытутак у мястэчку мала, хапае толькі на дзесятак афіцэраў. Асабліва тое адчуваецца, калі з Нырчы прыплывае ў мястэчка катэр з маракамі. Тады марынажаў сустракае каля Солтанавай хаты чарга пагранічнікаў, якая, вядома, месца не

саступіць. Сам Рыдз-Сміглы не здольны тут прадухліць бойкі, і ў палескі пясоч шчодра ўсмоктаеца кроў абаронцаў Рэчы Паспалітай. Эрасу застаецца толькі спачувальна падміргваць анёлу згоды.

Падрыхтаваны такім ладом, пан паручнік ідзе да Царкоўнай гары і падзвае выпадковага хлопчыка: «Хлопак, ходзь ту. Гдзе тутай псыкі?» Малы ўпадбежкі праводзіць нецярплівага паручніка да Солтанавай хаты і зарабляе за тое дваццаць грошай на цукеркі.

У занябанай майстэрні засталася багата жаночых партрэтаў. З рыскай ледзьве ўлоўнага неспакою альбо з адкрытай, ну проста дзіцячай радасцю глядзелі жанчыны ў аб'ектыў апарата. Коротка не скажаш пра іх, бо ўсе яны — рознага веку і прыгажосці, багатыя і бедныя, славянскай і неславянскай крыві...

Майстар даволі пажыў на свеце, дошыць прачытаў разумных кніг, каб ведаць, што ніводзін мужчына не здатны палюбіць у жанчыне душу. Майстар лічыў тую няздэтанасць грахом і гатовы быў пакараць за сябе перад жонкай і за ўсіх астатніх мужчын перад сваімі наведвальніцамі, але ўсё ж не рабіў таго. Ён баяўся, што тое дзіўнае пакаянне жанчыны не зразумоўна, а не зразумоўна, нават не хочучы таго, могуць звесці сур'езнае на жарт.

Каб дайці да сябе — лепшага, сябе — дасканалага, неабходна палюбіць у жанчыне душу. Майстар верыў, што некалі так яно і будзе — кожны дойдзе да сябе лепшага. І магчыма, тое некалі і прыйдзе пад канец веку, бо пад канец веку, вучаць старыя людзі, здараюцца розныя дзівы. А зараз пакулі што год 1938-ы, і над майстэрняй кружыцца, глядзіцца ў яе шклянны дах нястомны анёл згоды.

Майстра цікавіла жанчына, якую ніхто не кахаў і якая за ўсё сваё жыццё не атрымала ніводнага любоўнага пісьма. Майстар разважаў, што менш за ўсё такая жанчына будзе ненавідзець жыццё і тым больш мужчын. Якраз наадварот. У нейкі момант яна памяркоўна ўспрымае сваю непазбыўную самоту як выключнае становішча і зразумее, што самае вялікае шчасце ў жыцці — бачыць над сабой чыстыя воблакі.

Выключнае становішча, адчувае ў сабе, прыводзіць да ўнутранай гармоніі, што адпавядае Бібліі. А выключнае становішча, створанае вакол сябе, — гэта ўжо шлях да бяды, і ён больш адпаведны літаратуры.

І Талстой у «Ганне Карэнінай», і Блок, асабліва ў вершы «На чыгунцы», былі псіхалагічна прыгнечаны трагічнасцю таго становішча, якое стварылі іхнія гераніні вакол сябе...

Майстар марыў пра яе партрэт. Ён шукаў тую жанчыну ў кожнай беларусцы, у кожнай яўрэйцы і польцы. У любой капліцы бачылася яе постаць, і нават на пляці злотых, выладова знойдзеных у вулічным пыле, яснае ў тонкі профіль...

Пра Міхала Небу і пра давераснёўскую Заходнюю Беларусь я патроху распытаў у старых людзей. Яны ахвотна расказвалі «як тоды было» і «шчо тоды робілося», і як Міхал усё гэта фатаграфавалі; як ён вандраваў са сваім апаратам па ўсёй давід-гарадоцкай акрузе, і як нічога не мінала ягонай увагі — кірмашы, крамы, царквы, салдацкія кашары, школы, гарыскае разваддзе, пахаванні і нават пажары. Я слухаў з удзячнасцю гэтыя расказы, уяўляючы пазычаныя постаці фоталетапісца, местачкоўца-працаўніка, і разам з тым баяўся той катэгарычнай прадуртасці, на якую, на жаль, багата памяць старых людзей. Кожны з маіх суразмоўнікаў лічыў, што толькі ён ведае ўсё пра той час, і як ён расказвае, так трэба і пісаць.

І вось пасля кожнай такой бяседы я ўсё больш і больш пераконваўся, што, акрамя жывых гутарак, неабходна вывучаць дакументы, няхай сабе і самыя нязначныя, як згаданая ўжо książka mel-dunkowa. Некалькі такіх «нязначных» дакументаў паказаў мне ў сваім калгасным музеі Уладзімір Якаўлевіч Куст (Старшыня калгаса «17 верасня» Столінскага раёна).

Я радаваўся, калі да мяне трапілі ацалелыя колішнія паперы, нават выпадковыя шматкі з фрагментамі запісаў. На адным з іх, што даволі цікава, komisja egzaminacyjna mistrzowska паведамляла вельможнаму пану Міхалу Небу, калі і дзе адбудзецца экзамен па спецыяльнасці фатаграфічнай.

Буйны звон чуўся ў хаце і рассыпаўся па доле, калі з дзіцячых рук нечакана выпала торба з цяжкімі злотымі. Віхурылася мноства профіляў Пільсудскага, з якіх паволі выкладвалася на падлозе

мазаіка даваеннай Польшчы.

Каб была патрэба ствараць мазаічныя арнаменты з колішніх паперы, то пад рукой мелася даволі гмінных і павятовых паведамленняў, квітоў з чырвонай, круглай пятачкай пажарнай стражы і ўсялякіх купчых умоў.

І па сённяшні дзень іх могуць паказаць вам у нашым краі. Яны найбольш захаваліся, бо іх найбольш пільнавалі ад агню і чужога вока. Паперы ўсё ж тычыліся грошай, заплачаных або заробленых, таму і ашчаджаліся як грошы.

У мове маёй маці пабліскае залаты пясоч паланізмаў. Пра што яна ні гаворыць, у кожным выразе чуюцца ўсе гэтыя «опініі», «скуткі», «тэчкі», «турэпкі», «плецакі» і «вуцечкі».

Мала сказаць, што гэта незвычайная мова, дыялектны кветнік, вечары і ранкі майго дзяцінства. Гэта тая музыка, паслухаўшы якую, адчуваеш сябе творцам, богам, калі рукамі патрэбна гліна, а розуму яснасць.

Два гады я не чуў гэтую мову, калі служыў у войску. Вярнуўшыся, я да ўсяго быў гатовы — да слёз, да неверагодных пытанняў, нават да неразумення. Але я не падрыхтаваўся да самага простага — спакойна, без узрушэння, якое ў гэтым выпадку вельмі блізкае да экзальтацыі, пачуць першыя словы, нават першыя гукі матчынай гаворкі. Яны мяне ашаламілі, ператварылі ў тое шчаслівае дзіця, якое само дайшло да разумення, што сонца не памірае, а толькі заходзіць. Мусіць, тое ж сталася і з Тувімам, калі ў Бразіліі ён нечакана пасля доўгіх гадоў зміграцыі пачуў польскую мову на адной з вулак Рыю.

Міхал Неба любіў фатаграфавальніцу Касцюшкі, галоўную вуліцу мястэчка, на якой стаяў дамок майго прадзеда. На фотаздымках засталіся шэрыя, непаголеныя твары брукароў, што ў 30-ыя гады замасцілі вуліцу шасцікантовымі плітамі. І па тым і па сённяшнім часе «польскі бруку», як называюць яго ў нас — цудоўны ўзор дарожнага будаўніцтва. У ягоным трывалым існаванні маецца адкрыты папрок нашаму бруку, асабліва вясковым дарогам і вуліцам.

Зрэшты, не варта ганіць сённяшніх брукароў, не яны тут вінаваты, а сістэма аплаты іхняе працы. Ім не плацяць за якасную ўкладку, а толькі за колькасць пагонных метраў. А колішнім брукарам плацілі за якасць, таму і не адным толькі колам утульна на «польскім бруку», утульна нават босай дзіцячай ножцы.

Пліта да пліты падганялася і вымошчвалася з спраўднай ювелірнай дакладнасцю. Стваралася не дарога, а струна, поўная мелодыі бесперашкоднай хуткасці, у якой шчасліва ўтойваецца найбольшая бяспека руху. Я так мяркую, што гэта адзіны шлях, трапіўшы на які, легкадумны Фэзтон імгненна навучыўся б кіраваць вогненнай калясніцай.

«Польскі бруку» назаўсёды застаецца на фотаздымках Міхала Небы, але ці застаецца ён назвае? Некалькі ягоных кіламетраў беззваротна зніклі. У канцы 70-ых было задумана пашырыць цэнтральную вуліцу. Дзеля гэтага выламалі гістарычныя пліты, а частку іх проста засыпалі пяском. Вуліцу зрабілі шырайшай, напунілі шэрай паласой асфальту, а з вывернутых плітаў абпал асфальту скляпалі сям-так тратуар. І, мусіць, нічога такога страшнага ў тым няма, калі не лічыць стравымым, што ізноў патрэба надзённага ўзвысілася над хараством.

У той час, калі вуліцу Касцюшкі вымошчвалі плітамі, на суседняй вуліцы з чырвонай цэгла будавалі касцёл. Яго асвяцілі ў 1936 годзе. Але калі ў ім адбылася апошняя імша — цяпер ужо цяжка сказаць, таксама як і тое — калі ў ім заіграў першы гармонію. У вядомыя часы касцёлу, што называецца, надалі «свецкасці» — скінулі крыж і разбурылі вежу-званіцу. Ён стаў клубам, але і па сёння людзі называюць яго касцёлам. Не праз упэртасць сваю, а толькі пакланяючыся трывалай звычцы. І таму фраза «пайсці ў клуб на танцы» вымаўляецца ў Давід-Гарадку даволі дзіўна — «пайсці ў касцёл на танцы».

Дык вось касцёл, да якога цяпер прыбудоваюць танцпляцоўку, падобны на самотную і, асабліва ў сонечныя дні, сумную істоту. Толькі пад дажджом ён весялее. Цэгла робіцца яснайшай, выцягнутыя вокны набываюць вясёлкавы рух, і сама будыніна губляе цяжар адзіноцтва. Сцены ўначавідкі вырастаюць і становяцца такімі ж невымяральнымі, як і струмені дажджу.

Мяне захапляе такое пераўтварэнне, і таму я люблю даждж. Любы — і той, які ледзьве крапае, і той, шалёны, што як з вядра, і ранішні, і вечаровы, вясновы і восеньскі. У любую пару першыя кроплі дажджу, як першыя радкі бібліі, апавядаюць пра неба і зямлю і ажыўляюць адзіны ў Давід-Гарадку касцёл.

6 мая 1936 года дажджу не было, хоць на яго выглядалі ўжо з самае раніцы.

Абыходзячы Царкоўную гару з двух бакоў, да прыстані збіраліся людзі. Яны неслі свае цяжкія клункі, а ў душы яшчэ больш цяжэйшы настрой. Людзі развіталіся з радзімай, маліліся на драўляныя сцены Уваскрасенскай царквы — яны ехалі на заробкі ў Канаду. Іх ужо чакаў Piast, рэйсавы параходзік, што курсіраваў у цотныя дні паміж Давід-Гарадком і Пінскам. Развітацца са сваімі прыхаджанамі прыехаў святшчэннік Бяляеў, які адначасова з'яўляўся і віцэ-бурмістрам. Неўзабаве ўсе заўважылі і Міхала Небу, з ягоным лёгкім апаратам на трох акаваных распорках. Са школкі прывялі дзіцяці, прыбраных, як на свята. Кожны школьнік трымаў развітальную галінку шпарагусу.

А дажджу ўсё не было. А людзі ж чакалі яго, бо на вялікую дарогу патрэбна дождж.

Бяляеў збіраўся сказаць развітальнае слова, як раптова загуў моцны вецер, і ў тую ж хвіліну загарэўся храм на Царкоўнай гары. З купала выбеглі палосы агню, узвіліся абпаленыя вараняты. Іхнія кублы, густа абсыпаныя іскрамі, вывальваліся з дымага купала. Вецер панёс іх на той бок Гарыні, на сухія саламяныя стрэхі. Прыстань застагнала. Цяпер ужо гарэла на абодвух берагах ракі.

Пажарная стража запазнілася, царкву маглі ўратаваць толькі вайскоўцы. Яны ўжо спяшаліся з кашараў, насцебваючы коней — імчалі да Царкоўнай гары лёгкую паліваю гармату. Людзі, што беглі да свайго храма хто з чым — з баграмі, драбінамі, ведрамі, — спыніліся, каб не замінаць жаўнерам. «Будуць збіваць купал!» — выдыхнуў натоўп... Але падбегам рушыў да артылерыстаў страшны сваім пачарнелым тварам святшчэннік Бяляеў і забараніў страляць. Ён убачыў у гэтым пажары знак божы — і ягоная царква згарэла. З абрывістага схілу замчышча яна абрынулася на гарынскі бераг, галавешкі далацелі да прыстані да нізкіх бартоў апусцелага Piasta. У гэты дзень параход не дачакаўся пасажыраў, а Давід-Гарадок дажджу.

Жаўнеры, заварочваючы коней, лаялі ў душы віцэ-бурмістра з яго вар'яцкім загадам, а ён, глядзячы на пажар, ужо не валодаў мовай, уражаны ўласнай здагадай — гэта ж царква ахвяравала сабой, каб не пусціць прыхаджан на чужыну.

У агульным гвалце не згубіў спакою толькі адзін чалавек — Міхал Неба. Майстар фатаграфавалі Уваскрасенскую царкву — яе апошнія імгненні, яе сыход у небыццё.

Кожны храм, нават самай нязначнай забудовы, займае мінімум прасторы. Калі храм знешне грувасткі — гэта ўжо не храм, а сцены для жылля. Толькі ўзнесенасць, толькі адухоўленая вертыкаль ратуе прастору ад наступу глухой матэрыі.

І кожны партрэт, выкананы Міхалам Небам, сімвалізуе тую ж самую думку — чалавек павінен займаць мінімум прасторы. У партрэтах гэта дасягаецца перш за ўсё праз вытанчанасць ліній твару.

У пэўныя моманты майстар мусіў рабіць свядомы падман. Ён знаркова аскетызаваў паўнаватныя твары і такім чынам пачынаў пласціць гарызонтальныя вертыкалі. А кліентам не заўсёды тое падабалася. Яны не плацілі і пакідалі партрэты ў Небай майстэрні. Паўната і мажнасць чалавека, лічылі яны, гэта ёсць прыгажосць, і шчыра пасмяяліся б з кожнага, хто развёў бы з імі гаворку пра «мінімум прасторы».

Мае землякі прымалі ў Міхале Небу толькі чыстага фатографа і ніякага мастака бачыць не хацелі. Майстар не крыўдаваў на тое. Пакінутыя партрэты ён акуратна збіраў і захоўваў у розных сваіх прыстолках і шуфлядах.

У нейкім без вокладак польскім часопісе за 1930 год яму пашчасціла сярод розных здымкаў, падабраных да 50-годдзя Блока, убачыць апошні партрэт пазта, зроблены Напельбаўмам. Гэта быў магчымы партрэт, на якім ужо ляжаў цень ад харонавага вясла. Вочы схімнака, што вытрымаў вялікі пост, глядзелі на давід-гарадоцкага майстра.

Вядома, Міхал таго не ведаў, толькі мог здагадацца, што Блок верыў у прамую залежнасць гармоніі ад выразнасці твару самога творцы. Выказваючыся пра нямецкіх рамантыкаў (Ціка, Наваліса, Гофмана), Блок заўважаў: «У іх невыразныя твары. З такімі тварамі немагчыма здабыць велічы...».

Міхал Неба успрымаў выразнасць, як мінімум, як кветку, на якой павінна быць толькі пачка, а не шэсць палёсткаў.

Ён меў рацыю. Спраўды, выразнасць — гэта арганізаванае хараство, якое заўсёды было цэнтрам прасторы. І фатаграфуючы давід-гарадчука, што пакідаў на шыцы сваёй хаты памятку пра анёла згоды, Міхал Неба фатаграфавалі цэнтр прасторы.

З ПАЭТЫЧНАЙ ПОШТЫ

Ніна РАДЗІВОНЧЫК

Маналог-успамін

Ноч, не муч,
Не спакушай цішынёй

і не гушкай.

Дваццаць першы...
Зноў контра белай змяёй! —
Рэвальвер пад падушкай.

Нібыта мір.
Стралаля цяпер дыпламаты,
Папраўляючы акулараў дужкі.
Мецілі рэвалюцыі ў спіну.

Спакою не вер.

Рэвальвер пад падушкай.

Сорак першы ваенны —
І сорак пяты.
На скрыжальных гісторыі нервы напята.
Голад і смерць чорнай птушкай.
Рэвальвер пад падушкай.

Слаўныя мы вялікаю мэтай —
Волі сцяг узнялі над планетай.
У міры, нашчадкі, вам жыць,
Навекі каб змоўклі пушкі!
А мы ўсё трывожна спім —
здаецца, ляжыць
Рэвальвер пад падушкай.

Анатоль ПЕНЯЗЬ

Нясвіжская дарога БАЛАДА

Калі дарогай едуць той,
На дзіва паглядзяць,
Як дуб з хваінай залатой,
Абняўшыся, стаяць.

Унуку баяў дзед Сымон:
«Даўно гэта было...
Ішоў з вайной Напалеон
Праз нашае сяло.

А ў вёсцы дзеўчына жыла,
Святлей за той крышталь.
Надзіва стройная была,
Кахаў яе каваль.

Але пачуў ліхі кароль
Пра тую прыгажосць,
І пацямнеў ён, нібы смоль,
Апанавала злісць.

Ён закрычаў: усё маё
Павінна толькі быць,
А калі не — то нічыё,
Схапіць, стаптаць, забіць!

І іх схопілі ў той жа міг,
Прывезлі к каралю,
А пасля здэкаў іх, жывых,
Зарылі у зямлю.

Ды ўскалыхнуўся ўвесь народ
Узняўся ўшыр і ўдал
І зброю ўзяў, што столькі год
Для іх каваў каваль.

Мінае час, гады ляцяць,
І вось на месцы тым
Дуб з хваінай стройна стаяць,
Як помнік тым двамі».

Людміла ПЯТРУЛЬ

Думала...

Думала — пакулі маленькі,
ад любові мацярынскай млею.
Думала — падымецца мой клёнік,
стану зноў разважнай, задумёнай.
Людцы, ён мяне перарастае —
сэрцайка любоў не адпускае.

Віктар ЛУЖКОЎСКІ

Цяжар

Нібы па сэрцу лупіць медзь,
Слязу балюча цісне.
Не хмарка ў небе —

гэта смерць,

Як хіжы ястраб, вісне.
Суцішанага гамане,
І шлях аглух ад гулу.
Цяжкая доўгая труна
Маё плячо
Угнула.

Як не шкадуем вёсен дар
І радасць кожнай стрэчы!
А потым

гэтакі цяжар
Кладзём сабе на плечы.

ПАПРАЎКА

У артыкуле «Балючы роздум», змешчаным 17 чэрвеня, па віне аўтара дапушчана памылка. На стар. 7 (абзац «Перш за ўсё...» у чацвёртай калонцы) трэба чытаць: «...галоўны рэдактар шасцітомнага выдання «Гісторыі беларускага мастацтва»...».

У БЛІЖЭЙШЫХ НУМАРАХ «ЛіМ» ДРУКУЕ:

ДА 70-ГОДДЗЯ БССР І КПБ

Артыкул У. Калесніка «Толькі праўда»
ці толькі догма?»

Матэрыялы «круглага стала» гісторыкаў
«Вырашэнне нацыянальнага пытання ў Беларусі»

Успаміны пра бацьку дачкі М. М. Галадзеда — «Праўду адстаяць здолею...»

НА ЖЫЦЦЕВЫХ СКРЫЖАВАННЯХ

Нарысы М. Даніленкі і В. Ткачова

«Кітайскія нататкі» А. Вярцінскага

ПРОЗА, ПАЭЗІЯ

Апавяданні В. Кармазава, Т. Бондар, Я. Янішчыц, А. Асташонка, І. Клімянкова

Вершы А. Лойкі, А. Звонака, В. Жуковіча, М. Дуксы

ТЭАТР, МУЗЫКА, КІНО

«Тэатральная адукацыя: задачы і праблемы» — выступленне рэктара БДТМІ А. Сабалеўскага

Творчыя партрэты кампазітараў А. Багатырова і І. Лучанка

Палемічныя нататкі Н. Фральцовай пра беларускую кінадакументалістыку

ПОЗІРК У МІНУЛАЕ

«Загадка смерці Янкі Купалы» — даследаванне Б. Сачанкі

«Помнік дойлідства, сведка гісторыі» — артыкул З. Пазняка

Успаміны тэатральнага мастака Я. Чамадурава

ДА НАШЫХ ЧЫТАЧОЎ

— Дапамажыце набыць той ці іншы нумар «ЛіМа»! — нярэдка звяртаюцца да нас, хоць адгукацца на такія просьбы рэдакцыя пры ўсім жаданні не ў стане.

А таму — выпісвайце «Літаратуру і мастацтва»!

Старонкі газеты адкрыты для вострых дыскусій па актуальных праблемах культуры, гісторыі і сучаснасці.

Падпіска прымаецца ва ўсіх устаноўках «Саюздруку» і аддзяленнях сувязі. Падпіскаца можна на любы тэрмін, пачынаючы з любога месяца, трэба толькі паклапаціцца пра гэта загадзя.

Найлепш ужо цяпер аформіць падпіску на наступны, 1989 год, якая каштуе 5 рублёў 20 капеек.

РЭКЛАМА РЭКЛАМА

ПАШЫТА Ў ГРОДНЕ ПРЫГОЖА І МОДНА

У гэтым лёгка пераноснае каліна жанчына, прымераўшы абноўку, вырабленую на Гродзенскай швейнай фабрыцы.

Асабліва багаты выбар сукенак — выхадных і дзелавых, класічных і вострамодных, з шаўковых, баваўняных, шарсцяных і смесавых тканін.

Прапануюцца цікавыя мадэлі маладзёжнага камплектнага адзення, выпушчаныя па ліцэнзіі італьянскай фірмы «Мардзота».

Спадзяёмся, вы ацэніце самі:

пашыта ў Гродне — пашыта з фантазіяй, майстэрствам і любоўю!

Па заказе Беларускага Цэнтра моды.

«А МУЗЫКА ГУЧЫЦЬ...», як у канцэртнай зале, калі слухаць яе на магнітафоне «Саюз-110 стэрэа».

Трэхматорны стужкапрацяжны механізм з электронным кіраваннем і аўтаматычным назіраннем за нацяжкай стужкі — вось што забяспечвае выключную чысціню гучання і даўгавечнасць плёнкі.

З дапамогай «Саюза-110 стэрэа» вы можаце ствараць труквавыя запісы, камбінаваныя музычныя кампазіцыі.

Кошт — 710 руб.

ВА «Бранскі электрамеханічны завод».

ПА ШАЎКОВЫМ ПОЛІ РАССЫПАЛІСЯ КРАСКІ

Быццам усе фарбы лета ўвабралі ў сябе лёгкія тканіны Магілёўскага вытворчага аб'яднання шаўковых тканін.

І кветкі, і палосы, і клетка — папулярныя расфарбоўкі гэтага года. Сярод іх — і маляўнічы букет з новых тканін: «Дзіяна», «Варна», «Ілга», «Лола»... — сучасна-насьцюмны; «Южа» — для міжсезоннага адзення.

З магілёўскага шоўку вы пашыце самую прыгожую сукенку, спадніцу, блузку.

Па заказе Беларускага Цэнтра моды.

Беларускае рэкламнае агенцтва па гандлёвай рэкламе

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і правлення Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856
АТ 01318

П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЕДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адзнака сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фоталюстрацый — 33-44-04, 32-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Матэрыялы прымаюцца надрукаваныя на машыцы (праз два інтэрвалы). Рукапісы рэдакцыя не вяртае.

Галоўны рэдактар Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Аляксандр АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАЎ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Аляксандр ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАЎ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОЎ.